

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 1 (52)
2017

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2017

УДК 330-339; 321.7; 159.9

ББК 65.9(4УКР)29-2я43

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора

Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.,

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, доц.,

Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф.,

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф.,

Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.,

Пила В. І., д-р екон. наук, проф.,

Радзівєвський О. І., д-р екон. наук, ст. наук. співроб.,

Романова Л. В., д-р екон. наук, проф.,

Сафонова В. Є., д-р екон. наук, доц.,

Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф.,

Швець В. Я., д-р екон. наук, проф.,

Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 29 березня 2017 р.)

Наукові праці МАУП. — Серія : Економічні науки. — 2017. — Вип. 1 (52) / [редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) та ін.]. — Київ : МАУП, ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017. — 108 с.: іл. — Бібліогр. у кінці ст. — Виходить 4 рази на рік.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2017

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2017

ЗМІСТ

Відомості про авторів	4
Резнік Н. П., Котляров В. О. <i>Структурно-аналітичний підхід до управління інвестиційною привабливістю агропромислових формувань</i>	5
Алієв М. А. <i>Економічна безпека Азербайджанської Республіки в умовах глобалізації</i>	13
Галицький О. М. <i>Підвищення конкурентоздатності у процесі реалізації функцій соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу</i>	20
Мушкин И. М. <i>Управление повышением производительности труда путем усовершенствования управления персоналом</i>	27
Нельга Т. О., Дзекунова Д. М. <i>Соціально-економічні фактори девіантної поведінки підлітків та молоді в Україні</i>	33
Рапуик Т. Р. <i>Social component of increasing the competitiveness of processing enterprises</i>	39
Слободяник А. М., Тарасович Л. В. <i>Оцінка та аналіз інструментів хеджування з урахуванням специфіки аграрного ринку</i>	46
Стасюк С. В. <i>Сутність податкових консультацій в Україні в умовах євроінтеграції</i>	55
Урманчева Л. Б., Урманчев В. І. <i>Про один критерій для прийняття рішення по вибору типу інвестиційного проекту</i>	61
Пантюхін В. О. <i>Особливості розвитку сучасного менеджменту</i>	66
Кривоберець М. М. <i>Моніторинг факторів впливу на якість туристичного продукту</i>	73
Мамедова С. Ф. <i>Соціально-економічна сутність регулювання якості життя</i>	80
Стефан Сінікем Азакі И <i>Суть і механізми державної політики в галузі економіки як засаднича основа подолання бідності</i>	90
Черняєва О. О. <i>Особливості формування системи управління витратами підприємства: теоретичний аспект</i>	96

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Алієв Мушраван Алієвич** — канд. екон. наук, доц., доц. каф. держ. регулювання, Азербайджанський держ. екон. ун-т, м. Баку — 13
- **Галицький Олександр Миколайович** — канд. екон. наук, доц., зав. каф. екон. теорії та економіки підприємства, Одеський держ. аграрний ун-т — 20
- **Дзекунова Дарина Михайлівна** — магістрант, МАУП, м. Київ — 33
- **Котляров Валерій Олександрович** — аспірант, МАУП, м. Київ — 5
- **Кривоберець Марина Миколаївна** — ст. викладач каф. організації туристичної діяльності, ІМВЛ ім. Аверроеса, МАУП, м. Київ — 73
- **Мамедова Сабіна Фірудін** — дослідник каф. держ. регулювання, Азербайджанський держ. екон. ун-т, м. Баку — 80
- **Мушкін Ігор Михайлович** — канд. техн. наук, проф., МАУП, м. Київ — 27
- **Нельга Тетяна Олександрівна** — канд. соц. наук, доц. каф. соціології та соц. роботи, МАУП, м. Київ — 33
- **Пантюхін Володимир Олександрович** — д-р наук в галузі держ. упр., м. Луганськ — 66
- **Панюк Тетяна Петрівна** — канд. екон. наук, доц. каф. екон. теорії, Рівненський держ. гуманітарний ун-т — 39
- **Резнік Надія Петрівна** — д-р екон. наук, проф., зав. каф. біржової діяльності і торгівлі, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, м. Київ — 5
- **Слободяник Анна Миколаївна** — канд. екон. наук, ст. викладач каф. біржової діяльності і торгівлі, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, м. Київ — 46
- **Стасюк Світлана Валентинівна** — канд. юрид. наук, доц. каф. фінансового та банківського права, Навчально-науковий ін-т права ім. князя Володимира Великого МАУП, м. Київ — 55
- **Стефан Сінікем Азакі И** — докторант, МАУП, м. Київ — 90
- **Тарасович Людмила Валеріївна** — канд. екон. наук, доц., доц. каф. маркетингу, Житомирський нац. агроєкологічний ун-т — 46
- **Урманчева Леся Борисівна** — канд. фіз.-матем. наук, доц. каф. вищої та прикладної математики, МАУП, м. Київ — 61
- **Урманчев Віктор Інокентійович** — канд. фіз.-матем. наук, доц. каф. прикладної математики, Нац. академія статистики обліку та аудиту, м. Київ — 61
- **Черняєва Олександра Олександрівна** — викладач, каф. економіки та менеджменту, Всеукр. ун-т МАУП, м. Київ — 96

Н. П. РЕЗНІК

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

В. О. КОТЛЯРОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СТРУКТУРНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ПРИВАБЛИВІСТЮ АГРОПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 5–12

Осердям інтеграції механізмів та інструментів на інвестиційному ринку стають інформаційні й організаційні технології, які складають основу піраміди управлінських рішень. Організаційна інфраструктура інвестицій стає все більш інтернаціональною та інтегрованою. Чим різноманітніший склад такої інфраструктури, тим повніше реалізуються інвестиційні можливості підприємств, ширший спектр інвестиційних технологій, більший обсяг залучених ресурсів. Розроблена модель оцінки ефективності інвестиційного проекту на основі теорії нечітких множин являє собою спосіб оцінки ефективності інвестиційних проектів, що є доповненням до традиційних методів аналізу, але позбавлена частини недоліків, властивих останнім.

Нині більшість досліджень з питань прийняття та реалізації інвестиційних рішень спрямована на структурування алгоритмів і послідовність дій, що зумовлюють вибір найбільш прийнятної інвестиційної альтернативи, що відповідає досягненню поставлених перед організацією стратегічних цілей. При цьому найпоширенішим є процесний підхід до розробки інвестиційних рішень. Однак нерідко за межами аналізу залишаються питання, пов'язані з визначенням параметрів участі підсистем організації при розробці інвестиційних рішень, їх взаємодії.

Проблеми розвитку інвестиційної діяльності завжди знаходились у центрі уваги багатьох учених-економістів, зокрема, фундаментальний економіко-теоретичний аналіз розвитку інвестиційних процесів висвітлено у працях І. О. Бланка, Л. Гітмана, Дж. Кейнса, В. А. Лушкіна, К. Маркса, В. Л. Осецького, А. А. Пересади, С. К. Реверчука, О. М. Соколової, В. І. Ульянова, В. Г. Федоренка, І. Фішера, М. Фрідмена, У. Шарпа та ін. Недостатньо дослі-

дженими вважають такі проблеми, як узгодження цілей розвитку, напрями взаємодії, засоби перетворення, зв'язки управління і дій окремих підсистем при прийнятті та реалізації інвестиційних рішень, що забезпечують цілісність підходу до вирішення складних завдань. Крім зазначеного, існують й інші важливі передумови для застосування системного підходу при розробленні інвестиційних рішень. До них відносять фактори зовнішнього середовища і суттєві тенденції, що спостерігаються в розвитку суспільства, науки, техніки, економіки.

Наведемо теоретико-методологічне та методичне обґрунтування створення моделі оцінки ефективності інвестиційного проекту на основі теорії нечітких множин.

Створення сприятливого інвестиційного клімату, ефективної інвестиційної інфраструктури, законодавчого забезпечення інвестиційних процесів, управління інвестиційними комплексами неможливе поза реалій і тенденцій сьогоденного світу, без аналізу процесів глобалізації світової економіки. Сучасна глобалізація характеризується системним зрушенням у динаміці світової економіки. Якщо раніше успіх підприємництва залежав більшою мірою від класичної комбінації факторів виробництва, то сьогодні цей успіх визначається складною комбінацією елементів знань, інтеграцією цих факторів і технологій, об'єднанням капіталу, інформаційних та інтелектуальних ресурсів. При збільшеній інформативній залежності підприємство все менш прив'язане до якоїсь країни чи території, а звернення до інновацій та інвестицій стає найважливішою умовою успіху.

Формування відтворювального контуру нового технологічного укладу – тривалий процес, що включає два якісно різних етапи. Перший етап – поява його ключових факторів і ядра в умовах домінування попереднього технологічного укладу, який об'єктивно обмежує становлення виробництв нового технологічного укладу потребами власного розширеного відтворення. З вичерпністю економічних можливостей цього процесу настає другий етап, що починається з заміщення домінуючого технологічного укладу новим і триває у вигляді чергової довгої хвилі економічної кон'юнктури.

Цим визначається характерна для довгих хвиль динаміка інвестицій в основні фонди. Економічне зростання в межах однієї довгої хвилі здійснюється на базі послідовності двох якісно різнорідних “ритмів Ковалія”: 30 років – на основі інвестицій у виробництво засобів виробництва, наступні 30 років – на основі інвестицій у виробництво предметів споживання. Політика випереджаючого розвитку полягає у зближенні таких циклів, їх максимально можливій синхронізації. При цьому технологічно відсталі країни отримують перевагу: у формуванні відтворювального контуру нового технологічного укладу вони можуть орієнтуватися на вже накопичений інвестиційно-технологічний досвід розвинених країн, оптимізуючи склад створюваних технологічних ланцюжків для забезпечення цілісності та оптимального масштабу відповідних технологій.

У фазі росту технологічного укладу на перший план виходять інвестиції в швидке тиражування технологій, які фактично можуть бути імітацією вже

представлених на ринку варіантів. Як наслідок, роль лідерів технологічного розвитку переходить у цій фазі до агентів виробництва, до промислового капіталу. При цьому зберігається висока ризикованість інвестицій у виробництво ще не сформованого нового технологічного укладу, технологічні траєкторії його росту залишаються невизначеними, триває гостра конкуренція між різними науково-технічними ідеями.

Зазначені обставини свідчать про те, що під час розробки інвестиційних рішень доцільне застосування системної методології. Це особливо актуально для агропромислових формувань не тільки в умовах сучасних кризових тенденцій, а й внаслідок того, що в міру переходу до нового технологічного укладу від своєчасної наявності якісних та ефективних інвестиційних проєктів залежатиме стан і положення країни у світовій економічній системі.

Відзначимо, що структури економічних суб'єктів дедалі більше ускладнюються. Сучасні організації являють собою відкриті, складні системи з безліччю підсистем, що виконують комплекс функцій і завдань, об'єднаних єдиною стратегічною метою. Складну систему неможливо описати в одній площині, необхідно використовувати спектр характеристик і параметрів для її аналізу і проєктування. Тому виникає потреба в нових організаційних моделях управління, заснованих на активному використанні інформаційних технологій, глобальних інформаційних систем; побудові організацій на принципах мережності; інтеграції змісту і характеру управлінської діяльності, функцій управління; орієнтації на конкуренцію в часі.

Як відомо, результати інвестиційної діяльності безпосередньо впливають на параметри діяльності багатьох підсистем в організації. Таким чином, всі управлінські рішення у сфері формування й реалізації інвестицій найтіснішим чином пов'язані між собою і впливають на кінцеві результати фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта в цілому. Тому управління інвестиціями має розглядатись як комплексна функціональна керуюча система, що забезпечує розробку взаємозалежних інвестиційних рішень, кожне з яких робить свій внесок в загальну результативність діяльності організації.

Тому управління інвестиційними процесами в організації не може носити фрагментарний характер і все більше набуває комплексної спрямованості. Це, у свою чергу, вимагає подальшої розробки наукової бази (у вигляді сукупності теоретико-методологічних положень і методичного інструментарію), що дає змогу з позиції системного підходу взаємопов'язувати управління інвестиційними потоками і розвиток організацій як складних соціально-економічних систем.

Ухвалення багатьох інвестиційних рішень головним чином залежить від результатів оцінки ефективності того чи іншого інвестиційного проєкту. Але прийняте рішення може бути неправильним через низьку якість проведеного аналізу і отриманих результатів.

У межах інвестиційно-проєктної діяльності була створена і нині використовується методологія оцінки ефективності проєктів, головною складовою частиною якої є аналіз проєктних ризиків.

У процесі застосування розроблених методів на практиці часто виникають випадки, коли результати розрахунків ефективності або ризикованості проекту значно відрізняються від результатів, отриманих у дійсності. Основна причина полягає в недосконалому існуючих методів, яка виявляється по-різному і здебільшого пов'язана з деякими передумовами, що не відповідають дійсності, на яких і будується більшість існуючих методів.

Розробка інвестиційного проекту завжди здійснюється в умовах невизначеності. Стадії цього процесу часто перебувають у сфері підготовки рішень якісного характеру. Їм, у свою чергу, властиві узагальнений погляд на проблему і відсутність уваги до деталей. З адекватним урахуванням невизначеності і пов'язана одна з головних проблем методології аналізу ризиків та оцінки проектної ефективності, оскільки особа, яка приймає рішення, протягом більшої частини інвестиційного процесу оперує даними, які описуються неоднозначними якісними характеристиками.

Для прийняття рішень в умовах невизначеності найпопулярнішими були ймовірнісні методи. Після того як були виявлені й інші типи невизначеності, класичні засоби теорії ймовірностей вже не можуть бути застосовані. Тому потрібні були інші математичні засоби для опису виявлених типів невизначеності, а також вирішення поставлених завдань у сфері проектної ефективності.

Внаслідок різних точок зору учасників того чи іншого інвестиційного проекту, обмеженості можливостей методів традиційного кількісного аналізу щодо включення в нього уявлень особи, що приймає рішення, і неформалізованих вхідних даних і думок експертів виникає необхідність у розробленні інших способів оцінки проектної ефективності з урахуванням цих передумов.

На сьогодні у сфері аналізу різних економічних процесів найперспективнішими можна вважати підходи, засновані на теорії нечітких множин.

Метою теорії на першому етапі було створення відповідності між характеристиками різних об'єктів та їх функціями, які показують ступінь належності значень параметрів, що піддаються вимірюванню, цим нечітким характеристикам.

Згодом у теорію нечітких множин було введено поняття нечіткого числа, що складає нечітку підмножинність, яка відповідає вислову такого виду: "величина приблизно дорівнює b ". Після цього виникла потреба ввести операції над нечіткими числами, які стали називатися "м'якими обчисленнями".

У 1970-ті роки підхід, заснований на нечіткій логіці, вперше застосовується в економічних дослідженнях. Вагомий внесок у цю галузь було зроблено Дж. Баклі [1], Х. Циммерманом, К. Пиреем, Г. і М. Бояджиєвими [2], Л. Димовою, П. Севастьяновим [3].

У 1985 р. Т. Вард розвинув аналіз нечіткої приведеної вартості за допомогою введення для грошових потоків трапецієподібних функцій належності. Оскільки обчислення за запропонованою формулою були трудомісткі і досить тривалі, К. Ч'ю і К. Парк у 1994 р. для полегшення розрахунків модифікували запропоновану формулу, замінивши трапецієподібні функції належності трикутними [4].

У 1987 р. Дж. Баклі запропонував теорію нечіткого бюджетування капіталу і розвинув нечіткі аналоги вирішення проблем, пов'язаних зі складними відсотками у фінансовій математиці. А. Кофманн і М. Гупта (1988) застосували теорію нечітких множин для аналізу ставки дисконтування і створили метод нечіткої приведенної вартості для вибору альтернативних інвестицій [5].

У 2001 р. вийшла стаття Ш. Мохамеда і Е. МакКована “Моделювання інвестиційних рішень в умовах невизначеності за допомогою теорії можливостей”, де пропонується моделювати ефекти інвестиційного проекту, що залежать від різних його аспектів, використовуючи нечітку логіку для зменшення невизначеності, пов'язаної з цими аспектами.

У статті В. Карра і Дж. Таха “Нечіткий підхід до конструювання оцінки та аналізу проектних ризиків” описується ієрархічна структура ризиків з метою їх обліку в моделі їх оцінки за допомогою лінгвістичних змінних з використанням процедури нечіткої апроксимації і композиції.

Е. Карсак і Е. Толга в 2001 р. представили модель нечіткої приведенної вартості для оцінки інвестицій в умовах інфляції.

Також у 2001 р. Д. Кухта розглядає проблему вибору підмножини інвестиційних проектів з метою максимізації сукупної приведенної вартості в розмитій формі. Також він узагальнює нечіткі еквіваленти основних моделей оцінки та порівняння інвестиційних проектів, представлених у літературі і використовуваних на практиці [6].

У 2002 р. К. Караман із співавторами модифікує формули для аналізу нечіткої приведенної вартості, нечіткого індексу прибутковості і нечіткого періоду окупності у завданні бюджетування капітальних вкладень. У 2003 р. А. С. Птускін у своїй книзі “Рішення стратегічних завдань в умовах розмитої інформації” пропонує модель прийняття рішень для оцінки ризиків і ранжирування проектів за рівнем ризиків на основі розмитої інформації [7].

Основним недоліком багатьох традиційних кількісних методів, що застосовуються в аналізі проектних ризиків, є те, що вони дають змогу приймати рішення або в умовах повної визначеності, або в межах лише одного типу невизначеності. Це призводить до того, що інформація, заснована на інших типах невизначеності, не може бути отримана. Крім того, у багатьох традиційних методах аналізу використовуються обмеження і передумови, що не завжди відповідають дійсності.

Випадковість має місце, коли можливі декілька випадків точно описаного експерименту і кожен результат — або з відомою, або з невідомою ймовірністю [7].

Однак інвестиційний проект — це, по суті, унікальний експеримент, який повторити в точності неможливо. Внаслідок цього ймовірнісні методи, які найчастіше використовуються для прийняття рішень в умовах невизначеності і дають можливість будувати моделі, засновані на повторюваних експериментах, незважаючи на добре розроблений математичний апарат у випадках інших видів невизначеності, застосовувати недоцільно.

На практиці, особливо в інвестиційному проектуванні, часто буває легше зазначити інтервал, у якому може перебувати оцінювана величина, ніж його

точну оцінку (точку). І якщо розглядати цю величину як нечітку, то виникає можливість на основі певного статистичного матеріалу або висновків, зроблених експертами, побудувати функцію, яка показувала б, наскільки допустимо значення оцінюваного параметра на даному інтервалі.

Методи, засновані на теорії нечітких множин, застосовувати зручніше, ніж методи, засновані на ймовірнісному підході. Крім того, теорія нечітких множин і теорія ймовірностей мають справу з невизначеностями, які мають різну природу. Невизначеність у першій теорії не пов'язана з випадковістю, і сама теорія оперує поняттям можливості появи події, а не частотою її появи.

Ефективність нечіткої логіки визначається тим, що вона забезпечує розбиття нечіткої (розмитої) інформації на складові елементи і дає можливість проводити обчислення, використовуючи слова звичайної мови.

Із зазначеного можна зробити висновок, що теорія нечітких множин і теорія ймовірностей не конкурують, а доповнюють одна одну. Однак перша має можливість більш адекватного опису різних процесів з розмитими параметрами.

Далі пропонується модель оцінки ефективності інвестиційного проекту на основі теорії нечітких множин. Передумови моделі:

- 1) інвестиційний проект розрахований на T років;
- 2) у кожен період часу t ($t = 1, \dots, T$) реалізації проекту існують чинники, що впливають на величину витрат і доходів за проектом;
- 3) на етапі розробки проекту експертами виявляються всі фактори, що можуть вплинути на всі види витрат і надходжень за проектом протягом терміну його реалізації;
- 4) для всіх факторів, видів витрат і доходів за проектом експертами виявляються інтервали їх можливої зміни;
- 5) значення всіх факторів, видів витрат і доходів за проектом не можуть бути точно передбачені, тому можна орієнтуватися тільки на їх приблизні рівні, для яких передбачена така шкала: “дуже низький”, “низький”, “середній (прийнятний)”, “високий”, “дуже високий”;
- 6) усім рівням для кожного фактора, виду витрат і доходів присвоюється ступінь можливості того, що вони в певний період часу матимуть певний рівень з описаної шкали. Ступінь можливості являє число, яке лежить у відрізьку від нуля до одиниці;
- 7) фактори в кожен період t ($t = 1, \dots, T$) вважаються незалежними один від одного;
- 8) величина витрат одного виду не залежить від величини витрат будь-якого іншого виду всередині одного періоду;
- 9) величина доходів одного виду не залежить від величини доходів будь-якого іншого виду всередині одного періоду;
- 10) кожен фактор впливає в будь-якій мірі на кожен з видів витрат у кожен період часу t ($t = 1, \dots, T$);
- 11) кожен фактор впливає в будь-якій мірі на кожен з видів доходів у кожен період часу t ($t = 1, \dots, T$).

Отже, в умовах глобалізації істотно підвищуються вимоги до якості розроблених інвестиційних рішень, їх актуальності з позицій розвитку світових інвестиційних процесів, обґрунтованості та релевантності інформації, що лежить в їх основі, стають помітнішими комплексність і складність інвестиційних рішень.

Розроблена модель являє собою спосіб оцінки ефективності інвестиційних проектів, що є доповненням до традиційних методів аналізу, але позбавлена частини недоліків, властивих останнім. При використанні даного підходу немає необхідності розглядати сценарії проекту та присвоювати їм ймовірності (на відміну від ймовірнісного підходу), враховуються проміжні значення параметрів проекту в розглянутому інтервалі (на відміну від інтервального підходу), процес присвоєння вагових коефіцієнтів факторам володіє більшою легкістю порівняно з присвоєнням ймовірностей сценаріям проекту в разі ймовірного підходу.

Література

1. *James J. Buckley.* Simulating Fuzzy Systems. Ser. "Studies in Fuzziness and Soft Computing". Vol. 171. Springer Science & Business Media, 2005. 208 p.
2. *Bojadziev George, Bojadziev Maria.* Fuzzy Logic for Business, Finance and Management. 2nd ed. Singapore: World Scientific Publishing Co. Ltd, 2007. 232 p.
3. Нечеткие множества в задачах проектирования, управления и обработки информации / Б. М. Герасимов и др. Киев: Техника, 2002. 140 с.
4. *Chiu, C. Y.; Park, C. S.* Fuzzy cash flow analysis using present worth criterion // The Engineering Economist. 1994. Vol 39. № 2. P.113–137.
5. *Kaufmann, Arnold; Gupta Madan M.* Fuzzy Mathematical Models in Engineering and Management Science. North-Holland: Elsevier Science Publishers B. V., 1988. 338 p.
6. *Kuchta Dorota.* Fuzzy Capital Budgeting // Fuzzy Sets and Systems. 2000. № 111 (3). P. 367–385.
7. *Птускин А. С.* Решение стратегических задач в условиях размытой информации: монография. Москва: Дашков и К, 2003. 240 с.

Виконано теоретичне узагальнення та запропоновано шляхи розв'язання проблеми моделювання інвестиційних рішень в сучасних економіко-політичних умовах. Оскільки в агропромисловому секторі України під впливом прагнення до інтеграції відбуваються суттєві зрушення, що виражаються у збільшенні масштабів виробництва, зростанні різноманітності виробничих сфер, розширенні міжгалузевих зв'язків, прискоренні використання наукових досягнень, якісних зрушеннях у сфері технологічних процесів, посиленні конкуренції — істотно підвищуються вимоги до якості розроблених інвестиційних рішень та їх актуальності. Запропоновано модель оцінки ефективності інвестиційного проекту на основі теорії нечітких множин для практичного застосування в агропромислових підприємствах, яка являє собою ефективний спосіб оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Theoretical generalization and proposed solutions to the problems of modelling investment decisions in modern economic and political conditions. As in the agricultural sector of Ukraine, under the influence of desire for integration is undergoing significant changes, reflected in the increase of scale of production, the growing diversity of the production areas, the expansion of inter-industry linkages, acceleration of the use of scientific advances, quality improvements in the field of technological processes, strengthening of competition significantly increase the demands on the quality of the developed investment decisions and their relevance. The proposed model of evaluation of investment project efficiency based on the fuzzy set theory for practical applications in agro-industries, which is an effective way of assessing the effectiveness of investment projects.

Выполнено теоретическое обобщение и предложены пути решения проблемы моделирования инвестиционных решений в современных экономико-политических условиях. Поскольку в агропромышленном секторе Украины, под влиянием стремления к интеграции происходят существенные сдвиги, выражающиеся в увеличении масштабов производства, росте разнообразия производственных сфер, расширении межотраслевых связей, ускорении использования научных достижений, качественных сдвигах в области технологических процессов, усилении конкуренции — существенно повышаются требования к качеству разрабатываемых инвестиционных решений и их актуальности. Предложена модель оценки эффективности инвестиционного проекта на основе теории нечетких множеств для практического применения в агропромышленных предприятиях, которая представляет собой эффективный способ оценки эффективности инвестиционных проектов.

Надійшла 26 травня 2017 р.

М. А. АЛІЄВ

Азербайджанський державний економічний університет, м. Баку

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 13–19

У структурі національної безпеки економічна безпека посідає особливе місце. Це обумовлено тим, що всі види безпеки так чи інакше не можуть бути достатньо реалізовані без економічного забезпечення. Особливе значення також набуває забезпечення економічної безпеки в межах регіональних інтеграційних об'єднань.

Розвиток економічних відносин в умовах глобалізації світової економіки відбувається за певними законами.

Процеси глобалізації сприяють створенню безперешкодного впровадження матеріальних ресурсів і продукції промисловості розвинених країн на внутрішній ринок Азербайджанської Республіки. Таким чином створюються умови прискороного розвитку промисловості розвинених країн, збільшуючи прибутковість їх промисловості і кількість робочих місць, що сприяє забезпеченню і посиленню соціальної захищеності громадян цих країн. У такому випадку виникають певні джерела потенційного ризику, які можуть дестабілізувати економічну і національну безпеку країни на міжнародному рівні. Сьогодні фінансові кризи, пережиті однією країною, можуть мати глобальні наслідки для економічної і національної безпеки всіх регіонів світу.

Розглянемо шляхи забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації, оскільки для забезпечення економічної та національної безпеки в країнах колишнього СНД [5; 7; 9; 10; 12], у тому числі в Азербайджанській Республіці, необхідно слідувати критеріям безпеки як підсистемі.

У цих умовах інтеграція Азербайджанської Республіки в світову економіку стає наріжним каменем [3]. Назріває необхідність в межах існуючої системи економічної і національної безпеки створити механізми боротьби з проявами зовнішніх загроз економіці держави. Проведення такої економічної політики відображене в Концепції національної безпеки Азербайджанської Республіки, затвердженої Президентом країни в 2004 році. У цих умовах АР необхідно зміцнювати власні позиції у світовій економіці, забезпечуючи тим самим свою міжнародну економічну безпеку. Довгострокова зовнішньополітична економічна стратегія Азербайджанської Республіки повинна стати ключем розвитку економічної могутності держави з ура-

хуванням реального стану світової економіки. Стає очевидним, що питання економічної безпеки характеризуються глобальними масштабами прояву і великою взаємозалежністю.

Таким чином, міжнародна економічна безпека Азербайджанської Республіки в умовах глобалізації — це комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, при якому кожній державі — члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального та економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього і політичному тиску і розраховуючи на невтручання, розуміння та взаємоприйнятне і взаємовигідне співробітництво з боку інших держав [4].

Шлях до здійснення міжнародної економічної безпеки лежить через відмову від нав'язування певних моделей розвитку, від економічного і політичного примусу, через визнання права будь-якого народу на вибір власного шляху. Варто також наголосити на повазі законності існування різних форм власності та інтересів [1], усвідомленні того, що “мирний дивіденд” можливий не тільки у військово-стратегічних, а й в економічних відносинах із звільненням їх від конфронтації та орієнтації на миттєвий прибуток.

Від виконання цих умов у довгостроковому плані навіть приватний капітал виграє набагато більше, ніж від примітивного пограбування і експлуатації. Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у [2; 11]:

- визнанні принципів рівноправності держав незалежно від соціального і політичного ладу, свободи вибору шляху, розвитку і форм організації економічного життя;
- визнанні суверенного володіння держав їх природними ресурсами та економічним потенціалом у своїх країнах;
- взаємовигідній співпраці і вільному розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами;
- міжнародному співробітництві з метою економічного розвитку і соціального прогресу;
- наданні спеціальних пільг менш розвиненим країнам — членам світової спільноти;
- мирному врегулюванню економічних суперечок без застосування сили і погроз.

Дослідження показують, що забезпечення міжнародної економічної безпеки сприятиме її інституціоналізації в міжнародних правових нормах і на основі цих принципів через укладення двосторонніх і багатосторонніх договорів. Це залежить від діяльності міжнародних міждержавних організацій, які зумовлюватимуть розвиток співпраці та економічної безпеки країн — членів цих організацій.

Міжнародна економічна безпека означає захист власності в усіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької діяльності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію. В даному випадку мається на увазі боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення

серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують соціальними потрясіннями.

Такі дії особливо важливі щодо зміцнення міжнародної економічної безпеки в сучасному динамічному світі.

Створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій в економіку Азербайджанської Республіки, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього і культурного рівня працівників стають обов'язковими умовами стійкості і самозбереження національної економіки.

Однак з плином часу паралельно з інтеграцією Азербайджанської Республіки в світову економіку з'ясувалося, що економічна безпека — це надто велика категорія, точніше, система, для кращого розуміння і забезпечення функціонування якої необхідно виділити низку підсистем.

Міжнародна економічна безпека є однією з найважливіших підсистем економічної безпеки для будь-якої країни [14; 15].

Нині зростає процес глобалізації та взаємозалежність національної економіки, відбувається лібералізація торгівлі, уніфікується не тільки технологія виробництва товарів і послуг, а й технологія менеджменту. Одночасно з посиленням міграційного впливу на економіку перетворюються в самостійну політичну силу транснаціональні корпорації, які діють в межах республіки. Дослідження показують, що відбувається ідентифікація не тільки громадських, а й суто державних інститутів, незалежно від їх початкового культурно-політичного змісту.

Витрати або вигоди глобалізації засвоюються різними державними системами по-різному. Як наслідок, деякі держави, більш адаптовані до процесу глобалізації, отримують значну частку вигоди. Проте отримання певних переваг можливе тільки за наявності усвідомленої, заздалегідь спланованої системи економічних індикаторів і важелів, що дають змогу обмежувати негативний вплив зовнішніх явищ і одночасно посилювати позитивний ефект від них. Цього можна досягти за рахунок створення підсистеми міжнародної економічної безпеки в Азербайджанській Республіці.

Як випливає з досліджень, дане поняття багатогранне і тут слід виділити кілька рівнів його розуміння. З формальної точки зору під міжнародною економічною безпекою необхідно розуміти ступінь стійкості економічної системи країни до зовнішніх загроз, беручи до уваги об'єктивні закономірності розвитку світової економіки.

З іншого боку, таке поняття характеризує вплив світової економіки на економічну систему Азербайджанської Республіки з урахуванням її чутливості або імунітету до негативного впливу даної системи.

Таким чином, проблеми і процеси глобалізації та інтернаціоналізації стають все більш актуальними.

Тому головне завдання при забезпеченні міжнародної економічної, а отже, і національної безпеки Азербайджанської Республіки, полягає у підтримці сталого економічного розвитку країни як частини світової економічної системи з урахуванням зовнішніх загроз її розвитку при максимальному використанні їх потенційних можливостей.

В умовах багатоукладної ринкової економіки видно, що проблеми забезпечення економічної безпеки вимагають детального розроблення державної стратегії забезпечення економічної безпеки, що сприятиме стійкому регулюванню економіки Азербайджанської Республіки на міжнародному рівні. Зазначені дії зумовлюватимуть вплив держави на макроекономічні параметри і цілеспрямоване регулювання структурних перетворень і грошово-фінансових потоків для підтримки міжнародної економічної безпеки Азербайджанської Республіки.

В основу системи забезпечення міжнародної економічної безпеки Азербайджанської Республіки повинен бути покладений принцип взаємозв'язку, збалансованості та інтеграції з усіма елементами нашої економічної політики держави, господарюючих суб'єктів, домашніх господарств, окремих громадян і суспільства в цілому [13].

Для забезпечення економічної безпеки Азербайджану, вирішення поставлених завдань необхідно розробити відповідний механізм їх реалізації.

Механізм забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації — це система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічних загроз. Він охоплює такі елементи:

- об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і суспільства з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці;
- вироблення порогових, гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності та соціальних конфліктів;
- діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки.

Механізм забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації реалізується за допомогою державної стратегії, яка повинна бути ідеологією розвитку і враховувати стратегічні пріоритети, національні інтереси. Тому головна мета економічної стратегії полягає у формуванні структури економіки і утворенні промислово-фінансових і банківських структур, здатних створювати умови для впровадження капіталу в нове русло розвитку економіки.

Один із напрямів дотримання стратегічних інтересів безпеки полягає у створенні системи гнучкого регулювання ринкової економіки.

Інший важливий аспект стратегії економічної безпеки — стійкість національної валюти. В межах монетаристського підходу в Азербайджанській Республіці на сьогодні вдалося забезпечити стійку стабільність валюти. Проблема стійкості національної валюти набуває найважливішого значення в усій системі ринкових індикаторів.

Державна стратегія у сфері забезпечення економічної безпеки розробляється й реалізується в межах проведеної економічної політики.

Необхідно чітко визначити межі та критерії або умови державного втручання в економіку, зокрема, межі державного сектора, а також забезпечити розвиток ефективних методів державного регулювання [6].

Держава повинна здійснити комплекс заходів передусім щодо забезпечення економічного зростання, що і буде гарантією економічної безпеки країни, вони мають охоплювати всі сфери економіки. До таких заходів входять здійснення активної структурної та соціальної політики, посилення активності держави в інвестиційній, фінансовій, кредитно-грошовій та зовнішньоекономічній сфері, продовження інституційних перетворень.

При цьому соціальна політика має сприяти консолідації суспільства на умовах сталого економічного становища громадян, підвищення їхнього рівня життя. Певне позитивне зрушення, що спостерігалось в зростанні середньомісячних грошових доходів населення протягом останнього періоду, мало місце на тлі значних затримок грошових виплат, посилення диференціації в доходах різних соціально-демографічних груп. Однак процес розшарування суспільства на багатих і бідних триває, що виявляється дестабілізуючим фактором, що створює потенційну загрозу виникнення соціальних конфліктів.

Основним напрямом інвестиційної політики має стати формування сприятливого середовища, що сприятиме підвищенню інвестиційної активності, залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції [8].

При проведенні ефективної інвестиційної політики слід дотримуватися таких основних принципів:

- послідовна децентралізація інвестиційного процесу;
- підвищення ролі неінфляційних джерел накопичення (внутрішніх джерел накопичення підприємств і заощаджень населення);
- значне розширення практики спільного (пайового) державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;
- використання частини централізованих (кредитних) інвестиційних коштів на реалізацію особливо ефективних і швидкоокупних інвестиційних проектів;
- стимулювання залучення іноземних інвестицій.

Слід зауважити, що найважливішим елементом механізму забезпечення економічної безпеки суспільства є діяльність держави щодо виявлення та оперативного попередження внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки.

Різноманітна роль системи державного і господарського управління в забезпеченні економічної безпеки країни в умовах глобалізації обумовлена виконанням властивих його механізму функцій, у тому числі наступних.

По-перше, забезпечувати інструментарій для обґрунтування і прийняття стратегічних і поточних рішень, що охоплюють як макро-, так і мікроекономічний регулюючий вплив і параметри функціонування держави.

По-друге, забезпечувати за допомогою економічних та адміністративних важелів практичну реалізацію стратегії і поточних програм економічного розвитку, аналіз і оцінку результатів, що досягаються, коригування здійснюваних заходів і дій залежно від складних умов.

По-третє, забезпечувати необхідний правовий і політичний захист економічного суверенітету країни на основі вироблення і послідовного проведення

в життя законодавчих і нормативних актів, які передбачають охоронні, заохочувальні та заборонні режими в системі відносин з іншими країнами.

По-четверте, формувати стійку і надійну систему розподілу прав, функцій та відповідальності, взаємодії органів і посадових осіб, що дає можливість швидко і компетентно реагувати на всі виникаючі явища і проблемні ситуації у функціонуванні економіки.

Таким чином, підвищення економічної безпеки Азербайджанської Республіки великою мірою залежить від ефективності інструментів захисту національних інтересів на внутрішніх і зовнішніх ринках. Однак, створюючи такі інструменти, необхідно враховувати технологічну відсталість активної частини основних виробничих фондів, більш високу матеріаломісткість виробленої продукції, поки ще слабку нормативну правову базу та економічну нестабільність.

Одним із ефективних механізмів є проведення розумної протекціоністської політики, що захищає національні інтереси вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках, яка передбачає: боротьбу з монополістами; податкові пільги; пільгове кредитування експорту продукції обробної промисловості; задіяння режиму сприяння для підприємців у різних галузях виробництва; особливу значущість фактора ресурсозбереження.

Джерела

1. Конституция Азербайджанской Республики // Официальный интернет-сайт Президента Азербайджанской Республики. URL: <http://ru.president.az/azerbaijan/constitution>
2. *Абалкин Л. И.* Избранные труды: в 4-х т. Том IV. Москва: Экономика, 2003.
3. *Абасов Ч. М.* Основные направления формирования внешнеэкономической политики Азербайджана. Баку: Сабах, 1994.
4. *Абасов Ч. М.* Пути интеграции Азербайджана в мировую экономику. Баку: Элм, 2004.
5. Основы национальной безопасности / М. И. Абдурахманов, В. А. Барিশполец, В. Л. Манилов, В. С. Пирумов. Москва, 1998.
6. *Алиев М. Т.* Экономика Азербайджана. Баку, 1998.
7. *Вечканов Г. С.* Экономическая безопасность. Санкт-Петербург: Вектор, 2005.
8. *Паньков В.* Экономическая безопасность: мирохозяйственный и внутренний аспекты. Москва: Экономика, 1992.
9. *Сенчагов В. К.* Экономическая безопасность. Москва, 2005.
10. *Лобанов М. В.* Проблемы выбора индикаторов экономической безопасности государства и определение их пороговых значений. Москва: Экономика, 2004.
11. *Глазьев С. Ю.* Обучение рынку. Москва: Экономика, 2004.
12. *Илларионов А.* Критерии экономической безопасности. Москва, 1998.
13. Статистические показатели Азербайджана // Saytın idarəetməsi Dövlət Statistika Komitəsinin. URL: www.azstat.org
14. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi // İnternet səhifəsi. URL: www.finance.gov.az
15. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi // İnternet səhifəsi. URL: www.economy.gov.az

Економічна безпека держави є складною конструкцією, будучи частиною системи національної безпеки, вона одночасно становить основу для формування всіх входних в її структуру елементів. Тільки надійна, ефективна система забезпечення економічної безпеки може служити гарантом суверенітету і незалежності країни, її стабільного і сталого соціально-економічного розвитку.

The economic security of the state is a complex structure, as part of the national security system, it is at the same time forms the basis for the formation of all the members of its structure elements. Only reliable and effective system of economic security can serve as a guarantor of the sovereignty and independence of the country, its stable and sustainable socio-economic development.

Экономическая безопасность государства представляет собой сложную конструкцию, являясь частью системы национальной безопасности, она одновременно составляет основу для формирования всех входящих в ее структуру элементов. Только надежная, эффективная система обеспечения экономической безопасности может служить гарантом суверенитета и независимости страны, ее стабильного и устойчивого социально-экономического развития.

Надійшла 22 листопада 2016 р.

О. М. ГАЛИЦЬКИЙ

Одеський державний аграрний університет

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 20–26

Досліджено зміст економічної природи соціальної відповідальності бізнесу за допомогою визначення функцій соціальної відповідальності та їх роль у підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу.

Дослідження об'єктивних засад і форм реалізації соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу пов'язане з необхідністю визначення функцій та тенденцій активізації соціально-економічних механізмів. Сучасні процеси розвитку соціально орієнтованої економіки, пошук нових підходів до ведення бізнесу, методів прийняття управлінських рішень характеризуються істотними змінами у соціальній та економічній сферах діяльності суб'єктів господарювання аграрного виробництва. Будь-який суб'єкт агробізнесу націлений на максимальну економічну ефективність та реалізацію стратегічних завдань власного економічного потенціалу, але разом з тим набуває активізації та ваги діяльність, спрямована на зниження соціальної напруженості, поліпшення якості життя населення, захист навколишнього середовища, участь у вирішенні соціальних проблем спільноти. Це свідчить про зростання значущості соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Соціальна відповідальність стає інструментом підвищення репутації суб'єкта агробізнесу, довіри з боку суспільства, інвестиційної привабливості, капіталізації та конкурентоспроможності суб'єкта аграрного бізнесу.

Проблемами активізації механізмів опікуються відомі вчені В. Б. Захожай, І. Ю. Гришова, В. О. Хижняк, Т. М. Гнат'єва, О. В. Мітяй, С. С. Стоянова-Коваль, О. Б. Наумов, Т. С. Шабатура, С. В. Кушнір, Т. І. Батракова, М. Ю. Щербата, І. Б. Хома, Т. Л. Шестаковська, Б. О. Язлюк [1–10]. Проте питання реалізації функцій соціальної відповідальності бізнесу у підвищенні конкурентоспроможності аграрного виробництва залишаються такими, що потребують подальших досліджень.

Визначимо дієві інструменти реалізації функцій соціальної відповідальності бізнесу з метою підвищення їх конкурентоспроможності в контексті ефективного управління людського капіталу.

Здійснення соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу є складовою їх поточної діяльності, спрямованої на збільшення вартості активів бізнесу через зміцнення репутації, іміджу компанії, бренду, підвищення якості продукції, збільшення лояльності клієнтів і співробітників, захисту екології, прозорості і прилюдної звітності в діловій практиці тощо. Зміщення ключових орієнтирів з питань максимізації прибутку та підвищення рентабельності на вирішення соціальних питань та інтелектуальну капіталізацію аграрного виробництва у сучасних умовах постає головним чинником досягнення економічного успіху та зміцнення конкурентних позицій на ринку суб'єктів господарювання. Однією з головних складових стратегії сталого розвитку аграрної економіки є соціальна відповідальність суб'єктів аграрного бізнесу, яка, по суті, виступає внеском підприємств, їх об'єднань, інших категорій товаровиробників у довгостроковий сталий розвиток суспільства.

Швидке оновлення знань, які лежать в основі нових, інноваційних технологій, ведуть до інтелектуалізації виробництва і вимагають збільшення витрат на підготовку та утримання висококваліфікованого персоналу, пошуку нових інструментів формування та нарощення людського капіталу. Бізнес змушений прийняти на себе значну частину цих витрат, оскільки його власне існування та нарощення економічних можливостей прямо залежать від якості та компетенції людського капіталу. Сучасні вітчизняні суб'єкти агробізнесу не є винятком у процесі трансформації концептуальних підходів управління їх конкурентоспроможністю та умов переходу аграрного виробництва на інноваційну модель розвитку. Інтелектуалізація людського капіталу призводить до появи нової парадигми економічних відносин, що спиратиметься передусім на активізацію процесів соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу в контексті нарощення їх конкурентоспроможності, як пріоритетного завдання їх розвитку. Розширення і поглиблення ринкових відносин в умовах глобалізації світової економіки, зростання конкуренції зумовили наявність додаткових витрат, мінімізувати які можливо на основі узгодження інтересів між усіма основними учасниками ринкових відносин: бізнесом, державою та суспільством. У цих умовах бізнес змушений брати на себе відповідальність за певні напрями розвитку суспільства, безпосередньо не пов'язані з його господарською діяльністю (екологія, соціальні програми тощо).

Соціальна відповідальність суб'єктів агробізнесу як найважливіший механізм підвищення конкурентоспроможності та задоволення інтересів суб'єктів аграрного ринку реалізує своє значення через призму функціональних завдань (див. рисунок).

Нормативне регулювання діяльності суб'єктів агробізнесу повинно бути спрямоване на формування сприятливого середовища аспектів виконання стратегічних орієнтирів підвищення конкурентоспроможності та виходу на світові аграрні ринки і реалізовуватися програмами розвитку відповідних загальнодержавних, регіональних та місцевих органів влади з метою узгодження інтересів держави, бізнесу та громади, базуючись на організаційно-економічних механізмах підвищення конкурентоспроможності соціальної відповідальності. Реалізація нормативної функції передбачає закріплен-



Функціональні завдання соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу в контексті підвищення їх конкурентоспроможності

* удосконалено автором за даними джерел [2–5]

ня чітких правових гарантій, які б забезпечували свободу і захист суб'єктів агробізнесу; розроблення актів, спрямованих на правове забезпечення соціальної взаємодії, а також на вдосконалення діючих правових інструментів, важелів, що регулюють діяльність бізнесу в аграрному виробництві, з метою усунення суперечностей, що можуть гальмувати розвиток соціальних ініціатив, та спричиняють соціальні конфлікти.

Нині в Україні у сфері соціально-економічних відносин діють різноманітні галузеві, державні та міжнародні нормативні документи. Вони є досить суперечливими, проте слугують базою для активізації принципів соціального партнерства та визначають умови реалізації соціальної відповідальності бізнесу суб'єктів агробізнесу.

Нормативно-правові документи не тільки відображають чинну бізнес-практику, а й представляють інтереси окресленого інституційного кола — держави, споживачів, незахищених верств населення, бізнес-партнерів тощо. Вони стосуються різних аспектів соціальної відповідальності бізнесу і дедалі більшою мірою впливають на господарську діяльність підприємства.

З метою розроблення рекомендацій для управління соціально відповідальною діяльністю підприємства теоретичний і практичний інтерес становить систематизація таких нормативних документів з урахуванням їх ієрархії, юридичної сили та сфери впливу [1].

Виконання нормативної функції фактично визначає юридичну відповідальність. На думку деяких авторів [4–7], організація, яка підкоряється всім законам і нормативам, поводить себе юридично відповідально, але вона не обов'язково буде також вважатися соціально відповідальною. Проте, на нашу думку, суб'єкт аграрного бізнесу, який виконує загальнообов'язкові вимоги нормативних документів, уже відповідає мінімальному рівню соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, зокрема у сфері агробізнесу.

Інтенсифікація споживчого впливу на функціонування бізнесу, поглиблення ролі ринкової поведінки, що орієнтована на споживача, посилення конкурентної боротьби, функціонування аграрного сектору в умовах ресурсних обмежень, у тому числі інвестиційних, вимагають формування якісно нової парадигми нарощування ринкової вартості бізнесу. Відповідно до сучасних ринкових умов здійснення ефективної операційної діяльності суб'єкта аграрного бізнесу є безумовно визначальним, однак недостатнім параметром для тривалого стабільного розвитку та досягнення високої загальної соціально-економічної ефективності. З огляду на це, значна роль відводиться соціальній відповідальності у формуванні ринкового образу суб'єкта аграрного бізнесу, який має бути привабливий для усіх учасників ринкових відносин, як якісного фактора підвищення ринкової вартості бізнесу.

Функція раціоналізації та ефективності реалізується через окупність соціальних інвестицій та раціональне спрямування ресурсів з метою досягнення економічного та соціального ефекту. Ресурсами соціальних інвестицій можуть виступати: кошти суб'єктів господарювання, державних бюджетів різ-

них рівнів, бюджетів місцевого самоврядування, інвестиції, кредити, кошти позабюджетних фондів і кошти громадян.

Однією з основних цілей державного регулювання бізнесу є розширення кола його соціальних функцій. Цього можливо досягти, використовуючи як прямі, так і непрямі методи державного регулювання в аграрній сфері (на основі прийнятих законодавчих актів, на яких ґрунтуються дії виконавчої влади, або за допомогою використання економічних фінансових важелів – податків, кредитів, відсотків, пільг тощо).

Діяльність у сфері соціальної відповідальності потребує систематизації для визначення стимулюючих факторів розвитку соціальної відповідальності та існуючих перешкод з метою їх усунення. Збір інформації можуть здійснювати інформаційно-аналітичні підрозділи органів влади або науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, консалтингові фірми, аналітичні центри тощо.

Економічне зростання лише тоді має сенс, коли супроводжується адекватними соціальними перетвореннями, покращуючи важливі соціально-економічні показники. Соціальна відповідальність бізнесу реалізує соціальні інтереси суспільства, досягаючи при цьому економічних конкурентних переваг у власній діяльності.

Функція мотивації реалізується через зміщення основних інструментів завоювання ринків в умовах їх насиченості у площину динамічної технологічної й організаційної конкуренції на основі інновацій, які дають можливість економити ресурси у процесі виробництва, експлуатації та споживання, на основі залучення інвестицій.

Відповідальність суб'єкта господарювання певною мірою відображає його залежність від соціального оточення, суспільства і держави. Водночас відповідальність суб'єкта пов'язана із залежністю від існуючих умов діяльності. У результаті така залежність сприймається ним як визначальний мотив для прийняття рішень і виконання цілеспрямованих дій. Вимоги держави, соціального оточення та суспільства до суб'єкта господарювання дістають певне вираження. Насамперед вони розкриваються через моральні принципи і правила, які мають неформальний характер, не затверджені у законодавчому порядку, але, попри це, впливають на формування стандартів ділової етики. Такі стандарти слугують важливим орієнтиром для підприємства. Характер ділової етики зумовлює відповідальність за порушення чи недотримання вимог, встановлених угодою між заінтересованими особами, або за невиконання зобов'язань, взятих на себе певною стороною в односторонньому порядку (наприклад, постачальниками перед покупцем) [10].

Отже, успішна реалізація концепції соціальної відповідальності спрямована на створення умов для соціального розвитку в інтересах бізнесу, суспільства і держави, вимагає ефективних скоординованих дій всіх суб'єктів соціальної взаємодії. Соціальна відповідальність бізнесу має реалізовуватись і у внутрішній системі діяльності організації, і в підтримці місцевої громади, і у здійсненні благодійної діяльності.

Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства та важливою обов'язковою складовою соціальної відповідальності бізнесу є екологічна відповідальність, яка реалізується через дотримання превентивного підходу до екологічних проблем, ініціативи спрямовані на підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища, розвиток та поширення безпечних технологій. Репутація суб'єкта аграрного бізнесу, його визнання з боку суспільства, якість продукції сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах є важелями, які безпосередньо приносять суб'єкту господарювання прибуток та забезпечують можливості зміцнення конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішніх аграрних ринках. З таких наукових позицій соціально орієнтований бізнес визначається у списку головних конкурентних переваг у системі конкурентних відносин суб'єктів аграрного бізнесу.

Література

1. *Хижняк В. О.* Дотримання прав споживачів та підвищення соціальної відповідальності бізнесу // Вісн. Сумського нац. аграрного ун-ту. Серія "Економіка та менеджмент". 2016. № 8 (69). С. 112–116.
2. *Хижняк В. О.* Активізація соціальної відповідальності бізнесу в контексті конкурентоспроможності аграрного виробництва України // Наук. пр. Полтавської держ. аграрної академії. 2016. Вип. 1 (12). С. 265–273.
3. *Наумов О. Б., Стоянова-Коваль С. С.* Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 98–105.
4. *Савченко В. Ф., Шестаковська Т. Л.* Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні // Наук. вісн. Полісся. 2016. № 1. С. 46–55.
5. *Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л.* Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 75–82.
6. *Панюк Т. П.* Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств // Проблеми і перспективи економіки та упр. : Наук. журн. Черніг. нац. технол. ун-ту. 2015. № 2 (2). С. 118–122.
7. *Панюк Т. П.* Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств // Проблеми і перспективи економіки та упр. : Наук. журн. Черніг. нац. технол. ун-ту. 2015. № 3 (3). С. 120–125.
8. *Гришова І. Ю.* Сучасне формування системи управління персоналом як конкурентоздатність національної економіки // Екон. форум. 2016. № 1. С. 340–347.
9. *Гришова І. Ю., Гнат'єва Т. М.* Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління [Текст] // Укр. журн. прикладної економіки. 2016. Том 1. № 3. С. 32–40. ISSN 2415-8453.
10. *Gryshova I. Yu., Mityay O. V., Gnatyeva T. M.* Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere // Український журнал прикладної економіки. 2016. Том 1. № 2. С. 25–35. ISSN 2415-8453.

Розкрито сутність економічної природи соціальної відповідальності бізнесу за допомогою визначення функцій соціальної відповідальності та їх ролі у підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу.

The reputation of the subject of agrarian business, its recognition by society, the quality of agricultural production in modern conditions are the levers that directly bring the subject of managing profit and provide opportunities for strengthening the competitive position on domestic and foreign agricultural markets.

Репутация субъекта аграрного бизнеса, его признание в обществе, качество аграрной продукции в современных условиях являются рычагами, которые непосредственно управляют повышением прибыли и предоставляют возможности для укрепления конкурентных позиций на внутреннем и внешнем рынках аграрной продукции.

Надійшла 18 січня 2017 р.

И. М. МУШКИН

Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев

УПРАВЛЕНИЕ ПОВЫШЕНИЕМ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ПУТЕМ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 27–32

Важнейшей задачей на современном этапе развития экономики Украины должно быть грамотное управление персоналом, которое становится значимым фактором конкурентоспособности предприятий и достижения предприятиями и организациями экономического успеха.

Важной частью процесса повышения производительности является эффективное управление персоналом. Как известно из литературы, управление персоналом представляет собой ряд действий и мероприятий, основным направлением которых должны быть:

- увеличение конкурентоспособности фирмы;
- повышение эффективности производства;
- показатели, характеризующие организацию как высокоэффективную.

Производительность труда была, остается и, надеемся, будет одним из важнейших показателей деятельности предприятий или организаций независимо от форм их собственности. Известно, что в условиях рыночной экономики этот показатель должен сочетаться еще и с высоким уровнем качества продукции или услуг, ввиду того, что только качество продукции или услуг обеспечивает долговременные конкурентные преимущества. При прогнозировании, расчете или определении уровня производительности следует учитывать взаимосвязь этих критериев эффективности производства. Важнейшей задачей на современном этапе развития экономики Украины должно быть грамотное управление персоналом, которое становится значимым фактором конкурентоспособности предприятий и достижения предприятиями и организациями экономического успеха.

Содержание процесса управления для достижения повышения производительности труда включает:

- измерение и оценку уровня производительности на исходном этапе;
- планирование мероприятий, повышающих производительность;
- постоянный контроль над эффективностью внедряемых мероприятий;

- корректировку, при необходимости, мероприятий;
- измерение и оценку результативности осуществленных мероприятий.

В научной литературе принято, что производительность труда можно рассчитывать путем деления стоимости продукции в оптовых ценах предприятия, выпущенной за определенный промежуток времени, на среднесписочную численность работников, участвующих в ее создании [1]. Известно, что такой подход к оценке производительности был характерен для плано-распределительной экономики. В настоящее время в условиях рыночно-хозяйственной деятельности данный метод не точен и не применим, так как он не отражает уровень эффективности затрат на производство продукции и не учитывает характер использования прошлого труда. В рыночной экономике производительность нужно рассчитывать, как количество продукции, произведенной за определенное время, отнесенное к количеству ресурсов, которые потребовались на создание произведенной продукции (рис. 1). Этот показатель в стоимостной форме определяется [5]:

$$ПТ = \frac{C_{п}}{C_{з.р.}}$$

где ПТ — производительность труда; $C_{п}$ — стоимость продукции; $C_{з.р.}$ — стоимость затраченных ресурсов.

Сопоставление оценок управленческого мастерства и уровня рентабельности используемого капитала (ROCE), %



* Рентабельность используемого капитала (ROCE) в 1995–2000 гг. выше, чем в среднем по отрасли. Источник: McKinsey

Рис. 1. Зависимость управленческого мастерства и уровня рентабельности использованного материала [5]

Приведены управленческие методы, направленные на повышение производительности труда. Содержание этих методов сводится к тому, чтобы:

- максимально снизить суммарные затраты;
- принять на работу опытных сотрудников с отличным образованием;
- внедрить систему мотивации, поощряющую только работников, успешно выполняющих поставленные задачи.

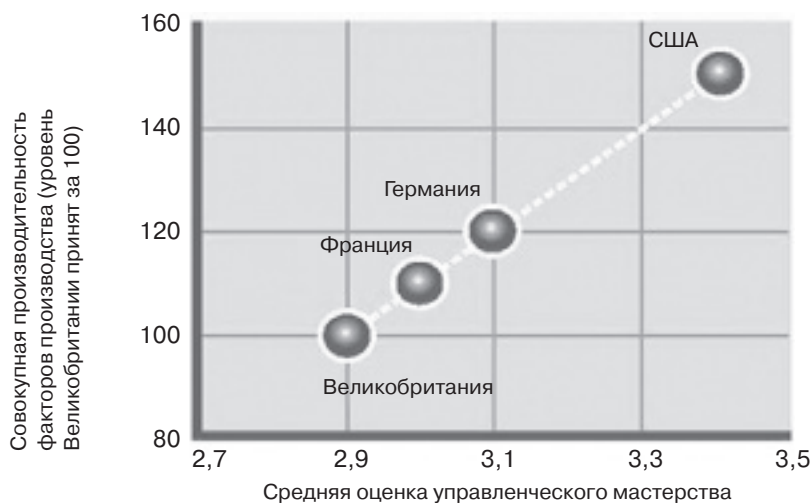
Stephen Dorgan, John Dowdy, McKinsey в своей работе “Менеджмент на страже производительности” показали зависимость управления от различных факторов [5]. После детального их рассмотрения можно говорить о применении этих рекомендаций в современном управлении и в нашей стране, которое приведет к увеличению производительности.

Так, зависимость управленческого мастерства и уровня рентабельности используемого капитала приведена на рис. 1. Авторы делают вывод, что чем выше мастерство, тем выше финансовые результаты.

Авторы подтверждают, что финансовые результаты компаний в значительной степени зависят от качества управления.

На второй схеме показана зависимость производительности экономики от качества управления (рис. 2). Видно, что самая высокая производительность (160) достигается на предприятиях США при оценке управленческого мастерства 3,5 [5].

Авторы считают, что полученный вывод очень важен для компаний, которые хотят увеличить свою производительность. Для этого нужно лишь немного — заставить менеджеров лучше работать. Наверное, это не так просто, как хотелось бы, но как раз построение улучшенной модели управления и в том числе управления персоналом даст желаемые результаты. Важная зада-



Источник: National Institutes of Economic and Social Research. Анализ: McKinsey

Рис. 2. Производительность экономики зависит от качества управления компаний [5]

ча — укрепление специалистами службы подбора кадров, создание контрольных тестов оценки вновь принимаемого на работу персонала.

Рассматривая график на рис. 3, авторы делают простой вывод: чем выше интенсивность конкуренции, тем выше коэффициент рентабельности. Наглядно видно, что самый высокий результат — на предприятиях в США [5].

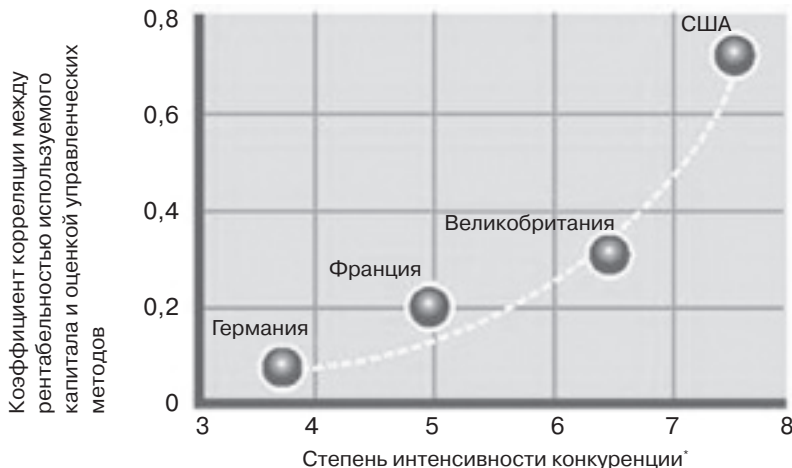
Нужно вспомнить высказывание Макконелла о демократизации производства при сохранении государственных регуляторов: “При этом надо исходить из того, что рыночная экономика сама по себе не является саморегулирующейся системой, способной к бесконечному процветанию; нельзя полагаться на то, что капитализм “развивается сам по себе” [2].

При этом можно напомнить пять условий повышения производительности труда [1]:

- продукция возрастает, затраты остаются неизменными;
- продукция возрастает, затраты уменьшаются;
- продукция остается неизменной, затраты сокращаются;
- продукция возрастает, затраты возрастают, но более низкими темпами;
- продукция сокращается, затраты сокращаются, но более быстрыми темпами, чем продукция.

Высокий уровень международной конкуренции и производительности труда в других странах принуждает предприятия и корпорации к анализу состояния производительности на собственных предприятиях, решительным мерам, ведущим к повышению производительности.

Как показали исследования, в США на изготовление автомобиля затрачивается в два раза больше времени, чем в Японии. Но при этом японские фирмы не обогнали по уровню производительности наиболее успешные компании США (ИБМ, Мак Дональдс, Хьюлет Паккард и др.) [5].



* Среднегодовой процент компаний в обрабатывающей промышленности
Источник: анализ McKinsey

Рис. 3. Связь качества управления и конкуренции [5]

Значительную роль в повышении производительности отводится системе управления качеством. Забота о состоянии качества продукции должна быть постоянной. Система управления качеством должна бы основываться на рабочем контроле в ходе производственного процесса, ведь на рабочем месте рабочим проще, доступнее и нагляднее производить контроль качества. Очень важно контролировать поставки материалов и комплектующих. Причем это дешевле осуществлять не на предприятии-получателе, а на заводах-изготовителях (исключая затраты на возвратную логистику).

Доктор У. Эдварде Деминг, который распространил опыт контроля качества в Японии, предлагает следующие условия [3]: нужен тщательный отбор поставщиков, которые подтвердили качество поставляемых запасных частей или комплектующих; нужна подготовка мастеров производства, которые должны руководствоваться статистическими методами и помогать своим работникам лучше выполнять свои производственные задания; обязательно нужно взять за правило основной принцип, который сводится к тому, что плохое качество просто неприемлемо в производстве; также важно, чтобы дефектные материалы даже случайно не попали в производство; тщательный контроль над исполнением на всех этапах работ должен быть на каждом промежуточном этапе [4].

Факторы, которые были рассмотрены выше, — только часть из основных факторов. Поэтому нужно исходить из комплексной многофакторной оценки уровня производительности, и разработку программ повышения производительности нужно оценивать только в целом и как систему. При этом важно учитывать применяемые технологии, системное проектирование, управление и организацию работ, качество системы менеджмента в целом и отдельных ее подсистем, особенно мотивацию персонала.

Как показали исследования, японская промышленность имела много преимуществ, но самое главное — подход японских руководителей к вопросам управления. Этот подход к управлению был гораздо шире, чем ранее представлялось. И в кардинальном отличии от американских коллег, японские менеджеры не искали быстрых путей решения проблем падения объема производства и прибылей. Японские менеджеры сделали вывод, что одно увеличение объема производства не обеспечивает повышения производительности. Следует уделить особое внимание повышению качества, которое не менее важное, чем увеличение объема производства.

Хорошее управление — одна из причин. Грамотный, квалифицированный руководитель знаком с этим фактором и силой высокой степени взаимозависимости элементов организации. Как и все другие важные организационные проблемы, перспективное повышение производительности нуждается в комплексном подходе.

Джерела

1. *Каліна А. В., Калініна С. П.* Менеджмент продуктивності. Київ: МАУП, 2005. 232 с.
2. *Макконнелл К. Р., Брю С. Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика. 14-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2003. 972 с.

3. Деминг Эдвард У. Новая экономика. Менеджмент. Эксмо-М., 2006. 208 с.
4. Riggs James L., Felix Glenn H. Productivity by Objectives. N. J., Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1983. 129 p.
5. Dorgan Stephen, Dowdy John, McKinsey. Менеджмент на страже производительности [Электронный ресурс] // Портал management.com.ua. URL: <http://www.management.com.ua/finance/fin067.html>

Усовершенствование управления персоналом — важная задача современных менеджеров и руководителей. От успешного решения этой сложной задачи зависят эффективность деятельности организаций и подразделений, которые они возглавляют, и самое главное — повышение производительности труда.

Удосконалення управління персоналом — важливе завдання сучасних менеджерів і керівників. Від успішного вирішення цього складного завдання залежать ефективність діяльності організацій і підрозділів, які вони очолюють, і найголовніше — підвищення продуктивності праці.

Improving personnel management — an important task today, their managers and executives from successful resolution of this complex problem depends on the efficiency of organizations and departments that are headed and most importantly increasing productivity.

Надійшла 10 листопада 2016 р.

Т. О. НЕЛЬГА

Д. М. ДЗЕКУНОВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 33–38

Досліджуються основні соціально-економічні фактори девіантної поведінки молоді в Україні. Аналізуються соціальне розширення суспільства, молодіжне безробіття, криза інституту сім'ї та погана організація дозвілля як об'єктивні причини, що створюють умови для девіантної поведінки підлітків та молоді.

Сучасне українське суспільство переживає етап соціальної, економічної та політичної нестабільності, що не може не відобразитися на соціальному самопочутті підлітків та молоді. Як відомо, молодь — найвразливіша частина суспільства, соціалізація якої відбувається у не дуже сприятливих умовах. Тому вкрай актуальною залишається проблема девіантної поведінки підлітків та молоді.

Девіантна поведінка — явище саме по собі не нове. В усі часи та в усіх суспільствах були люди, поведінка яких не вкладалася в поняття “норма”. Ненормальною завжди вважалася поведінка правопорушників, ледарів, просто погано вихованих людей. Геніальність та “трудоголізм” теж виходили за межі умовного “середньоприйнятого” правильного способу поведінки. Якщо негативні девіації завжди піддавалися однозначному осуду, то позитивні (наприклад, героїський вчинок або трудовий подвиг), хоча і викликали повагу та захоплення людей, теж не вважалися нормальною поведінкою. Особливе занепокоєння суспільства викликали такі явища, як злочинність, проституція, наркоманія, алкоголізм, суїцид. Все це було і раніше, але особливо збільшується кількість девіацій у період нестабільності.

Питання соціальних причин девіантної поведінки розробляється в соціології давно. Зокрема, класик світової соціології Е. Дюркгейм писав про аномію (стан суспільства, коли старі норми вже не діють, а нові ще не сформовані) як про одну з причин соціальних відхилень [3]. Його наступник Р. Мертон [4] вважає аномією стан, за якого розходження між соціально схвалюваними цілями та засобами їх досягнення породжує нестабільність суспільства. У вітчизняній соціології в монографії “Социальные отклонения” акценту-

ється увага на розгляді причин девіантної поведінки на рівні суспільства [5]. Український соціолог Ю. Тарабукін виділяє кілька соціально-економічних умов, які впливають на кримінальне відхилення у поведінці неповнолітніх: загальносоціальні, економічні, соціально-демографічні, соціотехнічні, організаційно-управлінські [6].

Існує безліч причин девіантної поведінки: соціальні, економічні, психологічні, педагогічні, нарешті, медичні. Тож розглянемо основні, на нашу думку, найважливіші соціально-економічні фактори девіантної поведінки підлітків та молоді. Тобто, не заперечуючи важливість психолого-педагогічних, медичних та інших причин, обґрунтуємо лише найбільш загальні, об'єктивні фактори цього явища. Інакше кажучи, розглянемо ті чинники, які не є *безпосередньою причиною* девіантної поведінки, проте створюють *соціальний фон* для її існування.

1. Соціальне розшарування суспільства. Процес соціального розшарування почався не вчора. Ще на початку 90-х років, після краху ідеології загальної рівності, почався болючий розділ суспільства на дуже багатих і дуже бідних. Ми не маємо на увазі звичайну соціальну нерівність, яка є нормальним атрибутом суспільства з ринковою економікою. Як констатує український соціолог Л. Юрженко, “сутність соціальної нерівності полягає у неоднаковому доступі різних категорій населення до соціально значущих благ, дефіцитних ресурсів, ліквідних цінностей. Сутність економічної нерівності полягає в тому, що меншість населення завжди володіє більшою часткою національного багатства. Інакше кажучи, найвищі прибутки отримує найменша частина суспільства, а середні і найменші — більшість населення” [7]. Тобто соціальна нерівність існувала завжди і всюди, її слід розглядати радше як норму. Зауважимо, ми маємо на увазі не просто соціальну та економічну нерівність, а різку поляризацію суспільства на дуже багатих та дуже бідних у поєднанні з нестабільністю, економічною кризою, військовими операціями та територіальними міграціями великих груп населення. У таких умовах багато людей втратили орієнтири, яскравою ознакою суспільного життя стало зростання злочинності, корупція, невизначеність майбутнього.

2. Молодіжне безробіття. Молодіжне безробіття є наслідком економічної кризи та політичної нестабільності. Як правило, основний тягар безробіття несе на собі молодь. Однак в Україні ця проблема стоїть особливо гостро. З розвитком ринкової економіки кардинально змінився процес працевлаштування молоді. Якщо покоління батьків жило в умовах відносної стабільності та гарантованих робочих місць, то тепер пошук роботи — це особиста проблема кожної людини. І саме у молодого покоління виникають проблеми із працевлаштуванням. Це пояснюється низкою причин:

- *Дефіцит робочих місць у населеному пункті або регіоні.* Звісно, жителі столиці та великих міст України знаходяться у більш вигідному становищі, хоча і там іноді важко знайти роботу. А якщо робочих місць катастрофічно не вистачає в цілому регіоні, то логічно припустити, що роботодавець віддасть перевагу більш досвідченому працівнику, ніж випускнику навчального закладу. Що залишається робити молоді? Або

погоджуватися на непрестижну та мало оплачувану роботу, або шукати роботу в інших містах та за кордоном.

- *Відсутність досвіду роботи.* Роботодавці, як правило, віддають перевагу претендентам із досвідом роботи за фахом. І часом молода людина, навіть із спеціальною освітою, потрапляє у замкнене коло: роботи немає, тому що немає досвіду, а досвіду немає, тому ще немає роботи. Особливо, коли йдеться про кваліфіковану працю за фахом.
- *Відсутність необхідної освіти.* Сьогодні переважна більшість робочих місць вимагає наявності відповідних знань та вмінь, адже у сучасному світі стає все більше розумової праці і все менше фізичної. Проте не кожна молода людина має змогу (а іноді і бажання) отримувати вищу або середню спеціальну освіту. На нашу думку, молоді люди, у яких за плечима тільки середня школа, — це найвразливіша частина молоді на ринку праці.
- *Незатребувана професія.* Трапляється, що молода людина отримала у навчальному закладі професію, яка на даний момент незатребувана на ринку праці. В такому випадку доводиться терміново опановувати нову професію або поповнювати ряди безробітних в очікуванні попиту на дану спеціальність. Хоча, на жаль, навіть якісна вища освіта не гарантує працевлаштування: дуже багато молодих людей працюють не за фахом.
- *Недостатня профорієнтація або її відсутність.* Головна мета профорієнтаційної роботи — допомогти людині обрати професію, яка б максимально відповідала фізичним та розумовим якостям, а також особистим бажанням. На практиці профорієнтація в Україні часто зводиться до простої реклами навчальних закладів або до стислої інформації про професію. Як наслідок, учорашні школярі вступають до навчального закладу, не розуміючи, чим вони займатимуться по його закінченні. І ще одна проблема: нерідко професія обирається не тому, що вона подобається, а тому, що вона престижна, тобто абітурієнт орієнтується не на зміст майбутньої праці, а на зовнішні атрибути професії. Зокрема, професії юриста, економіста, менеджера, є, без сумніву, престижними, однак сучасний український ринок праці пропонує обмежений попит на ці професії. Результат — безробітна молодь з престижними дипломами.
- *Небажання працювати “за копійки”.* Часто молоді люди опиняються в ситуації, коли робочі місця нібито є, роботодавці готові взяти на роботу, але заробітна плата дуже низька. Водночас у сучасної людини, в тому числі у молоді, зростають матеріальні та духовні потреби. І їхнє задоволення вимагає грошей, які неможливо заробити на легальному ринку праці. Тому певна частина молодих людей і починає шукати шляхи збагачення, у тому числі кримінальні.

Таким чином, молодіжне безробіття стає передумовою девіантної поведінки молоді, насамперед молодіжної злочинності. Молоді люди опиняються в неприємній ситуації неможливості отримати освіту та знайти роботу. Крім того, політична та економічна криза, яку зараз переживає країна, породжує психологічне напруження, адже деяка частина молоді не бачить для себе

ніяких перспектив. Не дивно, що в такій ситуації молоді люди починають вживати алкоголь та наркотики або приєднуються до асоціальних та кримінальних молодіжних субкультур, які протиставляють себе суспільству, яке кинуло їх напризволяще.

3. Криза інституту сім'ї. Інститут сім'ї знаходиться в стадії трансформації протягом останнього століття. П. Сорокін ще на початку ХХ ст. окреслив основні ознаки кризи сім'ї: збільшення кількості розлучень; зменшення кількості укладень шлюбу; зменшення кількості дітей у шлюбі; емансипація жінок; послаблення релігійної основи шлюбу. За останні десятиліття проблема тільки загострилася.

Як зауважує Н. Бабенко, криза сім'ї — це не тільки проблема України, а й усіх розвинених суспільств. Вона виявляється в таких фактах сімейного життя: зменшення народжуваності дітей; зростання кількості розлучень; зростання кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; збільшення кількості бездітних сімей; пізній час вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу [1].

Сім'я була і залишається основним осередком соціалізації особистості. Проте по мірі формування та розвитку індустріального суспільства деякі традиційні функції сім'ї поступово почали виконувати інші соціальні інститути та суспільні організації. Саме в ці часи жінки почали масово працювати не в домашньому господарстві, а в сфері оплачуваної зайнятості. Саме в цей період виникла масова освіта (а відповідно, обов'язкове навчання у середній школі), дитячі садочки, дитячі та юнацькі організації як політичного, так і релігійного характеру. Всі вони прагнули до прекрасної мети дати дітям сучасну освіту та доповнити традиційне сімейне виховання.

На нашу думку, криза інституту сім'ї полягає передусім у тому, що не повною мірою реалізуються *всі* основні традиційні сімейні функції, а саме: репродуктивна, виховна, соціалізаційна, економічна. Так, на сучасному етапі в Україні народжуваність продовжує знижуватися, домінує однодітна модель сім'ї, а деякі подружні пари відкладають народження дитини на невизначений термін (репродуктивна функція). Виховання, яке завжди здійснювалося у сім'ї, тепер також відбувається у дитячих дошкільних закладах, у школі, в позашкільних закладах. В заможних родинах, і навіть у сім'ях середнього достатку, виховання дітей доручають стороннім особам — няням та гувернерам. Водночас через надмірну завантаженість у школі та позашкільних закладах дитина має обмежені можливості для спілкування з однолітками та з іншими родичами. Стосовно економічної функції сім'ї, яка полягає у здобутті матеріальних коштів для її існування, то батьки намагаються працювати і заробляти якомога більше, наскільки вистачає сил і можливостей.

Все це призводить до того, що спілкування у сім'ях часто зводиться до мінімуму (на нього не вистачає часу), діти і підлітки з малозабезпечених сімей після школи надані самі собі, серед дорослих (тобто батьків) поширюється алкоголізм, що також призводить до руйнування сім'ї. Збільшується кількість неповних сімей.

Крім того, в останні десятиліття спостерігається явище, яке характерне саме для України — “віртуальна сім’я”. Сутність його полягає в тому, що безробітні батьки їдуть на заробітки за кордон, і таке заробітчанство може тривати декілька років. Дитину ж у кращому випадку виховує бабуся.

Усе зазначене ускладнює соціалізацію молодої людини, що може підштовхнути її до девіантної поведінки, хоча не будемо стверджувати, що всі діти з неблагополучних сімей стають девіантами, але цей фактор — не серед останніх.

4. Погана організація дозвілля. Вільний час, дозвілля — необхідна умова життєдіяльності людини, в тому числі молоді. У вільний час людина може гуляти, пасивно відпочивати (наприклад, біля телевізора) або займатися більш інтелектуальними заняттями (читати, відвідувати театри, концерти). Нарешті, людина має можливість присвятити себе творчій діяльності у вільний час.

На жаль, не кожна молода людина може і вміє зайняти себе після навчання або після роботи. Якщо у минулому столітті школа, піонерська та комсомольська організації, позашкільні заклади брали на себе відповідальність за дозвілля підлітків та молоді, то сьогодні це проблема батьків.

Також не слід забувати, що дозвіллеві потреби формуються у сім’ї в процесі соціалізації. Проте виникає протиріччя між дозвіллевими потребами, що зростають, і неможливістю їх задовольнити. В результаті розповсюдженим способом “вбивання” вільного часу є зловживання алкогольними напоями, що вже розглядається як девіація.

Ще одна проблема, пов’язана з організацією дозвілля, — недостатній розвиток його інфраструктури та комерціалізація багатьох видів дозвілля. Далеко не кожна молода людина має доступ до таких можливостей.

Отже, підводячи підсумки, ще раз зауважимо, що ми розглянули найбільш загальні причини девіантної поведінки молоді та підлітків. Звісно, існують також особисті проблеми психологічного або педагогічного характеру, які можуть підштовхувати молоду людину до девіантної поведінки. Жоден із зазначених факторів не може розглядатись як пряма причина девіантної поведінки молоді, а лише як соціальне підґрунтя для формування цих причин. Як зауважує М. Головатий, “конче важливою є підтримка молоді насамперед з боку держави, її інституцій, усіх суб’єктів формування і практичної реалізації молодіжного покоління. Потрібні також відповідні соціальні гарантії молоді в освіті, професійній підготовці, свободі вибору праці і громадської корисної діяльності, виборі ціннісних життєвих орієнтирів” [2]. Адже це — умова нашого майбутнього.

Література

1. *Бабенко Н. Б.* Соціологія сім’ї: навч. посіб. Київ: ДАКККиМ, 2004. 257 с.
2. *Головатий М. Ф.* Соціологія молоді: курс лекцій. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: МАУП, 2006. 304 с.
3. *Дюркгайм Е.* Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фр. Л. Кононович. Київ: Основи, 1998. 519 с.

4. Мертон Роберт. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) / под общей ред. В. В. Танчера; Реферативный перевод и вступ. статья В. Костинской. Киев: Ин-т социологии, 1996. 112 с.
5. Социальные отклонения. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрид. лит., 1989. 368 с.
6. Тарабукін Ю. О. Соціологія молоді: курс лекцій. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 376 с.
7. Юрженко Л. В. Соціальна структура суспільства: навч. посіб. Київ: АПСВ. 254 с.

Наведено аналітичний огляд основних соціально-економічних факторів девіантної поведінки молоді в Україні. Серед факторів враховано соціальне розшарування суспільства, молодіжне безробіття, кризу інституту сім'ї та незадовільну організацію дозвілля як об'єктивні причини, що створюють умови для девіантної поведінки підлітків та молоді. Існують також особисті проблеми психологічного або педагогічного характеру, які можуть підштовхувати молоду людину до девіантної поведінки. Жоден із зазначених факторів не може розглядатись як пряма причина девіантної поведінки молоді, але становить для цього соціальне підґрунтя.

Analytical overview of the main socio-economic factors of deviant behavior of young people in Ukraine are given. Among the factors taken into account the social stratification of society, the youth unemployment crisis of the family and poor organization of leisure objective reasons that create conditions for the deviant behavior of adolescents and young people. There are also personal problems psychological or pedagogical nature that can push young people to deviant behavior. None of the factors considered can not be considered a direct cause deviant behavior of young people, but is this social background.

Приведен аналитический обзор основных социально-экономических факторов девиантного поведения молодежи в Украине. Среди факторов учтены социальное расслоение общества, молодежная безработица, кризис института семьи и неудовлетворительная организация досуга как объективные причины, создающие условия для девиантного поведения подростков и молодежи. Существуют также личные проблемы психологического или педагогического характера, которые могут подталкивать молодого человека к девиантному поведению. Ни один из рассмотренных факторов не может рассматриваться как прямая причина девиантного поведения молодежи, но представляет для этого социальную основу.

Надійшла 15 грудня 2016 р.

T. P. PANYUK

Rivne State University of Humanitarian

SOCIAL COMPONENT OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF PROCESSING ENTERPRISES

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 39–45

The national business development, integration of Ukraine in world economic community, increasing of competitiveness put forward many tasks for processing enterprises.

The consequences of financial crisis concerned the decreasing of incomes and life quality of citizens, dissemination of poverty in society, it becomes more difficult for country to finance and carry out the social policy in country, that causes the increasing of social component and especially social corporate responsibility of business. The development of this responsibility and state support is one of the most important tasks of national economy that is greatly impacted by social factors as competitive advantages in enterprise activity. Such a way, we can define the problem of social responsibility at processing enterprises as one of the most burning issues and research directions of national scientists in the conditions of social oriented economy.

The great contribution to researching the problem of such social component as social responsibility make such scientists: S. B. Banerjee (2007) [8], Z. I. Halushko (2010) [4], O. V. Dudkin (2009) [11], I. F. Komarnytskiy (2010) [4], O. V. Mytiay (2014) [6], U. M. Petrushenko (2009) [11], L. F. Tovma (2012) [9] and others. The process of social responsibility on reproducers is investigated by such scientists: I. U. Gryshova (2014, 2015) [2; 7; 2], T. S. Shabatura (2015), M. U. Shcherbata (2015) [2]. But concerning large number of researching we find the social responsibility as a social component of competitiveness is not fully researched.

The main aim of this article is to research the social responsibility as main social component of processing enterprises and that is one of the competitive advantages of modern processing enterprises in national economy.

Such factors as social responsible functions at enterprise, ways to development the social infrastructure, creating and improving the systems of social protection of employees, introduction of ethic norms for employers, suppliers, consumers, promotion the positive emotional atmosphere begin to play great role for profits and social development of processing enterprises that is important task of national economy. Such transformation of social priorities needs implementing to social policy of processing enterprises the principles and methods of social responsibility

that could be one of the directions of social development improving. We need to say, that in the conditions of Ukraine's adaptation to European development and economy of European standards, it is necessary for government to refuse old economic model and create new one that based on the modern requirements concerning the international experience of development foreign countries.

Considering the European integration processes in Ukraine and civilized transformation in society such issues as social and cultural sphere, human resources and humanization of economic relations need close attention. Advisor to the Director of the National Institute for Strategic Researches at the meeting of the WG "Cultural and social dimensions of European integration of Ukraine", said: Working Group "Ukraine – EU: towards social and cultural cooperation" in their research and recommendations rests with the decision by the European Commission in March 2010, an important document "Europe 2020 Strategy for smart, sustainable and overall growth" [1]. This strategy defines five development goals by 2020: employment; research and innovation; energy and climate change; education; the fight against poverty.

The strategy also defines the tools to achieve these goals – a new economic governance, supported by the internal market; budget; trade relations; foreign economic policy; regulation and support for economic and monetary union. Considering the European integration processes in Ukraine, it is necessary when developing their own strategies to take into account trends EU strategic documents adopted by the European Commission, while taking care of its own interests of Ukrainian society.

Therefore, to bring Ukraine closer to European policies, the working group has selected four key themes, including the top ranked "Social Responsibility as a precondition for overall sustainable development" [1]. Analyzing the above, it should be noted that social responsibility is the main component of improving social competitiveness of national enterprises, including processing. Therefore, it is necessary to examine in detail this concept to highlight the importance for use in the development of national economy.

Social Responsibility is treated differently by scientists and companies, although they have a common basis: a socially responsible organization concerned with how companies manage commercial activities to create a positive impact on society. The discrepancy between the definitions may apply to more ethical behavior, sustainable development, environment, philanthropic ideas [2, 20–24].

Green Paper the European Union (2001) defines social business responsibility (hereafter – SBR) as "the integration of social and environmental aspects in the daily business of an enterprise and in their interaction with stakeholders on a freewill basis" [3].

International Forum of Business Leaders (BLF) understands SBR as promoting responsible business practice that gives benefits both business and society and helping to achieve social, economic and environmentally sustainable development to maximize the positive impact of business on society while minimizing its negative impact [4].

Social Responsibility of agrarian sphere research national scientists, including I. O. Kryukova (2011) focuses on the social responsibility aspect of the agrarian and food sector in the food safety of the national economy [5]. O. V. Mitiay (2014) suggests to consider the social responsibility in the context of competitiveness management, environmental, food safety and increase investment attractiveness of the agrarian and food sector [6, 12–19]. I. U. Gryshova (2014) explores the mechanisms of action of social responsibility to the market value of the business and sustainable development of the national economy in modern conditions [7].

Most definitions emphasize the relationship between economic, environmental and social aspects which are the components of sustainable development of enterprises and influence the activities of processing enterprises. It is necessary to harmonize these components in the form of social responsibility, which shows itself in the social importance of food, social policy, economic profitability of businesses and environmental safety of production.

The economic component explains the qualitative changes that allow any entity to realize their potential, reasonably and optimum use their resources, providing revenue stability and peaceful operate within the environment. The social component emphasizes the importance of maintaining stability of the existing social systems and encourages everyone to consider the interests of society by taking responsibility for the impact of their activities on others and the environment in all aspects. Environmental – represents the possibility of self preservation of ecosystems [8]. The interaction of these aspects means a transition to a new stage of civilization, purpose and values of which are oriented to stability in all spheres of society, preserving the fundamental right to a viable and life supporting environment for future generations [9].

For support of UN among all enterprises in developed regions of Ukraine such as Kyiv, Kharkiv, Lviv, Donetsk, Odesa, Dnipro it was organized questionnaire survey concerned the social responsibility and its implementing in management activity. The results of survey are in Figure.

Social responsibility directions	Number of respondents, %
Improving the working conditions	65,5
Study and development	63,2
Charity	56,0
Ethic relation with consumers	49,5
Participation in programmers of social development	32,3
Realization of ecologic programmers	29,8
Policy the rights of shareholders and (or) investors	20,8
Open communication of information about the company	18,7
Providing high quality products	10,0
Charity, philanthropy and patronage	5, 0

Fig. Social responsibility directions

Source: [10]

For results of researchers of Walker Information it was found that the greater level of social responsibility the greater level of trust to the company and so the effectiveness increases, profits large and financial sustainability grows. Such facts confirm the great role of social responsibility as competitive advantage of enterprise.

Due to the recent state of the Ukrainian economic development, the national processing enterprises need creation of the model of social oriented management, which suits the values of the society, needs of working groups and the enterprises owners' economical orientations. The enlargement of the sphere of formation of socially oriented management makes necessary the solution of additional problems – training new social managers, who gain the theoretical knowledge of the social technologies as well as special culture and scientific vision of the social economic realities. Thus, the main socially-ethical priorities for social manager ought to be: confidence in usefulness of his work for himself or society; the will to honest work with partners and competitors; belief in pure business; desire to innovations; striving to honest business.

The basis of the socially-oriented management are social technologies, the formation of effective human resources politics, adoption, making management decisions of social nature. Only using the rules of the social responsibility and business ethics one can build correct human relationships and coordination in the society, which is so necessary in achievement of economical growth and effective activity of processing enterprises.

The role of social responsibility in the activities of domestic processing enterprises significant, as aimed at maintaining high standards of economy, social standards and quality of personnel, minimize harmful effects on the environment; establishment of partnership relations between business, society and the state; improving business activity for the long term [2, 17–28].

Participation in the development of social infrastructure as a tool for improving competitiveness of processing enterprises is an important factor to ensure favorable conditions for economic activity; investing resources in the development of the domestic habitat (staff, environment, cooperation) brings certain benefits, particularly in the form of improved reputation. Foreign experience shows that the world's corporations consider their reputation as the most profitable and liquid asset, promoting to attract investment flows, to create the economic potential and increase the market value of the business.

Among the most frequently used actions while implementing social responsibility programs for image of national processing enterprises can be called such: improving the efficiency of production activities by finding ways to reduce air pollution and adapt production to environmental, technological, sanitary norms and standards; increasing the motivation methods by tangible and intangible incentives, leading to increased productivity, because the emphasis should be on workers who are citizens, consumers, parents and residents of a particular locality that is socially useful function for the enterprise; improving the social and psychological climate of the collective by the psychological factors of motivation and caring for workers, thereby increasing productivity; training and retraining of workers

by the company, opportunity for career growth that promotes awareness of the importance of staff in the development and stabilization of the company; improve the reputation of the enterprise reduces the risk of possible loss of markets, increases the probability of access to foreign markets through improved image of companies; large the opportunities to attract investors, including foreign, by ethic investment, due to ethic reasons attracting and ethic business strategy.

There are contradictory signs of socialization of business taking place in Ukraine and hinder the development of SBR:

- 1) the tendency of gradual concentration of ownership;
- 2) even after the privatization much of the property was in the possession of employees of enterprises, real mechanisms of labor collective in the enterprise management have not been made;
- 3) there is a combination of functions of top management and owners that become possible after the transfer of shares that were distributed among employees, to managers;
- 4) among all the stakeholders the entrepreneurs those whose are ready to coordinate with the representatives of the interests of government institutions [11, 25–31]. That is why, for approval as a competitive advantage and the development of socially responsible business leaders should clearly know its structure and use of different kinds of instruments at all levels for consumer, subordinates, society and the country, shareholders or companions [12].

Conclusions. Such a way, taking into account the steps above, social responsibility is a significant competitive advantage and social component of processing enterprises in the national economy. Therefore, we must analyze what the companies of other industries do in this direction, including competitors, and what they do not. SBR for processing enterprises is an important prerequisite for the operation and development in the long term and social component of competitiveness. Managers should understand its importance and consider as one of the tools of modern management. The main directions of social policy and SBR at processing enterprises should be not only social support of the population, but also actions for improving human development, improving the quality of human capital as the basis for economic growth. In addition of their own actions, companies should be considered state action. We must understand that the level of SBR is one of the main factors of well-being and quality of life of the society which we consider as a perspective field of researching for future studies.

References

1. Культурний та соціальний виміри євроінтеграційної стратегії України: Засідання РГ від 12.03.2013 р. [Електронний ресурс] // Нац. ін-т стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1121>
2. Гришова І. Ю., Щербата М. Ю., Гришов В. В. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку // Проблеми і перспективи економіки та упр.: Наук. журн. Черніг. нац. технол. ун-ту. 2015. № 3 (3). С. 17–28.

3. Зелена книга Європейського Союзу [Електронний ресурс] // Комитет Російського союзу промисленників и підприємців по енергетической політиці и енергоефективности. URL: http://www.rspenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552
4. *Комарницький І. Ф., Галушко З. І.* Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством [Електронний ресурс] // Нац. бібліотека України імені В. І. Вернадського. Веб-портал. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpem/2010_6/7_Social.pdf
5. *Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л.* Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 6. С. 75–82.
6. *Митяй О. В.* Особливості формування і оцінки конкурентоспроможності в аграрній сфері // Вісн. Черніг. держ. технологічного ун-ту. Серія “Економічні науки”. 2014. № 4. С. 12–19.
7. *Гришова І. Ю., Конохов Ю. М.* Оцінка міграційних потоків як фактору трансформації соціально-економічної сфери // Укр. журн. прикладної економіки. 2016. Том 1. № 1. С. 50–58.
8. *Banerjee S. B.* Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly / Subhabrata Bobby Banerjee. Cheltenham (UK), Northampton, (USA, MA): Edward Elgar Publishing, 2007. 153 p.
9. *Товма Л. Ф.* Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України [Електронний ресурс] // Сайт наукового журналу “Бізнес Інформ”. URL: http://business-inform.net/pdf/2012/2_0/141_144.pdf
10. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. URL: <http://www.niss.gov.ua>
11. *Петрушенко Ю. М., Дудкін О. В.* Формування інституту позитивної соціальної відповідальності // Наук. пр. Донецького нац. техн. ун-ту. Серія: економічна. 2009. Випуск 37. С. 25–31.
12. *Панюк Т. П.* Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств // Проблеми і перспективи економіки та управління: Наук. журн. Черніг. нац. технол. ун-ту. 2015. № 2 (2). С. 118–122.

There are new issues for processing enterprises due to the development of national business and Ukraine integration to world economic system, forcing the competitiveness. It becomes more difficult for government to finance social policy in the country that is the cause of increasing the role of social component or social responsibility of business. Its development and state support is the important task of national economy, where the social components play great role as competitive advantages of processing enterprises. That is why the issue of social responsibility is actual scientific research for national researchers in the conditions of social oriented economy. In conditions of Ukraine adaptation to European development it is necessary for government to refuse old economic model and to create new one that is based on modern requirements and international experience of developed countries. It is important for processing enterprises to include principles and methods of social responsibility in social policy of enterprise. The author researches and characterizes social component to increase the competitiveness of processing enterprises, identifies the important role of so-

cial responsibility in national processing enterprises activity. It aims at compliance high standards of economic activity, social standards of staff work, minimization of negative impact on environment; creating the partnership between business, society and state; improving the results of business in long term period. The main obstacles of social responsibility development are highlighted. We find that for social responsibility becomes competitive advantage the chiefs of enterprises should clearly know its structure and use different instruments at all stages for consumer, subordinate, society and country, stakeholders and partners.

Досліджено соціальну складову підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств. З'ясовано, що соціальною складовою є соціальна відповідальність бізнесу, яка виступає однією з конкурентних переваг сучасних переробних підприємств національної економіки. Схарактеризовано поняття соціальної відповідальності та визначено його роль, значення у розвитку переробних підприємств.

Исследована социальная составляющая повышения конкурентоспособности перерабатывающих предприятий. Выяснено, что социальной составляющей является социальная ответственность бизнеса, которая выступает одним из конкурентных преимуществ современных перерабатывающих предприятий национальной экономики. Охарактеризовано понятие социальной ответственности и определена его роль, значение в развитии перерабатывающих предприятий.

Надійшла 23 січня 2017 р.

А. М. СЛОБОДЯНИК

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

Л. В. ТАРАСОВИЧ

Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ХЕДЖУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ АГРАРНОГО РИНКУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 46–54

Невідповідність регуляторних механізмів потребам суб'єктів ринкових відносин характерна і для аграрного сектору економіки України. Зокрема, дослідження обумовлено проблемою у формуванні цін на продукти сільського господарства. Дослідження обумовлено необхідністю наукового підходу до вирішення проблем, удосконалення національного товарного біржового ринку з метою забезпечення його адекватності в розрізі інтеграційних процесів світового економічного простору. Авторами виділено основні інструменти захисту від цінових коливань на біржовому аграрному ринку кукурудзи, проаналізовано шляхи використання хеджування для мінімізації ризиків.

На сучасному етапі економічного розвитку цивілізованого біржового товарного ринку від України вимагається впровадження і застосування таких прогресивних видів біржових інструментів, як товарні деривативи, які б змогли захистити сільськогосподарського товаровиробника від дії негативних факторів економічної системи та забезпечити прозоре і паритетне ціноутворення.

Питанням, що пов'язані з біржовою торгівлею товарними деривативами, присвячено чимало праць зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, дослідженням інструментів біржових ринків деривативів та розробкою нових стратегій їх застосування займаються такі зарубіжні вчені-економісти: В. Бансал, Дж. Віллей, М. Даніель, Ш. ДеКовні, Г. Джеман, О. А. Кандінська, Р. Кауфмен, Р. Колб, Т. Лофтон, Р. Мак-Дональд, Дж. Маршалл, Г. Я. Резго, А. В. Савелкова, Кр. Таккі, Е. Уоррен, А. Д. Фельдман, Т. Франческа, Дж. Халл, А. Хербст. В Україні значний внесок у дослідження проблем, що пов'язані з розвитком біржового товарного ринку, зробили такі вчені: М. О. Солодкий, В. П. Горьовий, В. О. Яворська, Б. П. Дмитрук, Р. П. Дудяк, О. В. Лактіонов, Г. Б. Машлій, О. С. Мограб, Л. О. Примостка, П. Т. Саблук, В. К. Савченко, О. М. Сохацька,

Г. О. Шевченко, О. М. Шпичак. Та все ж становлення і розвиток українського біржового ринку товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію, його організація і регулювання залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого дослідження.

Оцінимо та проаналізуємо інструменти хеджування, враховуючи специфіку аграрного ринку України.

Біржова торгівля товаровиробникам сільськогосподарської продукції є практично недоступна, таке явище пов'язане з дрібними партіями однотипної продукції, складністю в участі в торгах, залежністю від трейдерів, які проводять кредитування, та непристосованістю до гри на котируваннях ціни.

З липня 2000 р. згідно з Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна” від 29 червня 2000 р. асоційовані біржі отримали право укладати та реєструвати торгові угоди на сільськогосподарську продукцію, спрямовану на експорт.

Оскільки сільськогосподарське виробництво є сезонним, виникає необхідність застосування кредитування або авансування. Класикою є надання банком кредиту, що передбачає відсотки за нього. Проте фінансовий стан середніх та дрібних сільськогосподарських підприємств і особистих селянських господарств є складним, і банки відмовляються надавати кредити.

У ринкових умовах авансування сільськогосподарських товаровиробників виконують форвардні угоди. Проте форвардні контракти не набули належного розвитку в Україні, незважаючи на те що Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” передбачено, що система державних форвардних закупівель зерна має бути запроваджена на заміну режиму державних заставних закупівель.

Тож розглянемо доступність інструментів для різних категорій учасників ринку (табл. 1).

Таблиця 1

**Доступність біржових та позабіржових інструментів
для різних учасників аграрного сектору**

Типи операторів та доступні інструменти	Ф'ючерсний контракт	Опціонний контракт	Форвардна угода	Minimum price contract	Фізичний або спотовий ринок
Міжнародний трейдер	Так	Так	Так	Так	Так
Трейдер-посередник	Ні	Ні	Так	Так	Так
Агрохолдинги з офшорними офісами	Так	Так	Так	Так	Так
Фермери	Ні	Ні	Так	Так	Так

Джерело: складено авторами на основі узагальнення

Біржові інструменти не є доступними для трейдерів-посередників та фермерів, але вони можуть використовувати альтернативну можливість хеджування, яка називається “контракт з мінімальною ціною” (Minimum price contract).

Отже, “контракт з мінімальною ціною” — це форвардна угода, за допомогою якої встановлюється продаж за готівку для відомої кількості і якості будь-якого товару на найближчий або відстрочений період відвантаження. На додаток до спотового продажу додається опціон для встановлення мінімальної грошової ціни. Інакше кажучи, оператор має змогу зафіксувати ціну продажу в будь-який час.

Цей контракт набув широкого використання в Україні, коли в оператору ринку немає можливості для виходу на біржовий ринок для укладання ф'ючерсного чи опціонного контракту.

Перевагами даного типу угоди є:

- можливість спіймати збільшення рівня ціни ф'ючерсного контракту за допомогою збільшення премії опціону;
- можливість зафіксувати остаточну ціну на фізичному ринку в будь-який час;
- забезпечує деякі важелі для отримання кредиту;
- обмежений ризик, без маржин-колу;
- величина контракту часто здатна бути предметом переговорів (тобто може бути укладений контракт менше 5 000 бушелів);
- немає необхідності мати справу безпосередньо з ринком ф'ючерсів та опціонів;
- дає можливість встановити мінімальну ціну та допомагає у прийнятті рішень в управлінні виробництвом.

Серед недоліків можна виділити такі:

- ціна на ф'ючерс може піти вниз, що може призвести до втрати премії, яку оператор заплатить через договір відрахування для опціону кол;
- особа, яка заключає дану угоду, підпорядковується стягненню плати за послуги, які включають ціну для купівлі опціону кол, що визначається залежно від того, який страйк ціни ви взяли, цінової волатильності та значення часу;
- товар повинен бути доставлений до певного елеватора.

Розглянемо на прикладі, як діє на практиці “Контракт з мінімальною ціною”.

Наприклад, 1 жовтня ви вирішили, що вам потрібно продати деяку частину зерна для того, щоб вивільнити кошти для покриття деяких інших потреб. Проте ви відчуваєте, що ф'ючерсна ціна має потенціал до зростання і хотіли б взяти участь в русі ф'ючерса вгору. Ви вирішили заключити договір з мінімальною ціною, термін дії якого вичерпується 24 лютого.

Сьогодні — 1 січня:

Ціна продажу в січні: — 5,70 \$

Премія сплачена за опціон кол: —0,40 \$

Плата за послуги (для цього прикладу): —0,05 \$

Мінімальна ціна за контрактом: 5,25 \$

Сценарій 1: 1 лютого — Ціни пішли вгору

Мінімальна ціна станом на 1 жовтня: 5,25 \$

Премія сплачена за опціон кол: +0,50 \$

Нова спотова ціна: 5,75 \$

Це збільшення ціни опціону кол вказує на те, що ціна на березневий ф'ючерс зросла. В цей час ви можете подзвонити своєму трейдеру для продажу опціона кол, ліквідуючи торговельний результат з прибутком +0,50 \$ від мінімальної ціни контракту та чисте зростання ціни на фізичному ринку +0,05 \$ замість того, щоб продати 1 січня на фізичному ринку.

Сценарій 2: 1 лютого – Ціни знизилися

Мінімальна ціна станом на 1 жовтня: 5,25 \$

Премія сплачена за опціон кол: +0,25 \$

Нова спотова ціна: 5,50 \$

Таке зменшення ціни опціону кол вказує на те, що ціна на березневий ф'ючерс знизилася. Хоча в результаті ви отримаєте збільшення мінімальної ціни, ціна на фізичному ринку нижча за спотову, коли ви могли здійснити операцію з продажу 1 січня по ціні 5,70 \$ [1].

Продавати або чекати зростання цін? Саме з таким питанням зіштовхується більшість аграріїв по всьому світу. На це є свої причини, адже навіть невелика зміна ціни на аграрну продукцію може мати істотний вплив на маржинальність реалізації в цілому.

На сьогодні в українського виробника є безліч варіантів, як продавати аграрну продукцію. Починаючи від перепису на елеваторі, або на вагоні, поставки у порт і закінчуючи реалізацією кінцевому покупцеві на умовах поставки в країну покупця. Насправді ж найпопулярнішим способом залишається продаж зерна на елеваторі. Більшою мірою через те, що у цьому випадку менше ризиків, а також того самого “головного болю”, який може виникати під час продажу на умовах СРТ-порт. Адже питання логістики залишається відкритим, і потрібно мати в арсеналі надійного експедитора, однак і це не може гарантувати відсутність проблем, з якими стикаються українські виробники. Проте, як правило, при продажі в порту ви можете отримати вищу ціну, навіть за вирахуванням вартості логістики.

Окрім того, більшість трейдерів готові вибудовувати з українськими аграріями довгострокові відносини і працювати за форвардними контрактами. Форвардний контракт дає можливість виробникові продавати кукурудзу нового врожаю навесні або ж влітку, а не восени, коли по всій країні йде збирання і вал кукурудзи. Адже традиційно збирання врожаю тисне на ціни, і вони знижуються, після чого фермер змушений або продавати за низькою ціною, або ж зберігати кукурудзу до весни або літа наступного року, коли ринок “прийде до тями” і при цьому нести витрати на зберігання.

Чудовим прикладом ефективності форвардних контрактів в Україні є 2016 рік. Починаючи з весни і практично до середини червня ціни на кукурудзу як у світі, так і в Україні, стрімко зростали. Великою мірою це було пов'язано з побоюваннями за врожай США, де, як очікували більшість аналітиків, сухі погодні умови зможуть пошкодити врожай кукурудзи. Однак із появою дощів у кукурудзяному поясі США усі побоювання були спростовані, а ціни на кукурудзу в усьому світі почали знижуватися.

Таким чином, ті виробники, які скористалися форвардним контрактом, отримали ціну продажу кукурудзи на 10–20 \$/т вище (див. рисунок) від тієї

Експортні ціни на кукурудзу СРТ-порт, у \$/т



Форвардні ціни в Україні на кукурудзу з поставкою у жовтні на умовах СРТ-порт [2]

ціни, яка була вже у вересні 2016 року, але необхідно врахувати, що це ще навіть не пік тиску прибирання врожаю на ціни в Україні.

Виходячи з цього, на сьогодні в українського виробника є безліч інструментів для того, щоб побудувати ефективну стратегію реалізації свого врожаю. Насправді ж для кожного конкретного підприємства необхідно будувати окрему стратегію, базуючись на його специфіці, що саме вирощує господарство, наскільки сильна є потреба у грошовому потоці, чи є можливість власного зберігання або необхідно залучати елеватори тощо.

Найбільш ліквідні ф'ючерси

AGRICULTURE					
CONTRACT	FUTURES TICKER*	OPTIONS TICKER*	CONTRACT SIZE	MINIMUM TICK SIZE	Average Daily Volume (ADV)
Corn	ZC	COZ	5,000 bushels	\$0.0025 per bushel	285,450
Soybeans	ZS	SOY	5,000 bushels	\$0.0025 per bushel	161,002
Chicago Soybean Meal	ZM	SOYM	5,000 bushels	\$0.0025 per bushel	101,151
Soybean Meal	ZM	SOYM	100 Short Tons	50 cents per short ton	104,594
Soybean Oil	ZO	SOYO	5,000 bbl.	\$0.0025 per bbl.	99,101
Live Cattle	LE	LC	40,000 lbs.	\$0.002500 per lb.	94,000
HC HHD®/Meal	HE	HOE	5,000 bushels	\$0.0025 per bushel	28,802
Lean Hogs	HE	HOE	50,000 lbs.	\$0.002500 per lb.	24,278

На жаль, нині на фізичному ринку України немає можливостей укласти форвардний контракт на поставку кукурудзи врожаю наступного року. До речі, форвардний контракт є найдешевшим і найпростішим способом хеджування (захисту) цінових ризиків. Підписавши дану угоду з покупцем кукурудзи, сільгоспвиробник фіксує ціну продажу і вже не боїться падіння ціни на ринку. Питання тільки в надійності покупця та його бажанні виконувати форвардну угоду в випадку, коли ціни значно впадуть у період поставки. Форвардний контракт не є стандартизованим, він може укладатися на різні об'єми та якість кукурудзи, з різними термінами та умовами поставки. Це безумовно переваги форвардного контракту. Але не завжди є можливість укласти форвардний контракт. Наприклад, дуже важко знайти покупця кукурудзи на фізичному ринку, за форвардним контрактом, задовго до моменту поставки та ще й коли прогнозується падіння ціни. Саме так, можливо, і розвиватиметься ситуація на ринку кукурудзи (песимістичний варіант), тобто ціни будуть падати, і на період поставки (жовтень–листопад) ціна буде 145–160 \$/т на умовах FOB глибоководні порти Чорного моря. Але така ціна не влаштовує нас з точки зору планової дохідності. Тому ми приймаємо рішення хеджувати частину нашого виробництва кукурудзи (10 %) від падіння ціни через продаж не фізичного товару за форвардним контрактом (такої можливості в нас немає), а продажу десяти ф'ючерсів на кукурудзу на Chicago Board of Trade (CBOT).

Ф'ючерс на кукурудзу є чи не єдиним товарним ф'ючерсом з агропромислового сектору, представленим у ТОП-10 найбільш ліквідних ф'ючерсів світу (табл. 2). Наступним на ринку йдуть ф'ючерси на соєві боби, соєву олію, пшеницю і соєву муку. Середньоденний обсяг торгівлі контрактом на кукурудзу на біржі CBOT склав 3-й квартал 2016 року 288 459. Електронні торги охоплюють 93 % сукупного обсягу торгівлі активів. Розмір відкритого інтересу дорівнює 1 324 250.

Таблиця 2

на аграрну продукцію [3]

FUTURES		OPTIONS			
ADY % Change (Quarter %T)	Open Interest	ADY	ADY % Change (Quarter %T)	% Traded (Dec)	Open Interest
15%	1,324,250	65,000	20%	60%	1,248,510
-6%	644,806	71,240	-1%	70%	790,467
-6%	494,209	21,464	-10%	70%	1,702,981
-4%	418,052	8,048	6%	40%	1,070,480
-10%	204,748	2,521	-14%	60%	156,289
0%	204,206	11,818	-10%	70%	260,700
70%	218,881	1,303	2,70%	80%	36,121
0%	300,717	11,088	8%	30%	210,128

Ф'ючерс представлений під тікером ZC:

- Торгівля контрактом здійснюється з понеділка по п'ятницю з 2:00 до 21:15.
- У роботі біржі з даного активу передбачена перерва з 15:15 до 17:30.
- До контрактних місяців відносять березень, травень, липень, вересень і грудень.
- Дата експірації настає в останній робочий день перед 15 календарним числом місяця постачання.
- Розмір ф'ючерсного контракту на кукурудзу становить 5000 бушелів, а ціна вказується за 1 бушель сировини.
- Мінімальна зміна ціни дорівнює 0,25 (12,5 дол. США при покупці повного контракту).

У середньому на Чиказькій товарній біржі (Chicago Board of Trade) за робочий день здійснюють біля двохсот тисяч угод з найближчим ф'ючерсним контрактом на кукурудзу, що обумовлює зміни цін кілька десятків разів на секунду і робить цей ринок дуже ліквідним [4].

Найбільша кількість ф'ючерсних контрактів на кукурудзу укладається на Chicago Board of Trade. Тому для хеджування цінових ризиків частіше використовують Chicago Board of Trade (CBOT) і відкривають торгові позиції саме на цій біржі.

Зауважимо, що на CBOT торгуються ф'ючерси на кукурудзу виключно американського походження з можливістю фізичної поставки на американські елеватори, тому для українських виробників дуже важливо мати інформацію про різницю в цінах між фізичним ринком кукурудзи в Україні та ф'ючерсним ринком кукурудзи на CBOT. Дана різниця називається базисом.

Якщо ми купуємо ф'ючерсний контракт на кукурудзу і ціни на кукурудзу зростають, то й підвищується ціна нашого ф'ючерсного контракту, оскільки ці два явища взаємопов'язані. В такому випадку ми отримуємо прибуток від володіння ф'ючерсного контракту і можемо зафіксувати цей прибуток, продавши ф'ючерсний контракт. І навпаки, коли ціна на кукурудзу знижується, ми отримуємо збитки від володіння ф'ючерсним контрактом і повинні поповнити завдаток. Додатково нам доведеться заплатити нашому брокеру комісійну винагороду за звершену для нас покупку чи продаж ф'ючерсного контракту. Така оплата не передбачена форвардними контрактами.

Ми плануємо посіяти навесні кукурудзу, а восени зібрати врожай. Сьогодні ціна на кукурудзу становить 240 \$ за тону на умовах CPT з поставкою у березні місяці, й вона влаштовує нас з точки зору дохідності з одного гектара. Але ми не можемо зафіксувати дану ціну на врожай наступного року тому, що немає фізичних покупців, які б бажали придбати кукурудзу нового врожаю вже сьогодні. Тобто фізичний ринок ще не працює.

Але окрім фізичного ринку, працює ще й ринок ф'ючерсів на кукурудзу, наприклад, на Чиказькій торговій палаті CBOT. Якщо ф'ючерсний контракт достатньо ліквідний, ми можемо його використовувати для хеджування наших цінових ризиків.

Хедж працює завдяки тому, що фізичні й ф'ючерсні ціни на кукурудзу мають тенденцію зростати або зменшуватися одночасно, тому збитки на одному боці хеджа компенсуються доходами на іншому. Якщо ціни на фізичну кукурудзу будуть спадати в майбутньому, то гроші, які ми втратимо на фізичному ринку, будуть компенсовані доходами від зайнятої короткої позиції на ф'ючерсному ринку кукурудзи.

Для правильного функціонування ф'ючерсних ринків готівкова ціна на кукурудзу і ціна ф'ючерса на кукурудзу в момент поставки кукурудзи повинні співпадати. Якщо ціни не збігаються, то хеджування — економічна причина існування будь-яких ф'ючерсних ринків стає неможливим.

Отже, для забезпечення того, щоб готівкові та ф'ючерсні ціни виявились рівними при погашенні ф'ючерсного контракту, історично склалося, що біржі передбачають поставки реального товару для виконання коротких ф'ючерсних позицій. Коли готівкові ціни набагато перевищують ф'ючерсні, торгові арбітражери купують ф'ючерси, що закінчуються, приймають поставку по ф'ючерсному контракту й продають таким чином фізичний товар на готівковому ринку по завищеній ціні й отримують прибутки. Подібні дії арбітражерів дають можливість збільшити тиск на готівкові ціни й зсовують ціни назустріч один одному й вирівнюють їх.

І навпаки, коли ціни ф'ючерсів, що закінчуються, починають набагато перевищувати ціни СПОТ (фізичного ринку), арбітражери продають ф'ючерси, купують фізичний товар, складають його й виконують поставку відповідно до умов ф'ючерсного контракту. Подібне продовжується до тих пір, поки готівкова та ф'ючерсна ціна не вирівнюються, знижуючи потенційний прибуток арбітражерів.

Завдяки діям арбітражерів ціни на фізичну кукурудзу та ціни на кукурудзяні ф'ючерси корелюють, що дає можливість виконувати хеджування.

Джерела

1. Minimum Price Contract [Електронний ресурс] // ADM Company. URL: <http://www.adm.com/en-US/products/grain-farmer-services/grain-marketing/Documents/ADM-Minimum-Price-Contract.pdf>
2. Експортні ціни на кукурудзу СРТ-порт [Електронний ресурс] // BusinessViews. URL: <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/20-grafikov-i-kart-kotorye-dostupno-objasnajut-agrobiznes-ukrainy-328/>
3. Corn Futures.Agricultural Products [Електронний ресурс] // CME Group. URL: <http://www.cmegroup.com/trading/agricultural/grain-and-oilseed/corn.html>
4. Grain Oilseed Hedging Guide [Електронний ресурс] // CME Group. URL: https://www.cmegroup.com/trading/agricultural/files/AC216_GrainOilseed__Hedging_Guide__Russian_SR.pdf

Виділено основні інструменти захисту від цінових коливань на біржовому аграрному ринку кукурудзи, проаналізовано шляхи використання хеджування для мінімізації ризиків. Великий вплив на формування цін на

сільськогосподарську продукцію мають сезонність, коливання обсягів виробництва, природно-кліматичні умови. Сукупний вплив зазначених чинників підвищує ризики аграрного бізнесу. Подолання їх негативного впливу на підприємницьку діяльність у сільському господарстві зумовлює необхідність застосування прогресивних елементів ринкового регулювання, серед яких – інструменти хеджування.

The main instruments to protect against fluctuations in exchange agrarian market of maize, analyzed ways to use hedging to minimize risk. Because a great influence on the formation of prices of agricultural products have seasonality, fluctuations in production, climatic conditions. The cumulative impact of these factors increases the risks of the agricultural business. Overcoming their negative influence on entrepreneurial activity in agriculture necessitates the use of progressive elements of market regulation, including hedging instruments.

Выделены основные инструменты защиты от ценовых колебаний на биржевом аграрном рынке кукурузы, проанализированы пути использования хеджирования для минимизации рисков. Большое влияние на формирование цен на сельскохозяйственную продукцию имеют сезонность, колебания объемов производства, природно-климатические условия. Совокупное влияние указанных факторов повышает риски аграрного бизнеса. Преодоление их негативного влияния на предпринимательскую деятельность в сельском хозяйстве обуславливает необходимость применения прогрессивных элементов рыночного регулирования, среди которых – инструменты хеджирования.

Надійшла 26 березня 2017 р.

С. В. СТАСЮК

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУТНІСТЬ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 55–60

Проведене дослідження сутності та правового регулювання податкових правових відносин щодо податкових консультацій в Україні дало змогу, по-перше, більш глибоко дослідити теоретичне значення та практичне функціонування організаційних податкових правових відносин в умовах євроінтеграції і, по-друге, визначити теоретико-правові основи змістовної наповненості податкових консультацій як реалізації платниками податків свого природного права на інформацію.

Європейська інтеграція України, яка набирає стрімких обертів з часів Революції Гідності, підвищила науковий інтерес до детального дослідження трансформації податкових правових відносин в умовах гармонізації вітчизняного податкового законодавства з аналогічним законодавством країн Європейського Союзу. Податкові консультації, як основа визначеності учасників податкових правових відносин щодо однозначного трактування змісту податкових правових норм, сприяють своєчасному та у повному обсязі формуванню публічних грошових фондів.

Саме тому розкриття сутності та правового регулювання податкових консультацій при входженні України до європейського простору є актуальною темою досліджень. Методологічну основу можливості теоретико-правового дослідження змістовної наповненості податкових консультацій було створено завдяки науковим працям таких учених, як Г. М. Білецька, О. О. Долгий, О. А. Долгий, О. А. Журавський, М. В. Кармаліта, Т. В. Красільник, М. О. Куц, М. В. Шостак та ін.

Цінність права як основного соціального регулятора дала можливість радянським науковцям стверджувати, що під правовідносинами слід розуміти суспільні відносини, врегульовані нормами права [11, 51]. Подальший динамічний розвиток теорії держави і права окреслив новітній підхід до визначення правовідношення з урахуванням моделі поведінки їх учасників. Так, на думку М. В. Цвіка, правовідносини — це суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утри-

мання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [3, 335]. Як вважає П. М. Рабінович, потребний підхід — ключ до виявлення соціальної сутності праволюдських явищ [9, 19].

Податкові правові відносини здебільшого мають владно-майновий характер і виникають з приводу мобілізації податків і зборів до бюджетів усіх рівнів. На думку Г. М. Білецької, через оподаткування здійснюється перерозподіл доходів між різними верствами населення та формування фондів для реалізації соціальних програм [1, 9]. Але податкові правові відносини можуть носити й організаційний характер, наприклад, з приводу отримання податкової консультації у вигляді інформаційного повідомлення, що містить інформацію про явища правової дійсності.

Життєвий цикл інформації передбачає процес її створення, коли певні відомості набувають нової форми, при цьому змістовна складова такої форми відомостей суттєво змінюється. Процес передачі відомостей від першоджерела до споживача являє собою поширення інформації. Інформація передається у вигляді послідовних сигналів, що становлять інформаційне повідомлення. Такий сигнал спонукає суб'єкта до певних дій, тобто інформаційної діяльності. Використання інформації в інформаційно-правових відносинах у сфері оподаткування становить корисно значущі дії з метою задоволення професійних інформаційних потреб платників податків і держави. Інформаційний обмін як форма взаємозв'язку учасників податкових правових відносин забезпечує функціонування демократичних механізмів і дає можливість своєчасно наповнювати публічні грошові фонди. Інформаційні відносини у сфері оподаткування можуть виникати за ініціативи будь-якого суб'єкта досліджуваних відносин (фіскальних органів або платників податків), при цьому учасники податкових правових відносин несуть відповідальність перед державою у межах, визначених законом. Таким чином, податкова консультація містить всі ознаки інформації, а суб'єкти податкових правових відносин реалізують своє конституційне право на інформацію.

Водночас, як слушно зазначали В. В. Бесчервних та С. Д. Ципкін, організаційні податкові правові відносини також кінцевою метою мають рух коштів [10, 48]. Юридичний зміст податкових правовідносин з приводу надання податкових консультацій становить система прав та обов'язків суб'єктів податкових правовідносин. Саме тому платник податків повинен визнаватися контролюючим органом як суб'єкт податкових правовідносин з особливим статусом, а держава, своєю чергою, зобов'язана забезпечувати неухильне дотримання розширеного кола його законних прав, у тому числі право на інформацію. Право платника податків на отримання інформації у вигляді податкової консультації, як і право на інформацію загалом, є неподільним природним правом кожної людини.

Ключовим моментом успішного входження України до політичного, економічного та правового європейського простору є досягнення узгодженості податкового законодавства з податковими правовими нормами країн ЄС. Етапи гармонізації вітчизняного законодавства з аналогічним європейським законодавством визначені згідно з Законом України від 18.03.2004 р.

№ 1629-VI “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” [7]. Вони потребують введення обов’язкових юридичних норм і правил у сфері оподаткування та приведення у відповідність структури податкової системи, порядку адміністрування та стягнення основних видів податків, а не повну їх уніфікацію.

Останні зміни чинного податкового законодавства України внесені з урахуванням норм європейського податкового права [6]. Важливим кроком є законодавче закріплення процедури надання якісних, високопрофесійних податкових консультацій з метою однозначного тлумачення податкових правових норм та запобігання конфліктних ситуацій між платниками податків та органами Державної фіскальної служби України.

У сфері оподаткування перетинаються інтереси держави і платників податків. З одного боку, держава зацікавлена у повному та своєчасному наповненні бюджетів усіх рівнів задля забезпечення своїх функцій, а з другого — платники податків свідомо погоджуються виокремлювати лише частину свого доходу у вигляді податків і зборів на умовах адекватного податкового навантаження. Таким чином, державна податкова політика повинна будуватися з урахуванням досягнення балансу публічних та приватних інтересів. Важливим у даному аспекті залишається дотримання добровільного рівня сплати податків і зборів за рахунок інформованості суспільства, високого рівня правової свідомості громадян, правової грамотності платників податків.

Закони про податкове консультування з тим чи іншим проміжком часу прийняті у більшості європейських країн. При цьому податковий консультант прирівнюється за аналогією до самозайнятих осіб, таких, наприклад, як адвокат, нотаріус та ін. Якість професії забезпечується страхуванням ризиків своєї діяльності, тобто за шкоду, завдану третім особам, страхові компанії відшкодовують збитки в розмірі, визначеному відповідно до ліміту, який сягає, наприклад, у Словаччині — 100 тис. євро, у Німеччині — 250 тис. євро. Наразі в Україні підготовлено проект Закону України “Про податкове консультування в Україні”, над яким триває доопрацювання.

На думку М. В. Шостак, в Україні принцип інформованості громадян знаходить своє відображення у наданні податкових консультацій. За зверненням платника податків контролюючі органи повинні безоплатно надати відповідь на консультації з питань практичного застосування окремих норм податкового законодавства [12, 135]. Як вважають О. А. Журавський, О. О. Долгий, О. А. Долгий, у практичній діяльності контролюючих органів України податкова консультація спрямовується передусім на: виконання у повному обсязі платниками податків податкового обов’язку; правильність застосування на практиці правових норм, що регулюють податкову діяльність [2, 22]. Як зазначає К. П. Проскура, щодо тематики запитань найчастіше платники податків звертаються за консультаціями з питань податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість, податку на прибуток, місцевих податків, ресурсних платежів, акцизного податку, застосування фінансових санкцій та з інших питань [8, 48]. Як вважають Т. В. Красільник і Л. І. Мельник, податко-

ве консультування передбачає процес передачі знань про зміни у податковій сфері від консультанта до клієнта [4, 82].

Податковий кодекс України у пп. 14.1.172 п. 1.172 ст. 172 встановлює, що надання консультацій платнику податків відбувається шляхом надання як індивідуальних податкових консультацій, так і узагальнюючих податкових консультацій [5]. Індивідуальна податкова консультація носить суто індивідуалізоване визначення суб'єктивних прав та обов'язків платника податків у конкретній життєвій ситуації правової дійсності у сфері оподаткування. Згідно із внесеними змінами із запозиченням європейського досвіду з 1 квітня 2017 р. передбачено конкретну форму звернення платників податків до контролюючого органу з метою надання професійного висновку фіскальними органами. При цьому податкова консультація може бути надана як в усній, так і письмовій формах. Термін надання консультацій скорочено до 25 календарних днів з можливістю продовжити розгляд звернення на 10 календарних днів.

Індивідуальна податкова консультація реєструється в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій, доступ до якого забезпечується на веб-сайті Державної фіскальної служби України цілодобово та безкоштовно. Так, створюється оновлена модель податкових знань, метою якої є профілактика правопорушень у податковій сфері, а також отримання економічного та соціального ефекту у вигляді наповнення бюджетів усіх рівнів.

Узагальнюючі податкові консультації розробляє та оприлюднює на своєму офіційному порталі Міністерство фінансів України. Підлягають узагальненню індивідуальні податкові консультації як по окремим питанням, так і при виявленні обставин, що можуть неоднозначно трактувати окремі норми податкового законодавства.

Проривним для ціннісної складової українського права стало розширення прав платників податків стосовно можливості оскарження у судовому порядку не лише результатів документальних перевірок, а й узагальнюючих податкових консультацій та індивідуальних податкових консультацій як правових актів індивідуальної дії. Так, можна стверджувати, що головним, сутнісним оновленої моделі податкових правовідносин стає максимальний захист прав платника податків з метою зниження конфліктних ситуацій у сфері оподаткування. Скасування судовим органом податкової консультації зобов'язує владного учасника податкових правових відносин у 30-денний термін надати та оприлюднити нову податкову консультацію з урахуванням позиції суду.

Таким чином, податкові правові відносини щодо податкового консультування в умовах євроінтеграційних процесів постійно змінюються та вдосконалюються. Підставою їх виникнення є реалізація платниками податків свого природного права на інформацію з метою однозначного тлумачення податкових правових норм учасниками податкових правових відносин, що дає можливість отримати економічний та соціальний ефект у вигляді формування публічних грошових фондів. На сьогодні чинне податкове законодавство України загалом містить податкові правові норми щодо податкових консультацій, адаптовані до аналогічних у країнах ЄС. Актуальним залишається

впровадження ефективної моделі якісного адміністрування податків і зборів органами Державної фіскальної служби України, а також створення максимально сприятливих умов для реалізації платниками податків своїх прав та податкового обов'язку.

Джерела

1. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії: монографія / Г. М. Білецька та ін. Київ: Алерта, 2012. 222 с.
2. Журавський О. А., Долгий О. О., Долгий О. А. Податкові консультації: сутність, порядок надання та оскарження // Міжнар. юрид. вісн.: зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. податкової служби України. 2014. Вип. 1 (1). С. 18–23.
3. Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік та ін. за ред. д-ра юрид. наук проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Красільник Т. В., Мельник Л. І. Податкове консультування: світовий досвід та можливість його використання в Україні // Інноваційна економіка. 2012. № 2 (28). С. 81–84.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-159>
7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. № 1629-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
8. Проскура К. П. Результативність роз'яснювальної роботи податкових органів // Агроінком. Фінанси, податки, облік. 2013. № 4–6. С. 47–52.
9. Рабінович П. М. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістовна класифікація // Право України. 2010. № 2. С. 18–23.
10. Советское финансовое право: учебник / В. В. Бесчервных и др.; под ред. В. В. Бесчервных, С. Д. Цыпкина. Москва: Юрид. лит., 1982. 424 с.
11. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юрид. лит., 1974. 345 с.
12. Шостак М. В. Відносини між контролюючими органами і платниками податків: сучасний стан і напрями вдосконалення // Управління розвитком. 2013. № 21 (16). С. 133–135.

Дослідження дало можливість сформулювати низку висновків щодо постійного розвитку та вдосконалення податкових правових норм стосовно податкових консультацій в Україні та їх повної адаптації до аналогічного податкового законодавства країн ЄС. Визначено, що в основі реалізації платниками податків свого права на отримання інформації у вигляді податкового повідомлення базується реалізація природного права на інформацію кожної людини. Зроблено висновок, що від якості та професіоналізму адміністрування податків і зборів в Україні, у тому числі щодо податкових консультацій, за-

лежать своєчасність та повнота формування публічних грошових фондів.

The study made it possible to formulate a number of conclusions on continuous development and improvement of tax the law on tax consulting in Ukraine and their full adaptation to the same tax legislation in the EU. Determined that the basis for the implementation taxpayers of their right to receive information in the form of a tax based on natural law implementation details of each person. It is concluded that the quality and professionalism of the administration of taxes and fees in Ukraine, including the tax advice depends on the timeliness and completeness of the formation of public funds.

Исследование позволило сформулировать ряд выводов относительно постоянного развития и совершенствования налоговых правовых норм в отношении налоговых консультаций в Украине и их полной адаптации к аналогичному налоговому законодательству стран ЕС. Определено, что в основе реализации налогоплательщиками своего права на получение информации в виде налогового уведомления базируется реализация естественного права на информацию каждого человека. Сделан вывод, что от качества и профессионализма администрирования налогов и сборов в Украине, в том числе касательно налоговых консультаций, зависят своевременность и полнота формирования публичных денежных фондов.

Надійшла 2 лютого 2017 р.

Л. Б. УРМАНЧЕВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

В. І. УРМАНЧЕВ

Національна академія статистики обліку та аудиту, м. Київ

ПРО ОДИН КРИТЕРІЙ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПО ВИБОРУ ТИПУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 61–65

При стандартному підході до моделювання якості проектів порівнюють математичні очікування і відповідні середні квадратичні відхилення дохідностей по проектам. Пропонується додатковий критерій якості проекту, що ґрунтується на розгляді позитивних та негативних відхилень від середнього значення, а також середніх швидкостей зміни дохідності на деяких інтервалах часу. При цьому враховується така характеристика ОПР, як схильність до ризику.

При прийнятті рішення стосовно вибору типу інвестиційних проектів насамперед слід визначити контрольні показники, які найкращим чином враховують особливості якісної та кількісної поведінки статистичних даних.

При цьому необхідно також враховувати такі особливості ОПР (особа, яка приймає рішення), як схильність чи несхильність до ризику.

Існує безліч літератури, присвяченої цим питанням [1–5]. Здебільшого це нечіткі оцінки показників [3; 4], проте вони недостатньо відображають деякі “природні міркування ОПР” при розгляді якісної поведінки статистичних даних за типами проектів.

Актуально розширити існуючу систему оцінювання проектів, що відповідають “природним міркуванням ОПР”, та побудову на їх основі нового критерію, в якому треба враховувати особливості самої ОПР.

При найпростішому стандартному підході [5] з прийняття рішення по вибору одного з двох типів проектів A_1 чи A_2 пропонується використовувати аналіз відповідних дискретних випадкових величин X_1 та X_2 , що описують відповідні величини прибутку по проектам типу A_1 та A_2 за попередній час. Цей аналіз полягає у порівнянні пар $M(X_1)$, $\sigma(X_1)$ та $M(X_2)$, $\sigma(X_2)$ і описаний нижче:

1. Якщо $\sigma(X_1) = \sigma(X_2)$ та $M(X_1) = M(X_2)$, то вибір проектів типу A_1 і A_2 рівноймовірний.

2. Якщо $\sigma(X_1) = \sigma(X_2)$ та $M(X_1) > M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_1 .
3. Якщо $\sigma(X_1) = \sigma(X_2)$ та $M(X_1) < M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_2 .
4. Якщо $\sigma(X_1) > \sigma(X_2)$ та $M(X_1) = M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_2 .
5. Якщо $\sigma(X_1) > \sigma(X_2)$ та $M(X_1) > M(X_2)$, то у випадку, коли ОПР схильна до ризику, варто вибрати проект типу A_1 ; коли ОПР обережна, то рішення з вибору проекту прийняти важко.
6. Якщо $\sigma(X_1) > \sigma(X_2)$ та $M(X_1) < M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_2 .
7. Якщо $\sigma(X_1) < \sigma(X_2)$ та $M(X_1) = M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_1 .
8. Якщо $\sigma(X_1) < \sigma(X_2)$ та $M(X_1) > M(X_2)$, то варто вибрати проект типу A_1 .
9. Якщо $\sigma(X_1) < \sigma(X_2)$ та $M(X_1) < M(X_2)$, то у випадку, коли ОПР схильна до ризику, варто вибрати проект типу A_2 , коли ОПР обережна, то рішення з вибору проекту прийняти важко.

Логічною основою для прийняття рішення є те, що $M(X_i)$ є середнім очікуваним прибутком по типу проекту A_i , а $\sigma(X_i)$ є мірою ризику по типу проекту A_i . Для прийняття рішення у випадках, коли прийняти конкретне рішення важко, можна запропонувати розгляд ступеня схильності ОПР до ризику. Ступінь схильності до ризику можна визначати шляхом анкетного опитування ОПР. Для кількісних оцінок вважаємо, що ступенем схильності до ризику є число $\alpha \in (0, 1)$. Для ОПР, схильної до ризику (α близьке до 1), величина $\sigma(X_i)$ є не дуже суттєвою. Для дуже обережної ОПР (α близьке до 0) величина $\sigma(X_i)$ є дуже суттєвою. Тому при прийнятті рішення за міру ризику типу проекту можна вважати число $\sigma(X_i) \cdot (1 - \alpha)$.

Описаний підхід не враховує деякі “природні міркування ОПР” при аналізі статистичних даних за типами проектів. Ці міркування дають змогу зробити якіснішу оцінку типу проектів. Одним із важливих моментів, на які ОПР звертає увагу, є оцінка кількості позитивних і кількості негативних відхилень від середнього значення. Для побудови відповідних кількісних характеристик можна використати середні квадратичні позитивних та негативних відхилень.

Припустимо, що дискретний статистичний розподіл, який відповідає статистичним даним по заданому типу проектів, має вигляд:

X	x_1	x_2	x_3	...	x_l
n_i	n_1	n_2	n_3	...	n_l

Цей дискретний статистичний розподіл будемо називати основним.

Позначимо через \bar{x} середнє значення X , причому $\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^l n_i x_i$.

Тоді дискретний статистичний розподіл, у якому x_i^+ відповідають всім додатним значенням величин $x_i - \bar{x}$ з основного дискретного статистичного розподілу з частотами n_i^+ , запишемо так:

X^+	x_1^+	x_2^+	x_3^+	...	$x_{k^+}^+$
n_i^+	n_1^+	n_2^+	n_3^+	...	$n_{k^+}^+$

Тут $\sum_{i=1}^k x_i^+ - \bar{x}^+$ а σ^+ відповідне середнє квадратичне відхилення.

Аналогічно, дискретний статистичний розподіл, у якому x_i^- відповідають всім від'ємним або нульовим значенням величин $x_j - \bar{x}$ з основного дискретного статистичного розподілу, з частотами n_i^- , має вигляд:

X^-	x_1^-	x_2^-	x_3^-	...	x_k^-
n_i^-	n_1^-	n_2^-	n_3^-	...	n_k^-

Тут $\sum_{i=1}^k x_i^- - \bar{x}^-$ а σ^- відповідне середнє квадратичне відхилення.

Прогнозним приростом прибутку відносно середнього значення, який залежить від характеристики σ^+ , можна вважати число $\frac{\sigma^+}{\sqrt{n}}$.

Прогнозним приростом збитку щодо середнього значення, який залежить від характеристики σ^- , можна вважати число $\frac{\sigma^-}{\sqrt{n}}$.

Для більш точних кількісних оцінок можливого прибутку (збитку) проекту, який треба вибрати, можна використовувати величину $\frac{\sigma^+}{\sqrt{n}} - \frac{\sigma^-}{\sqrt{n}}$.

Крім того, характеристиками, на які ОПР звертає увагу, є якісна поведінка дохідності класу проектів у період, наближений до прийняття рішення про вибір проекту, а також якісна поведінка дохідності класу проектів на всьому досліджуваному проміжку часу.

Якісна поведінка дохідності класу проектів характеризується типом монотонності в динаміці дохідності. Позитивна якісна поведінка відповідає тенденції монотонного зростання дохідності.

При цьому середня швидкість додатна. У випадку монотонного спадання дохідності середня швидкість від'ємна.

Наявність коливань у час, наближений до моменту прийняття рішення, також є негативною характеристикою класу проектів. При коливаннях середня швидкість може бути порівняно меншою, ніж при монотонній зміні досліджуваної характеристики.

Припустимо, що $\{t_1, \dots, t_n\}$ — моменти часу, в які проводились дослідження за обсягом прибутку проектів, та $\{x_1, \dots, x_n\}$ є відповідні їм значення, які описують величини прибутку по проекту заданого типу, n — загальна кількість спостережень.

Нехай t_k — момент часу, починаючи з якого зберігається тип монотонності в динаміці x_i .

Тоді для моментів часу спостережень $\{t_k, \dots, t_n\}$ відповідні дохідності будуть $\{x_k, \dots, x_n\}$, а середня швидкість зміни дохідності на проміжку часу $[t_k, t_n]$ буде дорівнювати:

$$V_k = \frac{\sum_{i=k}^n x_i - x_k}{n - k}$$

Середня швидкість зміни дохідності на всьому проміжку часу спостережень $\{t_1, \dots, t_n\}$ визначається формулою:

$$V_2 = \frac{\sum_{i=1}^{n-1} \frac{x_{i+1} - x_i}{t_{i+1} - t_i}}{n-1}.$$

Позначимо через V прогнозне значення середньої швидкості зміни дохідності, яке буде використовуватися ОПР при прийнятті рішення, α — ступінь схильності ОПР до ризику. Тоді можна покласти $V(\alpha) = \alpha \cdot V_1 + (1 - \alpha) \cdot V_2$. Якщо α близьке до 1, то $V(\alpha)$ близька до V_1 , якщо α близьке до 0, то $V(\alpha)$ близька до V_2 .

Прогнозний приріст прибутку на інтервалі $[t_n, t_n + \tau]$, де τ — час реалізації проекту, залежить від величини “середня швидкість зміни прибутку”. Він є добутком оцінки середньої швидкості змін і часу реалізації проекту, тобто $V(\alpha) \cdot \tau$.

Тоді величина прогнозного приросту прибутку становитиме

$$K(\alpha, \tau) = \frac{\sigma^+}{\sqrt{\alpha}} \cdot \alpha^+ + \frac{\sigma^-}{\sqrt{\alpha}} \cdot \alpha^- + (\alpha \cdot V_1 + (1 - \alpha) \cdot V_2) \cdot \tau.$$

Тому $K(\alpha, \tau)$ є критерієм якості впроваджуваного проекту.

Отже, якщо типу проекту A_1 відповідає критерій $K_1(\alpha, \tau_1)$, а типу інвестиційного проекту A_2 відповідає критерій $K_2(\alpha, \tau_2)$, то при $K_1(\alpha, \tau_1) > K_2(\alpha, \tau_2)$ тип інвестиційного проекту A_1 є кращим за тип інвестиційного проекту A_2 .

Література

1. Грачева М. В. Анализ проектных рисков: учеб. пособие для вузов. Москва: ЗАО “Финстатинформ”, 1999. 216 с.
2. Модели управления проектами в нестабильной экономической среде / Ю. Г. Лысенко и др. Донецк: ООО “Юго-Восток, ЛТД”, 2003. 292 с.
3. Руденская В. В. Экономико-математическое моделирование процессов координации в системе управления проектами: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.03.02 / Донец. нац. ун-т. Донецк, 2002. 16 с.
4. Тищук Т. А. Экономико-математическое моделирование процессов управления проектами на основе теории нечетких множеств: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.03.02 / Донец. нац. ун-т. Донецк, 2001. 19 с.
5. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: навч. посіб. Київ: Центр учбової л-ри, 2007. 344 с.

Запропонований критерій якості проекту базується на розгляді позитивних та негативних відхилень від середнього значення прибутку, а також від середніх швидкостей зміни дохідності на деяких інтервалах часу. При цьому враховується така характеристика ОПР, як схильність до ризику. Наведено вираз для величини прогнозного приросту прибутку.

The proposed project of quality criterion is based on the consideration of positive and negative deviations from the average income and from changes of average velocity on some time intervals. Such characteristics as the PTS risk tendency is taking into account. An expression for the value of the forecasting income is given.

Предложен критерий качества проекта, основанный на рассмотрении положительных и отрицательных отклонений от среднего значения прибыли, а также от средних скоростей изменения доходности на некоторых интервалах времени. При этом учитывается такая характеристика ЛПР, как склонность к риску. Приведено выражение для прогнозируемого прироста прибыли.

Надійшла 6 січня 2017 р.

В. О. ПАНТЮХІН

м. Луганськ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 66–72

У систематичному огляді акцентовано увагу на основних факторах, які впливають на сучасний стан розвитку управлінської діяльності. Проаналізовано вплив процесів глобалізації та регіоналізації на розвиток сучасного менеджменту. Визначено особливості розвитку сучасного менеджменту згідно з викликами сьогодення. Розглянуто основні функції управлінців.

Кардинальні зміни в технології виробництва і характері трудових процесів в економіці, загострення конкуренції, глобалізація економіки й інші явища та чинники призводять до необхідності трансформації парадигми менеджменту, тобто появи сучасного менеджменту. Традиційний менеджмент, який заснований на концепціях класичних шкіл і напрямів менеджменту, вже не відповідає реальній ситуації, що склалася в сучасній економіці. Якщо, як мінімум, до 80-х років, як відмічав П. Друкер, майже всі уявлення про менеджмент не надто розходилися з реальністю й повністю дозволяли спиратися на них у практичній діяльності, то до теперішнього часу вони повністю вичерпали себе [3, 18].

Сьогодні вони такі далекі від реальності, що гальмують розвиток теорії менеджменту, і що ще гірше, заважають практиці. “Уявлення, які були справедливими вчора, можуть буквально водночас стати неспроможними, більше того неправдивими” [3, 17]. Традиційний менеджмент орієнтує менеджерів на досягнення цілей на основі відомих функцій управління, але часто традиційний менеджмент перетворюється на технократичне і бюрократичне управління, пріоритет при цьому отримують процеси, а не кінцеві результати управління.

Проблемі сучасного менеджменту присвячені праці багатьох науковців, зокрема, О. Антонюк, В. Білошанки, М. Головатого, П. Друкера, В. Задорожного, Ю. Маленкова, М. Мескона, І. Отенко, В. Сладкевича, П. Шредера, Г. Щокіна та ін.

Проаналізуємо особливості розвитку сучасного менеджменту.

Досвід багатьох компаній показує, що, ставлячи на перший план процеси, вони часто погіршували кінцеві результати і ставали неефективними структурами. У галузі теорії менеджменту сталася еволюція від тейлоризму до ви-

користання сучасних ідей, концепцій і принципів соціальних наук, синергетики, кібернетики та загальної теорії систем. Внаслідок цього поширюється системний і впроваджується ситуаційний підходи в управлінні організаціями [14, 73]. Кардинальні зміни в технології виробництва, характері трудових процесів, зростання ролі людини в організації, глобалізація процесів економіки, загострення конкуренції, невизначеність зовнішнього середовища, обмеженість використовуваних ресурсів призводять до серйозної зміни змісту і процесів управління.

Як ніколи справедлива сьогодні теза М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі: “Сьогодні ніхто не може вважати себе незалежним від зовнішнього світу” [9, 25]. Жодна організація не може існувати автономно, а повністю залежить від навколишнього світу, оскільки з нього вона отримує необхідні ресурси, і в ньому також знаходяться споживачі результатів, яких вона прагне досягти [Там само]. Процеси глобалізації громадського життя стають важливим чинником, що визначає розвиток теорії і практики управління в сучасному світі.

На початку ХХІ ст. визначилися головні тенденції розвитку світової економіки, які матимуть визначальне значення в розвитку менеджменту [5, 287]. Відбувається глобалізація бізнесу на основі зміцнення компаній та домінування на міжнародних ринках [5, 83].

Знаходять своє продовження процеси глобалізації, більш розвиненої форми інтернаціоналізації — зближення й зростання взаємозв'язку націй і держав світу, що супроводжуються виробленням загальних політичних, економічних, культурних ціннісних стандартів, а глобалізація інформаційного простору забезпечує підвищення ефективності окремих технологій, якщо вони включені у світові виробничі мережі [6, 45].

Відбувається розвиток глобальних інформаційних технологій, в цих умовах компанії різних країн починають взаємодіяти одна з одною, утворювати альянси або вступати в гостру конкуренцію. Багато корпорацій стають об'єктами інтернаціональними за структурою власності й складом персоналу [8, 20].

Глобалізація має свої позитивні й негативні риси, але вона існує у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій, незважаючи на посилення протекціонізму країн. Відбувається зміцнення компаній і домінування їх на міжнародних ринках, диверсифікація великого бізнесу на основі горизонтальної та вертикальної інтеграції [5, 283].

Процеси глобалізації та регіоналізації є безповоротними і не залежать, як правило, від волі та дії окремих людей, урядів, держав [10, 7]. Вони припускають перехід менеджерів на міжнародні стандарти у своїй роботі, передусім це облік нових проблем крос-культурного перенесення принципів і форм управління, облік національних інтересів у сфері управління. Домінування національної ділової культури при її взаємодії з організаційною культурою обумовлює існування різних моделей останньою [12, 13].

Використовуються високі інформаційні технології в управлінні, що якісно змінює характер праці, при цьому крайніми сторонами цього процесу є звуження функцій деяких управлінських працівників — перетворення їх на

операторів ЕОМ і різке збільшення управлінської самостійності деяких менеджерів, глобалізація їх управлінських впливів [8, 21].

У сучасних умовах відбувається розгалуження колись єдиної системи менеджменту і поява низки нових спеціалізованих видів менеджменту — маркетинговий, інноваційний, фінансовий та ін. Вони взаємозалежні й істотно відрізняються один від одного [8, 208]. Нововведення стають повсякденним явищем, при цьому вони зачіпають не лише конкретні сфери, як, наприклад, техніка і технологія, а й цілі напрями, у тому числі економічні, організаційні, управлінські. У майбутньому ефективною буде не та організація, яка добре працює сьогодні, а та, яка орієнтована на постійні оновлення [3, 104].

Й. Шумпетер, розробник теорії економічного зростання, вважає, що нововведення складають основу економічного зростання організації [13, 358]. Розробка інновацій проводиться не лише в спеціалізованих службах, а й перетворюється на щоденні інструменти зростання конкурентоспроможності та ефективності усіх підрозділів організації.

Управління організаціями стає багатоцільовим на основі загальних гнучких комплексів цілей, а також спрямоване на досягнення конкретних вимірюваних ключових результатів, при цьому комплекс цілей, як правило, містить: економічні цілі — зростання конкурентоспроможності, віддача інвестицій, прибутку, оновлення техніки і технології; науково-технічні цілі — розроблення нових наукових методів, техніки і технологій, продуктів; соціальні цілі — розвиток людського капіталу, створення сприятливої й комфортної трудової сфери, соціальна відповідальність менеджерів [8, 94].

Організаційні структури стають плоскішими, в них зникають вольові рівні, а ті, хто “живуть на нижніх поверхах компаній”, об’єднуються в команди, що приводить до зміни виконуваних співробітниками ролей і активної участі в ухваленні управлінських рішень. Замість пошуків єдиного правильного типу організації створюються і перевіряються на практиці організаційні структури, які відповідають поставленим завданням [3, 33].

Організаційна структура — не самоціль, а інструмент, за допомогою якого можна підвищити продуктивність праці [3, 25]. Входить у практику реінжиніринг, тобто впровадження основних принципів організації виробництва і управління на сучасній інформаційній і технологічній базі [14, 74].

Особлива увага приділяється проблемам всебічного розвитку і раціонального використання людських ресурсів. Відношення до персоналу організації відбувається як до найважливішого і провідного ресурсу, капіталу, а не як до витрат виробництва, і стає центральним постулатом сучасної організації управлінської діяльності [14, 75]. Змінився і сам підхід до способу управління працівниками. Різні групи працівників діють по-різному в різних ситуаціях. Все частіше “службовцями” керують як “партнерами”, а партнерство вже саме по собі виключає “управління”, оскільки припускає рівність учасників. Партнери не можуть наказувати один одному, вони можуть тільки переконувати один одного [3, 39].

Найважливішою характеристикою менеджменту на сучасному етапі є орієнтація на нову соціальну групу в організаціях — когнітаріат, тобто клас найнятих робітників, зайнятих виключно розумовою працею. Він уже не може розглядатись тільки як один з економічних чинників, а трактується як ключовий ресурс, ефективне використання й нарощування якого стає основним завданням сучасного менеджменту.

Ефективність діяльності компаній все більше залежить від того, наскільки керівництво зможе впоратися із завданням із залучення, управління і утримання інтелектуальних працівників [4, 37]. Відбувається пристосовність управлінських структур, їх здатність йти на зустріч змінам, швидко мінятися разом з навколишнім світом, оскільки інакше організація приречена.

Успіх організації визначається не раціональною організацією виробництва, як вважають представники школи наукового управління і класичної школи, а її здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Виживають тільки ті лідери змін, хто чітко уловлює тенденції змін і миттєво пристосовується до них. Стають ефективними ті організації, де вирішується головне завдання сучасного менеджменту — зростання продуктивності працівників розумової праці [1, 15], а засобом для здійснення інновацій в організації стає тренінг креативності, що проводиться з персоналом [10, 135].

В економіці, що глобалізує, все більше затверджується кластерний підхід, нова управлінська технологія, що дає змогу підвищити конкурентоспроможність за рахунок тісного зв'язку між фірмами-постачальниками і клієнтами, взаємодія з науково-дослідними центрами і університетами, які генерують інноваційні знання. Кластерна політика збирає ключові аспекти інших областей, таких як промислова політика, інноваційна і технологічна політика, політика регіонального розвитку тощо [7].

У сфері організації управління спостерігається динамічний процес переходу від застарілих бюрократичних форм і структур управління, які базувалися на жорсткому ієрархічному розподілі влади і відповідальності, до використання гнучкіших органічних форм і структур: програмно-цільових, сотових, матричних і адаптивних форм і структур управління, в яких використовується логічна інтеграція різноманітної функції, підпорядкована досягненню поставлених стратегічних, тактичних і оперативних цілей [14, 74].

Розвиток самоврядування — одна з найважливіших рис сучасного менеджменту. Інтенсивний розвиток і становлення самоврядування в середині організації відбувається в різних видах: від мережі команд менеджерів і фахівців, самокерованих децентралізованих підрозділів до розвитку колективних форм власності, коли працівники стають власниками компанії, в якій вони працюють. Тоді кожен співробітник думає і діє як власник бізнесу, а працюючі по найму люди мають таку саму інформацію, як і власники [14, 743].

Залучення персоналу до управління сприяє зростанню продуктивності й якості праці, скорочує витрати, підвищує ефективність і віддачу тих, що інвестуються. Процес ухвалення рішень носить інтелектуальний характер, це проявляється в залученні інтелектуальних ресурсів у сферу планування, переході до багатоцільових планів, які враховують суперечність управлінських

рішень, що приймаються, та їх наслідки. Застосовуються методи економіко-статистичного аналізу, що дають можливість судити про динаміку і тенденції основних техніко-економічних показників. Вводяться методи експертних оцінок, що дають змогу провести ранжирування проблем і резервів ефективності, досліджувати причинно-наслідкові зв'язки процесів і явищ, методи діагностичного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища організації [5, 201].

Впроваджується контролінг — інструмент планування обліку і аналізу положення для схвалення рішень на базі комп'ютеризованої системи збору і обробки інформації на підприємстві [15, 228]. Необхідність розробки творчих рішень породила спеціальні методи: мозковий штурм, синектику і ряд інших спеціалізованих методів [10, 135].

Виникають нові функції менеджерів, що пов'язано з ускладненням економічного середовища, необхідністю максимального використання внутрішніх резервів менеджерів, застосуванням економічних принципів управління. Відбувається перехід до лідерства нового типу, що ґрунтується на пріоритетах: інтелектуального менеджменту — нестандартного творчого мислення менеджерів, універсалізації їхніх знань; інновацій — процесів упровадження нових методів і засобів управління, досконалішій організації праці персоналом; соціальній відповідальності менеджерів і орієнтації цілей управління на розвиток людського капіталу, а не використання людей як дешевого ресурсу [8, 20].

Ширше впроваджується бенчмаркінг — особлива управлінська технологія, коли в практику роботи організації впроваджуються технології, стандарти і методи роботи кращих організацій. Це систематичний процес виявлення кращих організацій, оцінки їх продукції й методів виробництва з метою використання передового досвіду цих організацій [16, 47]. Відбувається перехід від односторонньої орієнтації на економічні результати (прибуток, динаміка продажів) до комплексних критеріїв конкурентоспроможності, стійкості, стабільності розвитку, зіставлення кінцевих результатів з аналогічними показниками світових лідерів організації, які працюють у тій самій сфері.

Соціальна орієнтація менеджменту посилюється, що викликано вимогами часу і суспільства з екологічного і соціального захисту, стійкості економічного розвитку [8, 21].

Безумовно, сучасний менеджмент — це крок уперед до підвищення ефективності організацій, але на шляху до цього є чимало проблем, які ускладнюють сам шлях — це бюрократизм і корупція [11, 362].

Так, П. Друкер відмічав, “що історичні успіхи нації на 80 % визначаються не природними ресурсами, не економічним базисом або технологіями, навіть не талантом народу, а ефективним управлінням”. Виклики сучасного менеджменту універсальні для практично всіх типів організацій. Тому сучасний ефективний менеджмент неможливий без нового загалу управлінців, здатних творчо, інноваційно управляти [2].

У країнах пострадянського простору говорити про прорив у менеджмент у практичну площину сьогодні скрутно. Частина складу менеджерів не має

знань або здібностей та бажання з тих чи інших причин. Важливим є і той факт, що в підготовці професійних менеджерів вистачає прогалін [1, 21].

Результати теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми особливостей розвитку сучасного менеджменту дають можливість сформулювати такі висновки: для того щоб вирішувати питання сучасного менеджменту, необхідно розвивати уміння менеджерів мислити самостійно, творчо спираючись на наукові методи, при цьому не механічно запам'ятовувати і впроваджувати чужі “рецепти управління”, а враховувати регіональну своєрідність кожної країни, адже проста ретрансляція поглядів навіть найкращих фахівців — не єдиний і навіть не найраціональніший шлях. У сучасних умовах потрібна переоцінка методів управління, які охоплюватимуть передусім владні структури, оскільки попередні знання і досвід не завжди дають необхідний результат.

Література

1. *Белошанка В.* Управленческая результативность. Киев: Изд. агентство “Стандарт”, 2007. 265 с.
2. *Дафт Ричард Л.* Менеджмент / 6-е изд. пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 864 с.
3. *Друкер П. Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке: учеб. пособие / пер. с англ. Москва: Изд. дом “Вильямс”, 2004. 269 с.
4. *Друкер П.* Управление в обществе будущего / пер. с англ. Москва, Санкт-Петербург, Киев: Изд. дом “Вильямс”, 2007. 305 с.
5. *Егорин А.* Основы менеджмента. Нижний Новгород: НИМБ, 2008. 319 с.
6. *Задорожний В.* Інвестиційні процеси у світовій економічній системі під впливом глобалізації // Наук. пр. МАУП. Вип. 3 (22). 2009. 253 с.
7. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной и национальной конкурентоспособности на основе развития кластеров / А. Калошин, К. Разгуляев, Ю. Тимофеев, В. Русиков // Политанализ.Ру. 16.01.2009. URL: http://www.politanaliz.ru/index.php?id_article=695
8. *Маленков Ю.* Современный менеджмент. Санкт-Петербург: Экономика, 2010. 439 с.
9. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента / 3-е изд. пер. с англ. Москва, Санкт-Петербург, Киев: Изд. дом “Вильямс”, 2007. 663 с.
10. *Никифоров Г.* Психология менеджмента. Харьков: Гуманитарный центр, 2003. 512 с.
11. *Пантюхин В.* Административное управление: теоретико-инновационный аспект. Луганск: Пресс-экспресс, 2015. 370 с.
12. *Пивоваров С.* Сравнительный менеджмент. Санкт-Петербург, Киев, Харьков: Питер, 2006. 382 с.
13. *Пилипенко А., Пилипенко С., Отенко І.* Менеджмент. Харків: ІНЖЕК, 2005. 454 с.
14. Менеджмент [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Г. Щокін, М. Головатий, О. Антонюк, В. Сладкевич. Київ: МАУП, 2007. 807 с.
15. Менеджмент: понятійно-термінологічний словник / Г. Щокін, М. Головатий, О. Антонюк, В. Сладкевич. Київ: МАУП, 2007. 518 с.
16. *Шредер П.* Нове публічне адміністрування або як досягти ефективного врятування? Київ: Фонд Фрідріха Науманна “За свободу”, 2008. 75 с.

Вирішення багатьох проблем сучасного менеджменту лежить у площині розвитку самостійного мислення менеджерів, які творчо застосовують прогресивні методи роботи, але не механічно запам'ятовують і відтворюють чужі "рецепти управління". Конче необхідно враховувати регіональну своєрідність кожної країни, не обмежуючись просто ретрансляцією поглядів навіть найкращих фахівців. З цієї точки зору потрібна переоцінка методів управління, стосовно передусім менеджменту владних структур, оскільки консервативний досвід не завжди приводить до необхідного результату.

The solution to many problems of modern management lies in the development of independent thinking managers who creatively use advanced methods of work, but not mechanically memorize and reproduce other people's "recipe management". It is vital to take into account regional uniqueness of each country, not limited to just Relay views even the best specialists. From this perspective requires reevaluation management, especially regarding management authorities as conservative experience does not always lead to the desired result.

Решение многих проблем современного менеджмента лежит в плоскости развития самостоятельного мышления менеджеров, которые творчески применяют прогрессивные методы работы, но не механически запоминают и воспроизводят чужие "рецепты управления". Просто необходимо учитывать региональное своеобразие каждой страны, не ограничиваясь просто ретрансляцией взглядов даже лучших специалистов. С этой точки зрения нужна переоценка методов управления в отношении прежде всего менеджмента властных структур, поскольку консервативный опыт не всегда ведет к необходимому результату.

Надійшла 23 січня 2017 р.

М. М. КРИВОБЕРЕЦЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МОНІТОРИНГ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 73–79

Досліджено значення факторів впливу на якість туристичного продукту залежно від рівня його розгляду: формування продукту, розвиток та робота на імідж. Проведено моніторинг факторів, що найбільше впливають на оцінку якості туристичного продукту на кожному з рівнів.

Індустрія туризму істотно впливає на економіку країни та є однією з найбільш прибуткових сфер економіки у багатьох державах світу. У наш час, в умовах жорсткої конкуренції на туристичному ринку, суб'єкти туристичної індустрії все ширше застосовують ефективний інструмент процвітання бізнесу – систему якості. З кожним роком ефективність цього інструменту зростає з прийняттям багатьма країнами законодавства, що встановлює вимоги щодо інтересів та захисту прав споживача, охорони навколишнього середовища.

Проблематика якості туристичних послуг стала досить популярним питанням у дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, таких як: Е. Демінг, Дж. Джуран, С. Д. Ільєнкова, В. А. Лapidус, В. Ю. Огвоздін, В. В. Окрепілов, А. Фейгенбаум, Дж. Харінгтон, П. Я. Калита, С. М. Коваленко, В. І. Кривошочков.

Вагомий внесок у дослідження проблеми управління якістю туристичних послуг, його організаційних форм зробили такі вчені, як М. Б. Біржаков, В. В. Окрепілов, Дж. Боуен, О. П. Дурович, В. А. Квартальний, М. А. Жукова, Г. Б. Мунін, Л. І. Воротіна, А. В. Войчак, О. Л. Каніщенко, Т. І. Лук'янець, О. П. Луція, О. Ю. Палеха, Г. Г. Почепцова, Т. О. Примак, Є. В. Ромата, Л. М. Шульгіна, В. Ф. Кифяка, М. П. Мальська.

Враховуючи вплив різноманітних факторів на якість туристичного продукту, варто розглянути його на трьох рівнях:

- формування;
- розвиток;
- робота на імідж.

З огляду на вказане, визначимо основні фактори, що впливають на якість відповідно до рівня розгляду продукту.

Формування продукту. В основі призначення будь-якого туристичного продукту лежить задоволення потреб його споживачів, тому серцевина про-

дукту мусить бути представлена ідеєю виробника або задумом споживача задовольнити свої туристичні потреби, які сформувалися з його конкретних очікувань, традицій, впливу моди, реклами, порад знайомих та інших факторів [5]. На цьому етапі сам продукт для споживача ще не існує, клієнт намагається проаналізувати сумарний показник користі і вигоди, які обіцяють йому виробники — туристичні компанії, що пропонують свій продукт. У свідомості споживача відбувається порівняльний аналіз передбачуваних вигод і фактичної вартості продукту. Отже, на формування якості туристичного продукту на першому етапі найбільше впливатимуть такі зовнішні фактори:

1. Позиція виробника на ринку та перспективи розвитку. Чим вищим є соціальний стан і репутація компанії на ринку, чим більш продуманий стратегічний план її розвитку, тим вищу цінність з погляду споживача вона матиме.

2. Фінансовий стан виробника продукту. Чим стабільнішим є фінансовий стан і репутація туристичної компанії на ринку та наскільки розроблена нею стратегія розвитку дає змогу поліпшувати фінансові показники, тим привабливішою з погляду споживача є пропозиція цього постачальника. До елементів цієї групи належать основні фінансові показники діяльності туристичного підприємства: тип організаційної структури управління; показники фінансової стійкості суб'єкта господарювання; прибутковість та рентабельність туристичних послуг; витрати на рекламування та ін. Аналіз цих показників дасть можливість туристичній компанії виявити приховані резерви та недоліки при формуванні господарської діяльності, зокрема: вивчити організаційну структуру управління, оцінити її функціональність та, використавши отримані результати, підвищити її ефективність, виявити рівень прибутковості та рентабельності окремих туристичних продуктів і на його основі визначити пріоритетні напрями формування якості туристичних послуг. Визначення стратегії розвитку підприємства — справа далеко не проста і вимагає натхнення, дару передбачення й уяви. Потрібні розрахунки, фінансові й економічні аналізи, але всього цього недостатньо. Потрібні ідеї, припущення, міркування і уявлення про перспективу розвитку свого підприємства, зазначає Ф. Котлер [3]. І тільки після з'ясування, якою на майбутнє уявляється туристична компанія, можна повернутися до реальних аналітичних даних.

3. Забезпеченість кваліфікованим персоналом та кадрова політика. Якщо компанія має стабільний та кваліфікований персонал і стратегію щодо роботи з ним: підвищення кваліфікації, різнобічності та віддачі, то її пропозиції з погляду споживача, зазначає Т. І. Лук'янець, матимуть вищу цінність [4]. Кадрова політика туристичної фірми — це генералізуючий напрям розвитку, інструмент керування, що своєю метою ставить поєднання зусиль усіх працівників для вирішення поставлених завдань. У межах сучасного менеджменту персоналу кадрова політика із “реагуючої” політики управління підлеглими мусить перетворитися в “активну”, далекоглядну, яка інтегрується в загальну політику, стратегічний план розвитку всієї фірми. Крім перелічених на першому рівні факторів, на формування споживачем якості туристичного продукту впливатимуть також фактори непрямої дії: економічні, політичні,

науково-технічні, культурно-історичні, правові, соціокультурні, а також певні міжнародні події тощо [7].

4. Економічні фактори. Керівник туристичної фірми повинен уміти оцінити, наскільки зміни стану економіки країни впливають на її функціонування. Особливо це важливо за умов інфляції, через зміни у курсах валют, невизначеність економічної політики, зростання безробіття тощо. Туристичне підприємство функціонує в складній системі і не може працювати окремо від інших суб'єктів ринку, які разом складають туристичну індустрію — сукупність різних організацій і підприємств, діяльність яких безпосередньо пов'язана зі створенням туристичної матеріально-технічної бази, підготовкою кадрів для цієї сфери та задоволенням потреб подорожуючих. До економічних факторів належать: кількість туристичних підприємств; обсяги в'їзного, виїзного та внутрішнього потоків (див. таблицю); структура туристичних підприємств за областями; загальний обсяг туристичних послуг у країні, структура туристичних потоків тощо.

Виїзд громадян України за кордон у 2015 р.
(дані Адміністрації Держприкордонслужби України)

Країна	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – (тис. осіб)	Мета поїздки, тис. осіб		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
Усього	1 782 229	32 189	67 268	1 682 772
у тому числі по країнах:				
Австрія	106 451	392	11 068	94 991
Азербайджан	20 814	–	–	20 814
Албанія	1363	–	–	1363
Алжир	25	–	19	6
Ангілья	3	–	3	–
Аргентина	2	–	–	2
Афганістан	29	–	–	29
Бельгія	15 925	34	–	15 891
Білорусь	1 325 546	22 849	20 631	1 282 066
Болгарія	43 860	5361	10 845	27 654
Бразилія	3	–	–	3
Велика Британія	62 439	–	–	62 439
Вірменія	15 168	52	1396	13 720
Греція	101 298	1557	19 070	80 671
Грузія	81 601	1913	4236	75 452
Данія	66	31	–	35
Конго, Демократична Республіка	8	–	–	8
Домініканська Республіка	873	–	–	873
Еквадор	4	–	–	4
Естонія	6751	–	–	6751

5. Політичні фактори. Ставлення до туристичного бізнесу з боку державних органів політичної влади і суду має також велике значення. Розміром податків, контролем за цінами та заробітною платою, стандартами безпеки та чистоти довкілля, лобіюванням зацікавленими структурами певних пілг та сегменту туристичного ринку можна в тій чи іншій мірі впливати на діяльність бізнесових структур. За допомогою держави необхідно визначити механізми, які б стримували стихійний розвиток туристичної індустрії і спрямовували б його в потрібному для держави та її жителів напрямі. В основі державної політики в галузі туризму мусять бути такі пріоритети: створення розгалуженої інфраструктури туризму, підвищення якості та асортименту турпослуг; реконструкція та модернізація діючих туристичних об'єктів, проектування та здійснення нового будівництва; концентрація коштів і ресурсів на об'єктах туристичної інфраструктури; активне залучення приватного сектору до туристичного бізнесу; пошук оптимальних форм залучення вітчизняних та іноземних інвестиції у туристичну сферу та створення сприятливих умов для інвесторів; підтримка на державному рівні внутрішнього та іноземного туризму; вивчення міжнародного ринку турпослуг, ділової активності і конкретних пропозицій зарубіжних партнерів; налагодження потужної реклами вітчизняного туристичного продукту, випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу; безперервність та послідовність туристичного виховання для різних вікових груп громадян на всіх етапах їхнього життя; урахування інтересів населення у процесі розробки програм розвитку туризму; визнання самостійності суб'єктів туристичної діяльності, рівності їхніх прав на державну підтримку; створення сприятливих умов для вітчизняних та іноземних інвесторів у галузі туризму.

6. Науково-технічні фактори. Розвиток науково-технічного прогресу, виділення коштів на наукові розробки, стан захисту винахідництва, рівень державного контролю за якістю повинен обов'язково враховуватись керівництвом туристичної організації.

7. Соціокультурні фактори. Демографічні характеристики, особливості культури, звичаї, традиції, цінності, відношення до туристичного бізнесу з боку пересічного громадянина відіграють також певну роль, яку не можна ігнорувати [9]. Соціальне навантаження, яке несе туристична сфера, важко переоцінити: організація відпочинку, питання раціонального проведення дозвілля й залучення до туристичних подорожей незахищених верств, підвищення культурного рівня населення розкривають соціальний характер туризму. Гуманізуючи відносини між народами, туристична діяльність може протидіяти суперництву, протистоянню та недовірі, які продовжують існувати у сучасному світі, зауважує І. В. Зорін [2].

8. Міжнародні фактори. Практика функціонування туристичних підприємств (крім тих, що працюють виключно на вітчизняному ринку) виходить за межі національної економіки та вітчизняного правового кола. Питання експорту туристичного продукту, шляхи створення спільних туристичних підприємств, обсяги закупівель турпутівок залежать від відносин, що склалися між країнами, міжнародної ситуації, рівня цін на міжнародному ринку, стану

торгового балансу країни, ставлення до країни великих міжнародних об'єднань, корпорацій, фондів тощо.

Розвиток продукту. На цьому етапі турпродукт уже існує реально, і споживач може конкретно оцінювати його властивості, характеристики, переваги та недоліки. Реально існуючий продукт, вказує Л. М. Шульгіна [9], наділений конкретними властивостями, тому можна цілком точно визначити рівень його якості, яка виступає як певні його властивості, характерні риси, його переваги та недоліки. На даному етапі найбільший вплив мають внутрішні фактори, до яких можна віднести: фактори, закладені основоположними характеристиками продукту, — сукупність особливостей продукту, що визначають його призначення, досконалість, зумовлену дотриманням усіх конструкторських, технологічних, організаційних вимог під час його розробки та підготовки до продажу; організаційні фактори, що впливають на правильність та обґрунтованість управління продуктом. Це методи, форми, напрями управління персоналом, способи та варіанти здійснення контролю; фактори обсягу, що впливають на кількість та різноманітність випуску продукту. Це вартість основних засобів, витрати на обслуговування, чисельність персоналу, підвищення його кваліфікації тощо; фактори просування, а саме: активність туристичної компанії у проведенні рекламно-презентаційних акцій, якість рекламно-інформаційного забезпечення тощо.

Робота на імідж продукту. На цьому етапі відбувається організація всебічної допомоги споживачеві, створення атмосфери довіри, надання повної й різнобічної інформації про переваги продукту [5]. Використання такого підходу сприяє пошуку і закріпленню клієнтів, які, одержуючи серйозне й продумане підкріплення, зупиняють свій вибір на туристичному продукті. Факторами, що найбільше впливають на оцінку якості туристичного продукту на даному етапі, можуть бути: стан інформаційного забезпечення, тобто комплекс інформаційних послуг, що надають компанії, консультації та неформальне спілкування з клієнтом; рівень придатності, що визначає якість користування продуктом протягом певного часу та можливість забезпечення здійснення очікувань споживачів щодо закладених до продукту характеристик, його цінності; рівень обслуговування, що визначає ступінь задоволеності клієнтів від придбання товару або отриманої послуги, швидкість обслуговування, уважність і гнучкість працівників до запитів та скарг клієнтів, підприємницька активність. Фактори впливу на якість туристичного продукту подано на рисунку.

Таким чином, проаналізовано наукові здобутки у сфері якості й наведено фактори, які визначають рівень якості продукції. Беручи до уваги різні підходи авторів до розгляду факторів впливу на якість продукції, надано перелік аспектів, що впливають на якість продукції, враховуючи три рівні продукту, а саме: формування, розвиток та робота на імідж.

Також встановлено, що на формування якості туристичного продукту на першому етапі найбільше впливатимуть позиція виробника на ринку, перспективи його розвитку, фінансовий стан виробника продукту, забезпеченість кваліфікованим персоналом та кадрова політика. При розгляді туристичного



Фактори впливу на якість туристичного продукту [4–6; 10]

продукту у реальному виконанні доведено, що на цьому етапі він уже існує реально, і споживач може конкретно оцінювати властивості, характеристики, переваги і недоліки турпродукту. Використання зазначеного підходу уможливорює пошук і закріплення клієнтів, які, одержуючи серйозне й продумане підкріплення, зупиняють свій вибір на конкретному туристичному продукті. Оскільки якість послуг залежить від багатьох суб'єктивних факторів, то для попередження впливу наведених факторів на рівень досконалості туристичного продукту необхідно побудувати систему управління його якістю. Система управління якістю туристичного продукту повинна забезпечувати процес управління його якістю через такі складові: планування, аналіз, контроль, коригування та координація дій із забезпечення якості роботи персоналу туристичного підприємства.

Джерела

1. Жукова М. А. Менеджмент в туристском бизнесе: учеб. пособие. 2-е изд., стер. Москва: КНОРУС, 2006. 192 с.
2. Зорин И. В., Каверина Т. П., Квартальнов В. А. Туризм как вид деятельности. Москва: Финансы и статистика, 2005. 288 с.
3. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство и туризм: учеб. для вузов / пер. с англ.; под ред. Р. Б. Ноздревой. Москва: Юнити, 2003. 787 с.
4. Лук'янець Т. І. Рекламний менеджмент. Київ: КНЕУ, 2007. 41 с.
5. Маркетинг туризму: у 2 ч. / Г. Б. Мунін, З. І. Тимошенко, Є. В. Самарцев, А. О. Зміюв. Київ: Європейський ун-т, 2005. I ч. 324 с., II ч. 426 с.

6. *Майдебура Е. В.* Маркетинг услуг. Киев: ВИРА-Р, 2001. 574 с.
7. *Окретилов В. В.* Управление качеством: учеб. для вузов / 2-е изд., доп. и перераб. Москва: ОАО Экономика, 2002. 639 с.
8. *Палеха О. Ю.* Підвищення результативності діяльності туристичних компаній шляхом управління якістю інформаційного забезпечення споживача // Економіка і управління. 2010. № 2 (46). С. 70–77.
9. *Парсяк В. Н.* Маркетинг: від теорії до практики [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Наук. думка, 2007. 256 с.
10. *Шульгіна Л. М.* Маркетингова теорія продажу туристичного продукту // Проблеми науки. 2005. № 4. С. 33–39.

Проаналізовано наукові здобутки у сфері якості й наведено фактори, які визначають рівень якості продукції. Надано перелік аспектів, що впливають на якість продукції, враховуючи три рівні продукту, а саме: формування, розвиток та робота на імідж. Оскільки якість послуг залежить від багатьох суб'єктивних факторів, то для попередження впливу наведених факторів на рівень досконалості туристичного продукту необхідно побудувати систему управління його якістю.

Analyzed scientific achievements and the quality are the factors that determine the level of product quality. Courtesy list of issues that affect the quality of the products, including product three levels, namely the formation, development and work on the image. Since the quality of services depends on many subjective factors that influence to prevent the above factors on the level of excellence of the tourist product to build its management system quality.

Проанализированы научные достижения в области качества и приведены факторы, которые определяют уровень качества продукции. Приведен перечень аспектов, влияющих на качество продукции, учитывая три уровня продукта, а именно: формирование, развитие и работа на имидж. Поскольку качество услуг зависит от многих субъективных факторов, то для предупреждения воздействия вышеперечисленных факторов на уровень совершенства туристического продукта необходимо построить систему управления его качеством.

Надійшла 26 червня 2016 р.

С. Ф. МАМЕДОВА

Азербайджанський Державний Економічний Університет, м. Баку

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 80–89

Розглянуто теоретико-методологічні основи регулювання якості життя населення, основні показники якості життя населення, концепції бідності. Відзначено необхідність регулювання якості життя населення з боку держави, окреслено політику і напрями реформ, які держава повинна проводити для поліпшення життя населення.

Підвищення рівня і якості життя населення є стратегічним напрямом розвитку будь-якої країни світу, в тому числі й Азербайджанської Республіки в XXI ст. Громадяни Республіки сподіваються, що Азербайджан являтиме собою сильну соціальну державу і надалі зі справедливим суспільством, здоровим народом, забезпеченими сім'ями, вільними громадянами. Для того щоб досягти всього цього, проводитиметься добре виважена державна соціальна і економічна політика, спрямована на поліпшення рівня і якості життя населення Азербайджанської Республіки [6; 8; 10]. Якість життя є найважливішим показником життя населення в кожній країні, адже кожен громадянин бажає жити гідним життям та задовольняти свої потреби.

Специфіка економічного розвитку різних країн не може визначатися швидкоплинними потребами розвитку економіки і суспільства. Кожна з країн вирізняється різноманітними, властивими саме цій країні, особливостями. Саме особливості відрізняють країни одна від одної. Вони формуються протягом тривалого періоду. Щоб вирішити соціальні та економічні проблеми, потрібно враховувати всі ці особливості. Кінцевою метою будь-якого розвитку є забезпечення добробуту країни.

Практично в усіх країнах світу проводяться різного роду заходи в таких найважливіших галузях, як освіта, охорона здоров'я, культура, житлова сфера, аграрно-промисловий комплекс тощо. Здійснюються заходи щодо поліпшення демографічної ситуації в країнах. Від стану вказаних сфер залежать самопочуття всього суспільства, демографічний добробут країни [7], і громадяни в цій діяльності очікують на активну роль держави. Вони вважають, що саме держава повинна створити для них такі умови. Разом з тим ефективність будь-якої соціальної політики полягає в тому, щоб у її програмах, проектах

були враховані інтереси всіх верств населення. Кожна держава повинна мати відповідну саме їй ідеологію (цілі, принципи, завдання) і заходи їх реалізації.

Для сучасної економіки країни важливим завданням є підвищення рівня життя населення. Якість життя є багатограним явищем і формується під впливом багатьох чинників [1; 3–5; 15; 16]. Вивчення цих чинників дасть змогу детальніше і глибше обґрунтувати динаміку рівня життя населення. Тому постає питання про показники його оцінювання. До найбільш узагальнених з цих показників відносять “якість життя населення”, який є головним критерієм оцінювання ефективності соціально-економічної системи.

Якість життя населення — це ємна категорія, що охоплює практично всі сфери його життєдіяльності.

Теоретико-методологічною основою дослідження якості життя населення є теоретичні розробки світової громади вчених. В основу методології покладено підходи, завдяки яким є можливість аналізувати та оцінювати якість і рівень життя населення. Для оцінювання якості життя використовують різні методи: історико-генетичний, компаративістський, категоріальний, транзакційний тощо. Так само можна використовувати методи схематичного уявлення і способи графічного й аналітичного відображення.

Якість життя для людей невідривна від цілей, які вони ставлять перед собою. Людина хоче бути задоволеною не тільки особистим життям, а й становищем у суспільстві та в країні в цілому. Адже це відбивається на самопочутті самої людини.

Для практичних і методологічних цілей важливо оцінити якість життя основних сфер загалом. До основних сфер якості життя можна віднести трудове і сімейне життя, побут і підтримку здоров'я, життя непрацевдатних, дозвілля, навколишнє середовище та ін. Кожна з цих сфер має свої специфічні особливості, що вимагає якісного оцінювання. Якщо утворити з них загальну систему, то вийде досить велика і складна структура. Дослідники, які розглядають рівень життя як самостійну категорію, випустили з уваги, що ступінь задоволення потреб не можна визначити двома різними способами, навіть якщо вони є взаємопов'язаними категоріями. Рівень життя є складовою якістю життя.

Загальною їх якістю є те, що вони показують ступінь задоволення потреб людей. Н. М. Римашевська [11] розглядає показник “рівень життя” як систему двох груп показників: “одна з них — це умови життя людей (детермінанти рівня життя), інша — показник поведінки людей у сфері споживання”. Домінантами тут є різноманітні людські потреби. До числа найбільш узагальнюючих запропоновано віднести показник “рівень якості життя населення”, до складу якого входять: вартість послуг на душу населення; кількість і вартість житлової площі на людину; частка витрат на харчування в складі витрат працюючого і пенсіонера; вартість харчування на людину; наявність і розмір вкладу на людину; витрати на освіту на одну дитину. Запропоновано також ввести новий показник вимірювання якості життя населення — рівень якості життя, який об'єднує всі її складові з диференціацією за рівнями: найвищий, середній, низький.

Якість життя перебуває в дослідницькому полі багатьох наук, серед яких філософія, політологія, соціологія, соціальна демографія, що дає змогу говорити про необхідність міждисциплінарного підходу до поняття “якість життя”. Проблеми, пов’язані з визначенням поняття якості життя, обговорювалися представниками різних наук з давніх часів. Постановка цих питань знайшла відображення в міркуваннях про сенс життя, природу, людину, чесноти, допомогу ближнім, багатство, благо тощо, перші згадки були зафіксовані ще у працях античних філософів.

Початок формуванню соціально-економічного підходу можна віднести до епохи першої промислової революції. У цей період на перший план висувається обговорення проблем, що стосуються бідності і багатства. Про це свідчать назви праць того часу: “Рассуждение о природе богатства и денег” П. Бугагільберта [2], “Размышления о создании и распределении богатства” А. Тюрго [13], “Исследование о природе и причинах богатства народов” А. Сміта [12] та ін. У ХІХ ст. англійський учений Бентам запропонував шкалу “обчислення задоволення”, за допомогою якої можна виміряти ступінь благополуччя індивідів. Ця ідея знайшла підтвердження у дослідженнях представників утилітаризму, які вважали, що сама людина інтуїтивно дає оцінку власного життя. Причому вони відзначали, що матеріальні блага цікавлять особистість тільки в тій мірі, в якій вона здатна задовольнити свої потреби. Уявлення про рівень добробуту як певні стандарти життя формувалися у працях А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса та ін.

На початку ХХ ст. англійський економіст, представник кембриджської школи, А. Пігу [9] вперше вводить термін якості життя. Причому слід зазначити, що концепція Пігу якоюсь мірою послужила створенню нової концепції “держава загального добробуту”. А. Пігу розглядає механізми забезпечення загального добробуту, мірою якого виступає для використання цієї техніки і нових технологій необхідний інтелектуальний національний потенціал, спрямований на вирішення завдань економічного розвитку конкретної країни. У межах економічного підходу існує група дослідників, що стоїть на так званих песимістичних позиціях, орієнтованих на розгляд економічного зростання як фактора погіршення якості життя (Т. Адорно, Г. Макузе, Е. Мішан, Л. Мемфорд, Ф. Розак, Б. Скінер, Ю. Хабермас, члени Римського клубу, Е. Фромм та ін.). На їхню думку, наука і техніка, погіршуючи навколишнє середовище, негативно впливають на життя людини. Ці вчені вважають, що людство повинно уповільнити або навіть зупинити економічне зростання, скоротити споживання матеріальних благ, оскільки людина, втративши матеріально, набуває духовно.

Англійський вчений Е. Мішан висунув ідею зупинки економічного зростання, вважаючи, що тільки ця зупинка здатна поліпшити якість життя людей. Для доказу цього положення науковець вводить поняття “соціальна вартість”. Інакше кажучи — це оцінювання нанесеної суспільству шкоди у процесі економічного зростання, у разі продовження якого соціальна вартість зростатиме, а якість життя буде різко погіршуватися.

Е. Фромм вбачає шлях поліпшення якості життя в гуманізації техніки, підпорядкуванні її людиною. З його точки зору, особистість є продуктом взаємодії між вродженими потребами і тиском соціальних норм, що виникають у суспільстві і виявляються його продуктом. Причиною погіршення якості життя він вважає науково-технічний прогрес і культ матеріального споживання, який поглинув духовне начало. Сучасне суспільство, орієнтоване на економічне зростання, яке зробило ставку на роботизацію і автоматизацію, він називає патологічним суспільством тому, що воно забуло про людину. Так, Е. Фромм зазначає [14], що “психологічний автомат, у який перетворюється людина, живий лише з точки зору біології, в емоційному плані він мертвий, він функціонує як живий, але життя, проте, йде, випаровується, немов пар”. Вчений вважає, що автоматизація призводить до погіршення якості життя людини, що перетворює її в робота, людина позбавляється індивідуальності, вона стає безсилою, байдужою, незадоволеною, пасивною, її розумовий розвиток – односторонній.

Концепція У. Бека презентує “суспільство ризику”, в якому людина втрачає контроль над природою, над тим, що створено ним самим – гідроелектростанціями, греблями, атомними об’єктами тощо. У своїй концепції У. Бек розглядає наслідки економічного зростання для розвитку, суспільства і людини. “Суспільство ризику”, збільшуючи матеріальний добробут, перетворює людину на істоту беззахисну перед природними та соціальними катастрофами. У навколишньому світі існує велика кількість різних ризиків, пов’язаних із виробництвом, торгівлею, рухом. Це ризики, які можна прогнозувати і якими можна керувати. Однак у сучасному світі виникли нові ризики, якими неможливо керувати. Цей тип ризику Бек визначає, як результат взаємодії людини і навколишнього середовища, до якого входять ядерна енергія, виробництво різних хімікатів, гена технологія, економічні катастрофи. Все це погіршує якість життя населення.

Іншою теорією в межах екологічної парадигми є концепція альтернативної цивілізації (Л. Барун, І. В. Бестужев-Лада, Г. Гендерон та ін.). За нею, досягнення високої якості життя можливе в межах альтернативної цивілізації, яка орієнтована на кількісне, а не якісне зростання, що передбачає зміну умов, принципів і сенсу існування. І. В. Бестужев-Лада визначає альтернативну цивілізацію як “низькоенергетичну” в сенсі економічнішого споживання енергії, високостійку в плані відновлення глобальних балансів, на яких ґрунтується людство, екологічно чисту, повністю демілітаризовану і справді людяну.

Наведемо перелік умов життєдіяльності, які в сукупності складають поняття “рівень життя”:

1. Народжуваність, смертність, тривалість життя.
2. Санітарно-гігієнічні умови життя.
3. Рівень споживання продовольства.
4. Житлові умови.
5. Можливості освіти і культури.
6. Умови праці та рівень зайнятості.
7. Баланс доходів і витрат.

8. Споживчі ціни.
9. Забезпеченість транспортом.
10. Можливості для відпочинку.
11. Система соціального забезпечення.
12. Забезпечення прав і свобод людини.

Не всі з цих умов можна уявити в кількісному вигляді. Найчастіше для оцінювання рівня життя застосовують показники, що охоплюють не всі, а лише кілька параметрів.

Одним з основних показників розглядають розмір доходу на душу населення, який дає можливість порівнювати рівень життя груп населення як в одній країні, так і між країнами. На них спираються своєрідні економічні стандарти. Часто так само розглядаються:

- середній ВВП на душу населення;
- валовий національний дохід.

Рідше можна зустріти:

- індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) (це набагато ширше поняття, ніж валовий національний дохід, що враховує, крім економічних показників, очікувану тривалість життя, рівень грамотності й освіти);
- індекс Біг-Мака: ціни на Біг-Мак у різних країнах.

Доходи населення — це особисті доходи (грошові кошти) населення, що використовуються для оплати витрат. Доходи можуть залежати від того, якими факторами виробництва володіє та чи інша людина. Чим вищий дохід, тим краще ним можна задовольнити свої потреби, а також відкладати частину заощаджень.

Фактори, що спричиняють бідність, є різноманітними і зазвичай взаємопов'язаними. Їх прийнято поділяти на групи:

- економічну, що виявляється слабкою конкурентоспроможністю галузі, безробіттям або низькою продуктивністю праці та заробітною платою;
- соціально-медичну, що враховує такі фактори, як старіння, підвищення захворюваності та зростання інвалідності;
- демографічну, що відбиває наявність неповних сімей чи утриманців у родині;
- освітньо-кваліфікаційну, яка пов'язана з рівнем освіти та професійної підготовки;
- політичну, що показує залежність від військових конфліктів, вимушеної міграції;
- регіонально-географічну, яка обумовлена нерівномірним розвитком регіонів;
- релігійно-філософських та психологічних факторів.

Широко застосовуються три основні концепції (підходи) до визначення бідності: абсолютна, відносна та суб'єктивна.

Концепція абсолютної бідності майже схожа з поняттям межі бідності. Межа бідності — це певний дохід. Якщо людина володіє доходом нижчим межі бідності, то вона вважається бідною людиною. Подібно межу

бідності можна визначати за наявністю замалої власності. Якщо людина володіє засобами меншими певної вартості, то вона вважається бідною.

Міра відносної бідності виставляє відносну межу бідності, і до неї приміряють доходи населення. Коли доходи населення ростуть, а їх розподіл не змінюється, то відносна оцінка залишається в цьому разі незмінною. Концепція відносної бідності є складовою концепції нерівності. Але це не означає, що якщо рівність менша або більша, то і відносна бідність буде меншою, або навпаки. Засновником відносної концепції бідності є П. Таунсенд, який вважав, що бідність — це такий стан, при якому через брак коштів не кожен член суспільства може дозволити собі жити так, як більшість. Поняття багатимірної деривації було введено Таунсендом тому, що поряд з харчуванням, житловими умовами, одягом, предметами тривалого користування він використовував і показники соціальної деривації, що включають характер зайнятості, особливості проведення дозвілля, освіту та ін.

Концепція, за якою вважається, що власне сама особа може визначити, чи є вона бідною, є концепція суб'єктивної бідності. Для визначення суспільного оцінювання суб'єктивної бідності існує безліч підходів. За їх допомогою можна дізнатися, скільки людей вважають себе бідними. Межу бідності за цього підходу можна виявити, ґрунтуючись на опитуваннях громадської думки, і співставивши їх з даними про доходи населення.

Згідно з соціологічними дослідженнями більшість громадян вказали, що життя бідних людей відрізняє їх від інших, передусім тим, що вони погано харчуються. Люди, які належать до бідних, не можуть дозволити собі жити в нормальних житлових умовах, правильно харчуватися, купувати ліки, відвідувати вчасно лікарів, придбати пристойне взуття та одяг (а іноді взагалі ніяке). Бідних умовно можна розділити на 2 групи: “за доходом” — вже наведених та врахованих статистикою, і “за позбавленнями” — зазнають позбавлень навіть за відносно непоганих доходів (хвороба, утриманці тощо).

Серед державних заходів щодо зниження бідності виділяють:

- 1) створення умов для зростання економіки держави чи регіонів і, відповідно, підстав для збільшення доходів населення;
- 2) підтримання макроекономічної стабільності;
- 3) проведення антиінфляційної політики;
- 4) встановлення мінімального розміру оплати праці;
- 5) розробка соціальних програм і механізмів їх реалізації.

Якість життя — категорія, за допомогою якої характеризують істотні обставини життя населення, що визначають ступінь гідності та свободи особистості кожної людини.

Відповідно до визначень ООН соціальна категорія якості життя включає 12 параметрів, з яких на першому місці стоїть здоров'я. Якість життя, пов'язане зі здоров'ям, можна розглядати як інтегральну характеристику фізичного, психічного і соціального функціонування здорової і хворої людини, засновану на її суб'єктивному сприйнятті.

Поняття “якість життя, обумовлене здоров’ям”, дало можливість виділити параметри, що описують стан здоров’я, турботу про нього і якість медичної допомоги із загальної концепції якості життя.

Існують такі критерії оцінювання якості життя, обумовленого здоров’ям:

- 1) фізичні (сила, енергія, втома тощо);
- 2) психологічні (емоції, рівень когнітивних функцій, самооцінка);
- 3) рівень незалежності (повсякденна активність, працездатність);
- 4) суспільне життя (особисті взаємини, суспільна цінність);
- 5) навколишнє середовище (безпека, екологія, забезпеченість, доступність);
- 6) якість медичної допомоги, інформації, можливість навчання, побут.

Індекс розвитку людського потенціалу ІРЛП є інтегральним показником, який розраховується щорічно для того, щоб виміряти і порівняти рівень життя, грамотності, освіти і довголіття в різних країнах. Вони є основними характеристиками людського потенціалу. Саме індекс розвитку людського потенціалу є головним інструментом при порівнянні розвитку країн.

Індекс був розроблений у 1990 р. групою економістів і публікується у звітах ООН щодо розвитку людського потенціалу. При підрахунку ІРЛП враховуються 3 види показників:

- 1) очікувана тривалість життя — оцінює довголіття;
- 2) рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання;
- 3) рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США.

При цьому застосовують науково обґрунтовану узагальнену систему показників, що характеризує кількісні і якісні характеристики соціально-економічної диференціації соціального розвитку. Серед таких показників:

- коефіцієнт диференціації індексу розвитку людського потенціалу, який характеризує ступінь відмінності у соціально-економічному розвитку аналізованих країн, регіонів усередині країни, соціальних груп;
- коефіцієнт диференціації індексу здоров’я (довголіття) дає змогу порівняти рівень здоров’я населення в одній країні з іншою;
- коефіцієнт диференціації індексу освіти — показник, що визначає рівень освіти в різних країнах. Завдяки йому можна дізнатися, в якій країні рівень освіти кращий, а в якій гірший;
- коефіцієнт диференціації індексу доходу визначає ступінь економічної диференціації аналізованих країн;
- коефіцієнт диференціації індексу смертності, як показник відмінностей у стані здоров’я порівнюваних країн або регіонів;
- коефіцієнт диференціації рівня професійної освіти, що відображає відмінності в охопленні навчанням другого і третього ступеня освіти в досліджуваних країнах або регіонах;
- інші інтегральні показники.

Інтегральні індекси — це ті індекси, завдяки яким стає можливим вмістити в одну шкалу індекси кількох показників, що виявляє відмінності з різних

сторін дослідження. У теорії людського розвитку використовують такі індекси інтегрального показника:

- індекс фізичної якості життя — вимір якості життя або добробуту населення країни;
- істинний показник прогресу — вимір економічного зростання. Він може використовуватися замість ВВП;
- валове національне щастя — спроба визначити життєві стандарти через психологічні цінності.

Отже, різні спільноти вчених і політиків сперечаються про подальший розвиток людства. Спираючись на тезу, що головною цінністю є життя людини, наголошуючи саме на ньому, вони висувують різні пропозиції та гіпотези. Зокрема, необхідність регулювання якості життя пояснюється тим, що замість економічних критеріїв тепер доцільно застосовувати критерії якості. Від того, які висновки будуть напрацьовані в цій галузі, надалі залежатиме як розвиток всього людства, так і якість життя кожного окремого індивіда. Якість життя відіграє основну роль у соціальному розвитку будь-якого суспільства, і кожне суспільство саме формує для себе зміст цього поняття.

У 2012 р. Азербайджан прийняв Концепцію розвитку “Азербайджан–2020 погляд у майбутнє”. Основним пунктом даної концепції є розвиток людського капіталу та створення ефективної системи соціального захисту населення. Для того щоб забезпечити працюючих громадян гідним рівнем життя, будуть проводитися заходи зі збільшення мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата буде доведена до мінімальних життєвих стандартів і відповідатиме встановленому в європейських країнах нормативу 60 % від суми середньомісячної заробітної плати. У Концепції передбачено створення національної інформаційної системи в галузі праці та зайнятості, встановлення системи моніторингу та аналізу стану. Все більше вдосконалюватиметься система соціального забезпечення населення, зміцнюватиметься матеріально-технічна база підприємств, що надають соціальні послуги, розширюватимуться їх види та якість, а також розвиватиметься сектор недержавних та некомерційних організацій, що функціонують у цій сфері. Водночас підвищиться число квартир (будинків) соціального призначення, буде забезпечено право на проживання в цих будинках осіб з уразливих верств населення, буде уніфіковано соціальні допомоги, продовжаться заходи щодо підвищення їх сум та ін.

Джерела

1. *Баженов*. Качество жизни населения: теория и практика. Москва, 2002. 178 с.
2. *Boisguillebert P.* Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs. Chap. II // *Economistes fin-anciers du XVIII-e siècle*. Paris, 1843. p. 397.
3. *Бушчев В. В., Голубев В. С., Коробейников А. А.* Человеческий капитал для социогуманитарного развития. Москва, 2008. 96 с.
4. *Васильев В. П.* Качество и уровень жизни населения Российской Федерации. Москва: ЭКОС, 2007. 117 с.

5. Злобина Г. Ю. Качество жизни: структурные составляющие и перспективные направления развития. Москва: Социум, 2007. 96 с.
6. Ильхам Алиев: В Азербайджане растет продолжительность жизни людей, снижается материнская и детская смертность [Электронный ресурс] // Агентство Азери-Пресс (АРА). URL: <http://ru.apa.az/news>
7. Копнов В. А. Холистический подход к улучшению качества жизни [Электронный ресурс] // Официальный сайт Института качества жизни г. Екатеринбург. URL: <http://www.institutkachestva.ru/html/sm.php>
8. Население Азербайджана [Электронный ресурс] // EREPORT.RU Мировая экономика. URL: <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=azerbaijan&table=prusia>
9. Пугу А. Экономическая теория благосостояния. Москва, 1983. 83 с.
10. Президент Ильхам Алиев: 2013 год был очень успешным для Азербайджана [Электронный ресурс] // Trend News Agency. URL: <http://www.trend.az/news/politics/2226865.html>
11. Рымашевская Н. М. Человек и реформы. Секреты выживания. Москва, 2003. 392 с.
12. Smith Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (1776) / Edwin Cannan, ed. London: Methuen & Co., Ltd. 1904 // Library of Economics and Liberty. URL: <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>; accessed 25 April 2017
13. Turgot Anne Robert Jacques. Reflections on the Formation and Distribution of Wealth / Condorcet, trans.(?) London: E. Spragg. 1793 // Library of Economics and Liberty. URL: <http://www.econlib.org/library/Essays/trgRfl.html>; accessed 25 April 2017
14. Fromm Erich. Escape From Freedom. New York: Henry Holt and Company, 1994. 301 p.
15. Rath Tom, Harter Jim. Wellbeing: The Five Essential Elements. New York: Gallup Press, 2010. 229 p.
16. Щербакова Екатерина. Уровень и качество жизни в странах СНГ существенно различаются [Электронный ресурс] // Демоскоп Weekly. Электронная версия бюллетеня Население и общество. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2010/0415/barom03.php>

Необхідність регулювання якості життя пояснюється тим, що економічні критерії доцільно доповнити критеріями якості. Від того, які висновки будуть напрацьовані в цій галузі, в майбутньому залежатиме як розвиток всього людства, так і якість життя кожного окремого індивіда. Якість життя відіграє основну роль у соціальному розвитку будь-якого суспільства, і кожне суспільство саме формує для себе зміст цього поняття. У 2012 р. Азербайджан прийняв Концепцію розвитку “Азербайджан–2020 погляд у майбутнє”. Основним пунктом даної концепції є розвиток людського капіталу та створення ефективної системи соціального захисту населення.

The need to regulate the quality of life because the economic criteria it is time to supplement quality criteria. From what conclusions will be worked out in this area in the future will depend on how the development of mankind and the quality of life of each individual. Quality of Life plays a major

role in the social development of any society. And every society just creates for himself the meaning of this concept. In 2012, Azerbaijan adopted the Concept of "Azerbaijan-2020 looking to the future". The main point of this concept is the development of human capital and an effective system of social protection.

Необходимость регулирования качества жизни объясняется тем, что экономические критерии пришло время дополнить критериями качества. От того, какие выводы будут наработаны в этой области, в дальнейшем будет зависеть как развитие всего человечества, так и качество жизни каждого отдельного индивида. Качество жизни играет основную роль в социальном развитии любого общества, и каждое общество само формирует для себя смысл этого понятия. В 2012 г. Азербайджан принял Концепцию развития "Азербайджан-2020 взгляд в будущее". Основным пунктом данной концепции является развитие человеческого капитала и создание эффективной системы социальной защиты населения.

Надійшла 22 листопада 2016 р.

СТЕФАН СІНІКЕМ АЗАКІ И

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУТЬ І МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ЯК ЗАСАДНИЧА ОСНОВА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 90–95

Розглядаються сутність, специфіка та особливості координуючої ролі державної політики в економіці, що забезпечує стратегію боротьби з бідністю. У центрі уваги — правові, політичні та організаційно-управлінські основи такої політики у сучасних державах.

Бідність — великий дестабілізуючий фактор життя людини, суспільного розвитку загалом, тому необхідно розглядати та аналізувати суть, сенс, характер та особливості державної політики у сфері економіки, а вже опісля — тих важелів, які використовує держава задля стабілізації, поступального розвитку економіки, а відтак, і подолання бідності, оскільки нині на Землі більше мільярда осіб взагалі голодують.

Український економіст, головний редактор “Економічної енциклопедії” С. Мочерний вказує на те, що “державне регулювання економіки — це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються” [2, 322].

Вже у такому поясненні сутності державного регулювання розвитку економіки чітко проявляється достатньо велика суспільна самостійність економіки, що, за будь-яких умов і впливів, все ж розвивається і функціонує достатньо самостійно. Якщо це так, то постає друге принципове питання, до якої міри держава має втручатися у сферу економіки. Енциклопедичні словники, монографічні праці використовують термін “межі державного регулювання економіки”, розуміючи їх як “ступені мінімально необхідного і максимально можливого втручання держави у розвиток економічної системи” [2, 280].

Фактично виокремлюють “верхні” (максимальні) і “нижні” (мінімальні) межі державного втручання в розвиток економіки.

Якщо ж говорити про фактичне регулювання економічних процесів, то вони передусім спрямовані на створення механізмів тісної співпраці держави і підприємств в інтересах обох сторін.

Український дослідник економічних процесів Д. М. Стеченко [5] акцентує увагу на тому, що “розвиток сучасної макроекономічної теорії часто-густо пов’язують, з одного боку, з іменем Дж. М. Кейнса, а з другого — з періодом великої депресії, що вразила економіку низки європейських країн і США в повоєнні роки” [5, 14]. Він, зокрема, пише: “Осмилення уроків великої депресії зумовило появу кейнсіанства та макроекономічної теорії активного втручання держави в економіку через реалізацію фіскальної (казенної) та монетарної політики, що мала забезпечувати порівняно рівномірний розвиток з мінімальним відхиленням від лінії тренда. Тому таку політику називають ще антициклічною, оскільки вона скерована на подолання циклічності у функціонуванні економіки. До появи кейнсіанства макроекономічні проблеми зазвичай трактувались у термінах “класичної школи”.

Аналізуючи розвиток та застосування макроекономічних теорій, варто підкреслити не так їх суперечність, як альтернативні можливості застосування окремих теорій у певних макроекономічних умовах.

Велике значення має те, що державне регулювання економіки, яке органічно інтегроване у ринковий механізм самобалансування через попит і пропозицію, відіграє інколи принципову роль у подоланні негативних процесів і тенденцій становлення ринкових відносин.

Нині в економічних теоріях, економічних дискусіях загалом все частіше використовують термін “ринково-економічне регулювання господарської діяльності”, розуміючи його як політику, що визначає правові обмеження для підприємств усіх форм власності. Заходи впливу на ринкові події можуть передбачати регулювання процесів виходу на ринок, ціноутворення, змін обсягів виробництва.

Разом (або окрім) з ринково-господарським регулюванням виділяють окремо фінансове регулювання. Таке регулювання — це безпосереднє, пряме втручання держави у сучасні ринкові події через надання субвенцій, субсидій, дотацій. У сучасній науковій літературі фінансове регулювання досить помітно і детально розроблене.

Головні важелі, завдяки яким держава керує розвитком економіки, це:

а) розробка стратегії економічного розвитку, яка закріплюється конституційно (яку модель держави будуємо), у відповідних нормативних актах — законах, рішеннях уряду тощо;

б) проведення антициклічної, регіональної інвестиційної, амортизаційної, структурної, грошово-кредитної, фінансово-бюджетної, антиінфляційної, валютної, митної, цінової, соціальної, екологічної та інших форм політики;

в) розроблення та реалізація бюджетної, податкової політики, формування державних замовлень на різного роду продукцію, товари, послуги тощо, організація їх державної закупівлі.

Вкажемо на основні, конкретні форми державного регулювання економіки:

- планування загальнодержавного економічного розвитку. Як правило, воно є довгосереднім та короткотерміновим залежно від конкретних завдань, які належить вирішувати;

- прогнозування економіко-соціального розвитку. Воно головним чином пов'язане з підготовкою комплексних програм для різних галузей виробництва, сфер діяльності тощо;
- прогнозування економічного розвитку. Це — складний, багато в чому інноваційний процес. Йдеться, до того ж, про наднаціональний і національний рівні. Перший пов'язаний зі світовим економічним розвитком, світовою інтеграцією (зрозуміло, що на догоду національним інтересам).

Важливо брати до уваги також конкретні методи державного регулювання економіки. До них відносимо:

- економічне регулювання — максимальне використання державою економічних механізмів господарювання — найперше, стимулювання розвитку економіки, підтримка підприємницької діяльності, кредитування, державні замовлення тощо;
- правове регулювання економіки, йдеться про закони, норми, регламенти, якими має займатися держава (насамперед державні міністерства, відомства, комітети);
- адміністративне регулювання, тут завжди є загроза надмірного “командування” економікою.

Вважається, що економічне регулювання розвитком економіки найдієвіше і найважливіше. Його, до того ж, поділяють на два основних види: пряме (державна закупівля товарів, отримання певних послуг) і непряме (антициклічна, інвестиційна та інші політики).

Так чи інакше, а державне планування економіки — це методи планомірного впливу на її розвиток і функціонування. Наголосимо, що найдосконаліша форма цих програм — прийняття національних загальноекономічних програм терміном на 5 років, які щороку коригуються. Такі програми приймаються в Японії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Австрії, скандинавських країнах, Південній Кореї та ін., їх розробляють спеціальні державні органи або міністерство економіки та фінансів за участю центрального банку, союзів підприємців. Міністерство економіки розробляє саму програму (формулює цілі, зазначає терміни виконання, відповідальних тощо). Міністерство фінансів розробляє проект фінансування програми. Здійснення капіталістичної планомірності не передбачає комплексності та директивності (так зване індикативне планування). Тобто суспільна практика давно відрегулювала ці процеси [1].

Окремо варто виділяти основні методи державного регулювання економіки як способи впливу держави (законодавчих і виконавчих державних органів) на підприємництво, елементи інфраструктури ринку, некомерційні відносини з метою їх корекції відповідно до національної економічної політики.

До основних методів прямого державного впливу (регулювання) на економіку відносять:

- визначення стратегічних цілей розвитку економіки та їх відображення в індикативних та інших планах, цільових програмах;
- державні замовлення і контракти на поставки певних видів продукції, виконання робіт, надання послуг;

- державна підтримка програм, замовлень і контрактів;
- нормативні вимоги до якості та сертифікації технології та продукції;
- правові й адміністративні обмеження та заборони щодо виробництва певних видів продукції;
- ліцензування операцій з експорту та імпорту товарів, тобто зовнішньоторговельних операцій.

Окремо відзначимо методи саме непрямого (опосередкованого) державного регулювання економічного розвитку. Більшість фахівців (та і реальна практика це доводить) виокремлюють чотири головних методи:

- оподаткування, рівень оподаткування та система податкових пільг;
- регулювання цін, їх рівні та співвідношення;
- плата за ресурси, відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги;
- митне регулювання експорту й імпорту, валютні курси та умови обміну валют.

Загалом згруповані методи державного регулювання економіки зводяться до таких:

- правові та адміністративні методи регулювання економіки;
- економічні методи (кредитно-грошові тощо).

З приводу вказаних методів варто зробити кілька пояснень, які вкрай необхідні для глибшого розуміння сутності названих методів керівництва економікою.

Правові методи — це прийняття відповідних законів, інших нормативних актів, які можуть бути довготривалого і короткотривалого характеру. У кожній окремо взятій країні пакет таких правових актів — різний. Так, в Україні (сучасній) головними нормативними правовими актами по відношенню до економіки, економічних процесів є: Закони України “Про власність”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”, “Про оподаткування доходів підприємств та організацій”, “Про банкрутство”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності”, “Про форми власності на землю”, “Про освіту”, “Основи законодавства України про культуру”, “Про зайнятість населення”, “Про оплату праці”, “Про державне мито”, “Про єдиний митний тариф”. Такої нормативно-правової бази щодо керування економікою в Україні загалом майже достатньо, оскільки вони, до того ж, “підсилюються” різними організаційними методами. Такі методи, у свою чергу, поділяють на: заборонні, дозвільні, примусові. Економічні методи регулювання господарської діяльності найперше мають впливати на трудову поведінку суб’єкта господарювання.

Вказуючи на основні регулятори трудової поведінки людини, український філософ М. П. Лукашевич [3; 4] детально проробляє проблему соціального статусу працівника (головного суб’єкта господарської діяльності), наголошуючи на тому, що “уявлення про соціальні статуси працівників у реальній трудовій ситуації можна дістати, спостерігаючи за їхнім проявом у вербальних, візуальних та інших характеристиках особистості”.

Відомий український економіст С. Мочерний з-поміж існуючих новітніх методів державного регулювання економіки, економічного господарювання виділяє також методи державно-корпоративного регулювання, відносячи до них: “1) реформи в оподаткуванні корпорацій, державних підприємств і підприємств немонополізованого сектора економіки, або податкове регулювання; 2) державне стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, або науково-технічна політика; 3) амортизаційна політика; 4) кредитно-грошова політика; 5) структурна політика; 6) цінове регулювання. Об’єкти такого регулювання – економічний цикл, процес нагромадження капіталу, ринок робочої сили, структура народного господарства, НДДКР, грошовий обіг, ціни, умови конкуренції, платіжний баланс, зовнішньоекономічна діяльність, навколишнє середовище. Використання податків як засобу регулювання економіки здійснюється через зниження податкових ставок або їх тимчасового скасування на частину прибутків, які спрямовуються на інвестиції, на проведення НДДКР, створення робочих місць, прискорений розвиток окремих галузей, регіонів, видів корисних копалин тощо, на охорону довкілля” та ін. [2, 324].

Завершити розгляд питання державного керівництва розвитком економіки все ж слід, акцентуючи увагу на роль та значення правової (нормативно-правової) бази такого керівництва, завдяки якій встановлюються своєрідні загальні правила економічного господарювання. Так, у сучасній Україні правове регулювання розвитку економіки здійснюється через прийняття законів і законодавчих актів Верховної Ради України, нормативних актів Уряду (декретів, постанов), видання указів Президента, нормативних актів Національного банку України, а також вироблення механізму їх реалізації та контролю. Закони, законодавчі та нормативні акти визначають об’єкт і зміст регулювання, відповідальність юридичних і фізичних осіб у разі їх невиконання. Так, станом на кінець 2016 р. основними елементами такої правової бази є Закони України “Про власність”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”, “Про оподаткування прибутку підприємств і організацій”, “Про податок на додану вартість”, “Про банкрутство”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності”, “Про форми власності на землю”, “Про освіту”, “Основи законодавства України про культуру”, “Про зайнятість населення”, “Про оплату праці”, “Про державне мито”, “Про єдиний митний тариф”, “Про мінімальний споживчий бюджет”, “Про демонополізацію економіки” та ін. Є підстави вести мову про достатню наявність правових основ державного регулювання економіки, організації економіко-господарської діяльності.

Економіст О. Шевченко цілком слушно зауважує, що подолання бідності вимагає усунення таких негативних соціальних явищ, як бездомність громадян, безпритульність і бездоглядність дітей, запобігання сімейному неблагополуччю. Необхідно посилити соціальний захист малозабезпечених категорій населення шляхом розроблення і впровадження поширених у міжнародній практиці інформаційних технологій та ефективних методів адресної

соціальної допомоги і сприяння бідним сім'ям. Соціальна політика має спрямовуватись на поступове збільшення розмірів соціальної допомоги та пенсій, розширення можливостей навчатись бідним особам, отримання нових професій, надання дешевого житла, розширення масового доступу до споживчих кредитів [5, 26]. Такими є основоположні аспекти державного керівництва економікою, що дають змогу достатньо ефективно боротися з бідністю.

Джерела

1. *Бабашкина А. М.* Государственное регулирование национальной экономики: учеб. пособие. Москва, 2003. 480 с.
2. Економічна енциклопедія / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. У 3-х т. Т. 1. Київ: Академія, 2000. 864 с.
3. *Лукашевич Н. П.* Социология труда [учеб. пособие]. 2-е изд., дополн. и испр. Киев: МАУП, 2007. 368 с.
4. *Лукашевич М. П.* Соціологія економіки [підручник]. Київ: Каравела, 2005. 288 с.
5. *Стеченко Д. М.* Державне регулювання економіки [навч. посіб.]. 3-тє вид. стерео-тип. Київ: МАУП, 2007. 176 с.

Обгрунтовується теза про те, що саме державне керівництво економікою, за усіх її ринкових засад, є основним важелем у боротьбі з бідністю, за забезпечення економічної стабільності суспільств.

Underlined and grounded thesis that exactly the state managing an economy, at all its market grounds, is a basic lever in a fight against poverty, for providing of economic stability of societies.

Подчеркивается и обосновывается тезис о том, что именно государственное руководство экономикой, при всех ее рыночных основаниях, является основным рычагом в борьбе с бедностью, за обеспечение экономической стабильности обществ.

Надійшла 12 грудня 2016 р.

О. О. ЧЕРНЯЄВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 52(1), с. 96–104

Підвищення ролі системи управління витратами, визначення особливостей її формування в сучасних умовах зумовлене необхідністю досягнення кожним суб'єктом господарювання оптимального рівня витрат на виробництво та реалізацію продукції, від якого залежить успішна діяльність і прогресивний розвиток підприємств у майбутньому.

В умовах кризової економіки функціонування підприємств багато в чому зумовлено правильністю обраної стратегії управління, достатністю економічного потенціалу, конкурентоспроможністю продукції, місцем підприємства на ринку, а також досягнутим рівнем поточних витрат підприємств. Останній визначає кінцеві фінансові результати та шляхи подальшого існування й розвитку підприємства. Забезпечення оптимального рівня витрат дасть змогу створити належні умови для зростання конкурентних переваг та прибутку підприємств за рахунок економії ресурсів та їх раціонального використання, а також створити підґрунтя для розширення асортименту продукції, застосування гнучкого ціноутворення, ефективнішого використання потужностей підприємства, освоєння нових видів продукції, технологій виробництва тощо.

За таких обставин зазначені переваги забезпечення оптимального рівня витрат підприємства повинні бути синтезовані в єдину систему управління витратами, ефективно функціонування якої визначатиме напрями довгострокового економічного зростання підприємства.

Теоретико-прикладні аспекти функціонування системи управління витратами підприємств, формування окремих її складових розглядали такі вчені: А. М. Асаул, А. П. Аксьонов, Н. Б. Акуленко, Н. Т. Белуха, І. О. Бланк, І. М. Бойчик, Ф. Ф. Бутинець, М. В. Волкова, Л. Д. Воробйова, О. О. Гетьман, В. П. Гордановська, В. Я. Горфінкель, О. П. Градов, В. Б. Івашкевич, І. С. Довидович, Ю. С. Ігумнов, Є. Н. Клочкова, Н. П. Котерова, О. В. Крушельницька, П. О. Куцик, Л. О. Лігоненко, К. Ф. Лученко, А. П. Наливайко, А. А. Мазаракі, В. С. Марцин, Є. А. Мних, Ю. І. Осадчий, А. А. Пилипенко, О. В. Писарчук, В. А. Поздняков, С. Ф. Покропивний, Л. П. Радецька, Г. В. Савицька, Я. В. Соколов, А. Д. Шеремет та ін.

Проаналізувавши наукові праці зазначених вчених, зауважимо, що діючі системи управління витратами мають певні недоліки, а також не повною мірою забезпечують комплексність процесу управління витратами, що негативно впливає на кінцеві результати функціонування підприємств. Тому питання обґрунтованого формування складових та особливостей системи управління витратами підприємств потребують подальшого вдосконалення.

Теоретично обґрунтуємо особливості формування системи управління витратами підприємства та вдосконалимо її складові елементи.

Перш ніж визначитися із сутністю поняття “управління витратами”, доцільно розглянути термін “управління”. Єдиного підходу до визначення управління не існує, що пов’язано з розвинутою еволюцією теорії і практики управління, в межах якої вчені з різних боків трактували його сутність.

Так, беручи до уваги еволюцію управлінської думки, можна зазначити, що найчастіше управління трактується з позицій трьох підходів: процесного, системного та ситуаційного.

З позицій процесного підходу: “...управлінням є сукупність процесів, операцій, процедур, спрямованої дії суб’єкта управління на об’єкт управління для досягнення поставленої мети, що забезпечує спільну роботу елементів об’єкта управління, підтримку об’єкта в заданому режимі або перетворення його в новий стан, що здійснюються за допомогою підготовки, ухвалення, реалізації та контролю над виконанням управлінських рішень” [1; 7; 9]. Тобто процесний підхід розглядає управління як процес — сукупність безперервних взаємопов’язаних дій.

Системний підхід розглядає об’єкти управління як системи — сукупність взаємопов’язаних елементів, а саме структури, завдань, технології, людей і цілей тощо [7, 36; 9, 125–126]. З точки зору цього підходу усі організації є відкритими системами, тобто взаємодіють із зовнішнім середовищем. Усередині організації існує безліч підсистем, кожна з яких має бути добре досліджена. Саме вивчення кожної підсистеми є особливістю і перевагою даного підходу.

Ситуаційний підхід базується на визначенні ситуації як певної сукупності обставин, що діють на організацію протягом певного періоду часу. Управління зводиться до розв’язання певних ситуацій з метою досягнення цілей організації [1, 36; 5, 87–89].

Отже, дослідження існуючих підходів до визначення поняття “управління” дало змогу зробити висновок, що воно повинно ґрунтуватися на поєднанні одночасно трьох підходів з метою більш повного та комплексного розкриття сутності управління витратами підприємства.

Управління витратами — це відносно молода сфера наукових і практичних інтересів. Вітчизняна практика господарювання містить багатий арсенал форм і методів впливу на витрати, які є елементами планування, стимулювання та інших ланок господарського механізму [2, 26–27].

Дослідивши праці з економічної літератури, виокремимо кілька основних визначень поняття “управління витратами”. Так, О. В. Крушельницька відзначає, що “...управління витратами — це складний, багатоаспектний та динамічний процес, що включає управлінські дії, ціллю яких є досягнення висо-

кого економічного результату діяльності підприємства” [8, 32]. О. П. Градов вважає, що “...управління витратами не завжди повинне бути спрямоване безпосередньо на економію витрат. Принциповим є забезпечення ефективності цих витрат, тобто одержання прибутку, що реально виправдовує витрати. Саме тому головним в управлінні витратами є запобігання потенційно неефективним витратам” [4, 65]. Ю. С. Ігумнов і К. Ф. Лученко визначають управління витратами як “планомірне формування витрат на виробництво та збут продукції й контроль за їх рівнем” [3, 33]. Проте таке визначення є дещо примітивним, оскільки управління витратами обмежується лише функцією планування витрат, у той час як управління витратами повинно бути спрямоване на їх оптимізацію.

Різноспрямованість розглянутих точок зору науковців обумовлюється насамперед особливостями витрат як об’єкта управління, а також деякими труднощами щодо здійснення та формалізації управління витратами на вітчизняних підприємствах (рис. 1).

Першою особливістю витрат як об’єкта управління виступає їх високий динамізм. Вони знаходяться в постійному русі, зміні. Так, у динамічних умовах функціонування постійно змінюються ціни на продукцію, товари, тари-



Рис. 1. Особливості управління витратами підприємства

фи на енергоносії і послуги, вартість утримання приміщень та обладнання, оновлюється асортимент, переглядаються норми витрачання матеріальних і трудових ресурсів, що відбивається на собівартості та загальному рівні витрат підприємств. Тому розгляд витрат у статистиці є умовним, оскільки він не відображає їх рівня в реальному житті [2, 27].

Основними труднощами у процесі управління витратами в даному випадку виступають обмежені можливості у виявленні адекватної та своєчасної зміни складу і структури витрат. Такі обмеження на підприємстві можуть бути усунені за допомогою якісного інформаційного забезпечення на всіх етапах управління витратами.

Друга особливість витрат як об'єкта управління полягає в їх різноманітності, що дає змогу виявити ступінь впливу окремих витрат на економічні результати діяльності підприємства. Однак це викликає труднощі вимірювання, обліку і оцінки витрат підприємства (третья особливість витрат), яка, у свою чергу, обумовлена відсутністю абсолютно точних методів для здійснення цих процесів [2, 28; 6]. Дана проблема також ускладнюється наявністю різних видів обліку витрат (управлінського, бухгалтерського, податкового, фінансового та ін.), які мають деякі відмінності в частині реєстрації та відображення інформації про витрати та її користувачів. Рішенням цих проблем в управлінні витратами виступає необхідність інтеграції системи управління витратами з іншими функціональними підсистемами та загальною системою менеджменту підприємства.

Четверта особливість витрат — це складність і суперечність впливу витрат на економічний результат підприємства. Так, підвищити прибуток підприємства можна за рахунок зниження поточних витрат, яке, проте, забезпечується підвищенням капітальних витрат на НДДКР, техніку і технологію, інновації у виробничий процес тощо. Високий прибуток від реалізації продукції нерідко значно скорочується внаслідок високих витрат на її утилізацію тощо [3, 32].

Додатковим ускладненням проблеми також виступає відсутність єдиної схеми економії ресурсів та витрат, спільної для всіх підприємств. Все залежить від характеру виробництва й реалізації продукції, використовуваної технології, конкретних умов, у яких протікає виробничий процес [8, 34]. Труднощі можуть бути усунені у разі урахування галузевих особливостей та специфіки діяльності підприємства в управлінні витратами.

І, нарешті, п'ята особливість витрат як об'єкта управління характеризується комплексністю оцінювання та планування витрат. Це пов'язано з тим, що процес управління витратами має на меті не тільки виявити, як саме вони сформувалися і які чинники мали на них вплив, а й має бути спрямований на прогнозування можливої величини витрат, максимально точно передбачення їх рівня та поточне оперативне втручання у діяльність підприємства в разі виявлення відхилень від наперед визначеного бажаного стану [5, 129]. Звідси випливає, що функції системи управління витратами, до яких відносять планування і прогнозування витрат, нормування і облік фактичних витрат, економічний аналіз, контроль і регулювання витрат, пошук резервів їх оптимізації, слід розглядати як комплексне завдання, що повинно вирішуватися

системно [6]. До того ж створення системи управління витратами вимагає творчого підходу, що висуває як необхідну умову високий професійний потенціал управлінських кадрів підприємства.

Таким чином, авторська позиція щодо сутності та змісту управління витратами підприємств зводиться до того, що воно являє собою систему взаємозв'язаних і взаємообумовлених процесів, що виявляють цілеспрямовану дію на величину, структуру та рівень поточних витрат [2; 3; 8; 9]. Якісна своєрідність даного процесу розкривається при реалізації системного підходу до управління, що дає можливість комплексно досліджувати об'єкт управління (у цьому випадку витрати, їх рівень, структуру), побудувати систему управління витратами, виділити основні завдання процесу управління, визначити послідовність їх виконання. Ефективність управління витратами підвищиться при поєднанні системного і ситуаційного підходів до управління, оскільки при подоланні інформації управління здійснюється на основі визначення найважливіших ситуаційних факторів. Присутність у цьому визначенні управління витратами процесного підходу дасть можливість більш раціонально витратити ресурси та відшукувати резерви оптимізації витрат за кожною функцією (процесом) управління підприємством.

Виходячи з розглянутих особливостей управління витратами, виявлено, що підсистема управління витратами повинна носити підпорядкований характер по відношенню до цілей та завдань управління всією фінансово-господарською діяльністю, й тому потребує визначення місця в загальній системі менеджменту підприємства (рис. 2).

З рис. 2 видно, що підсистема управління витратами, як і будь-яка інша система управління підприємством, складається з керуючої (суб'єкт управління) та керованої (об'єкт управління) систем, які тісно взаємодіють з усіма основними підсистемами підприємства. Так, підсистеми управління виробництвом продукції, постачанням сировини, матеріалів, комплектуючих, матеріально-технічним забезпеченням та збутом продукції безпосередньо впливають на процес формування витрат у підприємстві, величина та рівень яких, у свою чергу, визначають кінцеві фінансові результати підприємства, а також можливість стимулювання та розвитку персоналу.

Дуже важливим є також вплив підсистеми управління витратами на інноваційний розвиток та запровадження змін на підприємстві, оскільки вдосконалення діяльності відбувається під впливом інноваційних процесів, які потребують відповідних вкладень. Підсистема управління інформаційними потоками визначає ефективність функціонування підсистеми управління витратами, оскільки якісна та вчасна інформація щодо формування та здійснення витрат уможливорює виявлення напрямів їх оптимізації.

Отже, розглянуті особливості управління витратами, а також виявлене місце підсистеми управління витратами підприємства, дали змогу розкрити її сутність таким чином: система управління витратами підприємства являє собою сукупність елементів управління, які визначають напрями формування та оптимізації витрат у поточному та перспективних періодах (див. рис. 3).



Рис. 2. Місце підсистеми управління витратами в загальній системі менеджменту підприємства

З огляду на наведену схему, першоосновою управління витратами підприємства є внутрішні та зовнішні ситуативні умови або фактори, які формують первісне інформаційне забезпечення такого управління (структура бази даних, методи збору, обробки та відображення інформації, раціоналізація зв'язків між масивами та задачами тощо).

Головна мета і стратегія розвитку підприємства визначає мету, завдання, принципи та функції управління витратами підприємства, якими керує суб'єкт управління.

З авторської точки зору, метою управління витратами є досягнення високого економічного результату фінансово-господарської діяльності підприємства на основі забезпечення оптимальних витрат у поточному і перспективному періодах.

Для досягнення цієї мети система управління витратами підприємства повинна вирішувати такі завдання:

- виявлення ролі і місця управління витратами в загальній системі менеджменту підприємства як фактора підвищення економічних результатів діяльності;
- визначення зв'язку між цілями підприємства, величиною, рівнем і напрямками розподілу витрат;

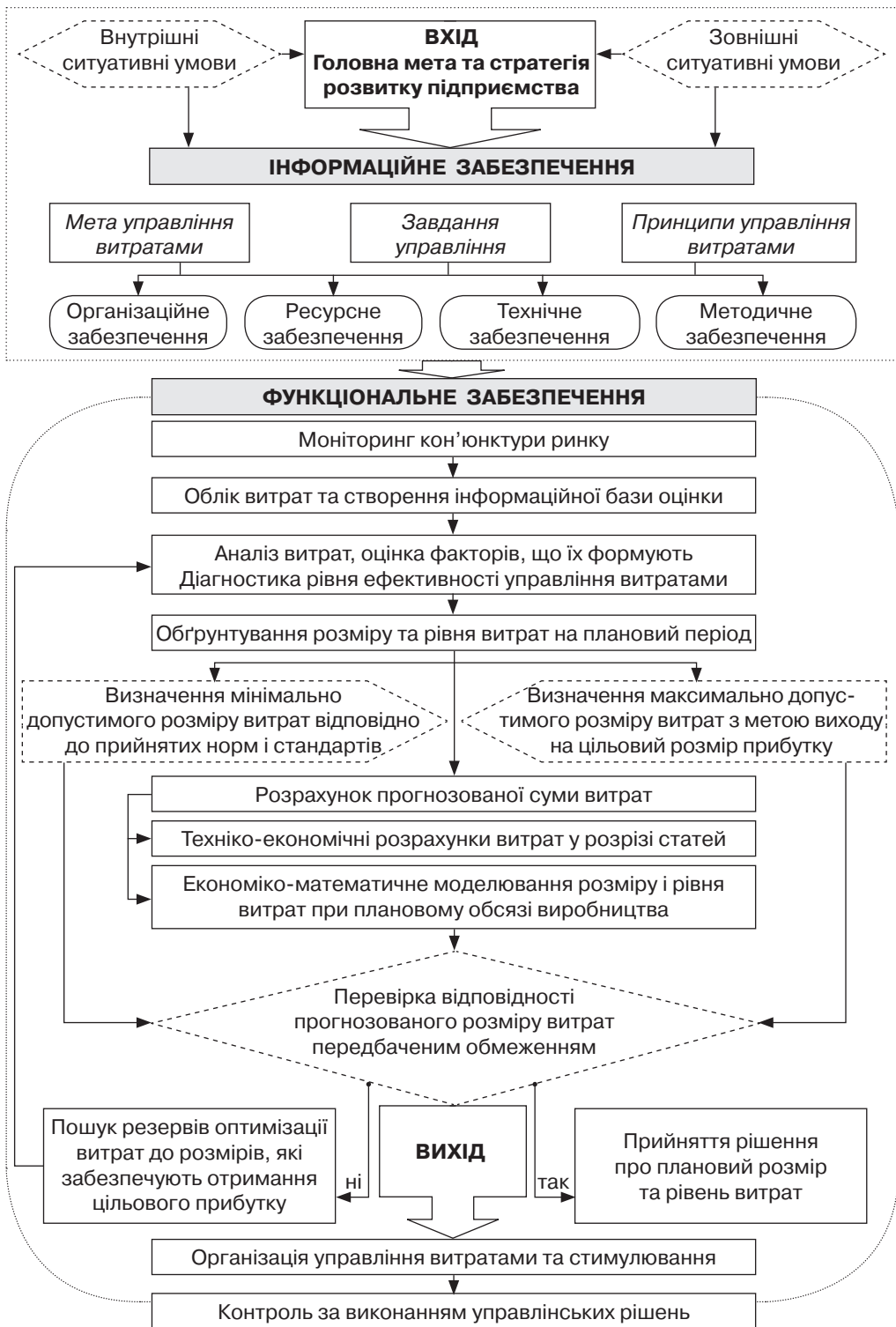


Рис. 3. Схема системи управління витратами підприємства

- забезпечення мінімізації розміру формованих витрат при наявних ресурсах, які мають у своєму розпорядженні підприємство, і при кон'юнктурі, що склалася на ринку;
- забезпечення оптимального співвідношення між рівнем витрат, обсягом виробництва, ціною і бажаним рівнем прибутку;
- оптимізація витрат та пошук резервів їх зниження за основними функціями та бізнес-процесами підприємства;
- забезпечення високої якості формованих витрат;
- забезпечення ефективної участі персоналу у формуванні витрат.

Обираючи принципи управління витратами, слід зазначити, що вони вже вироблені теорією та практикою управління [2; 8; 9], але найважливішими, на думку автора, є такі: принципи системності, адаптивності, гнучкості, методичної єдності, безперервності, об'єктивності, економічної обґрунтованості та достовірності.

На основі розглянутих цілей, завдань та принципів управління витратами формується його організаційне, ресурсне, технічне та методичне забезпечення. Функціональне забезпечення системи управління витратами підприємства базується на основних функціях менеджменту (облік та аналіз, планування, організація, стимулювання, контроль, моніторинг) та визначається завданнями, які на неї покладаються.

Отже, система управління витратами на підприємстві повинна формуватися на комплексній та системній основі і об'єднувати зусилля всіх служб і підрозділів підприємства. За таких умов система управління витратами дасть змогу підприємствам ефективно обґрунтовувати кінцеві результати своєї діяльності за рахунок оптимізації витрат, знаходити оптимальні пропорції між виробництвом продукції і спожитими ресурсами, а також розробляти напрями стратегічного розвитку підприємства в цілому. **Перспективами подальших розвідок у даному напрямі** є пошук та вдосконалення організаційно-економічних механізмів управління витратами підприємств, зокрема механізмів виявлення резервів їх оптимізації.

Джерела

1. *Веснин В. Р.* Стратегическое управление: учебник. Москва: Проспект, 2015. 328 с.
2. *Волкова М. В.* Система управління витратами промислового підприємства // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики [зб. наук. пр.] Харків: ХАІ, 2013. № 3 (23). С. 25–33.
3. *Воробійова Л. Д., Квятковська Л. А.* Удосконалення процесу ефективного управління витратами на машинобудівному підприємстві // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту: наук. журн. Економічні науки. 2013. № 1 (196). С. 31–35.
4. *Градов А. П.* Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособие / под ред. А. П. Градова. 4-е изд. Санкт-Петербург: Специальная лит., 2003. 958 с.
5. *Давидович І. Є.* Управління витратами [навч. посіб.]. Київ: ЦУЛ, 2008. 320 с.
6. *Колісник Г. М.* Складові системи управління витратами підприємницьких структур [Електронний ресурс] // Екон. вісн. ун-ту. 2011. № 17. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2011_17_2/Kolisnuk.pdf

7. *Краснокутська Н. С., Пічугіна Т. С.* Періодизація розвитку теорії стратегічного управління // Екон. стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг [зб. наук. пр.]. Харків: ХДУХТ, 2013. С. 35–40.
8. *Крушельницька О. В.* Удосконалення системи управління витратами на підприємствах // Вісн. Житомирського держ. технологічного ун-ту. Серія: Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2016. № 1 (51). С. 31–35.
9. *Пилипенко А. А., Дзюбко І. П., Писарчук О. В.* Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: монографія / за заг. ред. А. А. Пилипенка. Харків: ХНЕУ, 2011. 344 с.

Особливості формування системи управління витратами на підприємстві обумовлюються її комплексним та системним характером, оскільки вона органічно інтегрується з усіма іншими підсистемами підприємства, а також особливостями витрат як об'єкта управління. Змістове наповнення системи управління витратами складається з інформаційного, ресурсного, технічного, організаційного, методичного та функціонального забезпечення. Ефективне функціонування цих складових дасть змогу підприємствам раціонально планувати та розподіляти витрати, а також знаходити резерви їх оптимізації.

Features of formation of cost management system in the enterprise are due to its complex and systemic nature, as it seamlessly integrates with all other subsystems of the enterprise, as well as features of the costs as a object management. Information content of cost management system is composed of information, resource, technological, organizational, methodological and functional software. The effective functioning of these elements will enable enterprises to efficiently plan and allocate costs, and find the reserves of their optimization.

Особенности формирования системы управления расходами на предприятии обуславливаются ее комплексным и системным характером, поскольку она органично интегрируется со всеми другими подсистемами предприятия, а также особенностями расходов как объекта управления. Содержательное наполнение системы управления затратами состоит из информационного, ресурсного, технологического, организационного, методического и функционального обеспечения. Эффективное функционирование этих составляющих позволит предприятиям рационально планировать и распределять расходы, а также находить резервы их оптимизации.

Надійшла 1 лютого 2017 р.

Вимоги до статей, що подаються для публікації у виданні “Наукові праці МАУП”

Стаття повинна розкривати зміст однієї із рубрик:

1. Політичні науки.
2. Юридичні науки.
3. Економічні науки.
4. Педагогічні науки.

Автор несе відповідальність за достовірність матеріалу, який подає.

Обсяг статті – 6–12 друкованих сторінок.

Структура статті: рубрика, УДК, прізвище та ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання (посада), повна назва місця роботи автора, назва статті, анотація 300–500 знаків (про що стаття) мовою тексту статті, текст, бібліографія, резюме до 1000 знаків (наукові результати, в чому новизна) українською, російською та англійською мовами.

УДК слід друкувати праворуч зверху сторінки, нижче через 2 інтервали – прізвище(а) та ініціали автора(ів), науковий ступінь, вчене звання (посада), ще через 2 інтервали – повну назву місця роботи автора(ів), ще нижче через 2 інтервали – назву статті великими літерами.

Текст статті необхідно друкувати у MS Word для формату А4 через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman 14 pt. Формат тексту – 170×252 мм. Поля: верхнє – 25 мм, нижнє – 20 мм, правє – 15 мм, лівє – 25 мм, формат файлу *.doc (2003).

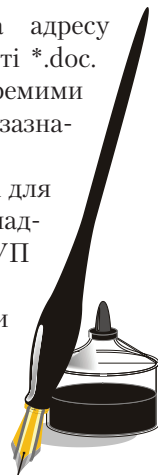
Список джерел як доказової бази дослідження необхідно розмістити наприкінці тексту. Бібліографічні посилання наводяться згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 та ДСТУ 8302:2015, з урахуванням вимог ВАК України (див. приклади).

Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно. Посилання на джерела та ілюстрації в тексті статті обов’язкові.

Автор має надіслати статтю електронною поштою на адресу m.a.u.p@ukr.net. Файл статті повинен бути збережений у форматі *.doc. Екранні копії, схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, GIF, JPG, в імені яких зазначати номер ілюстрації у статті, наприклад pict 10.tif.

До матеріалу автор обов’язково повинен додати контактні дані для зв’язку та дані для розділу “Відомості про авторів”. Більш докладно про вимоги читайте на сторінці “Наукові праці” сайту МАУП www.maup.com.ua.

Редакція залишає за собою право рецензувати та редагувати статті.



Деякі приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Книги одного, двох або трьох авторів

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Слово, 2014. 440 с.

Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 327 с.

Синьова Є. П., Гребенюк Т. М., Серпутько Г. П. Основи психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями зору: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 153 с.

Книги чотирьох та більше авторів

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський та ін. Харків, 2014. 260 с.

Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти: навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. Харків, 2014. 260 с.

Статті журналів

Ковальська О. Про інноваційні соціальні технології національно-патріотичного виховання школярів // Директор школи, ліцею, гімназії: наук.-практ. журн. 2015. № 4/5. С. 44–50.

Бондаревська І. О., Михайленко В. О. Психологічний аналіз соціального капіталу в спільнотах іммігрантів та біженців // Педагогіка і психологія : наук.-теор. та інфор. журн. 2016. № 2. С. 71–76.

Елізарова О. Т., Гозак С. В., Парац А. М. Актуальність оптимізації режиму дня та шкільного навантаження учнів молодшого шкільного віку // Довкілля та здоров'я: наук. журн. 2015. №4. С. 36–40.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина та ін. // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Порівняльна педагогіка в Національній академії педагогічних наук України: кроки зростання / О. І. Локшина, Н. М. Авшенюк, О. В. Овруч, О. В. Бородієнко // Український педагогічний журнал. 2016. № 2. С. 5–12.

Статті наукових збірників

Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. Тернопіль, 2015. Вип. 1. С. 49–55.

Стеценко В. І., Галуйко Р. М. Екзистенціалізм: історико-філософський та релігійний погляд // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні

науки: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 100 (9). С. 156–160.

Мальцева О. Б., Дуло О. А., Качанова В. В. Особливості корекції функціонального стану і рухових функцій організму спортсменів, що перенесли перелом променевої кістки // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 3К 2 (71) 16. С. 191–194.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський та ін. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Пропедевтика сприйняття понять “інваріант” та “напівваріант” при наданні математичної освіти молодшим спеціалістам комп’ютерно-орієнтованих спеціальностей (ВНЗ I–II рівнів акредитації) / О. Лещинський, В. Тихонова, Т. Бохонова, О. Томашук, В. Гроза // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 16. С. 83–89.

Електронний ресурс

Апостол М. В. Наукові пошуки академіка М. В. Зубця в контексті розвитку вчення про породотворення у тваринництві // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид. 2016. № 1. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/01.pdf> (дата звернення: 9. 09. 2016).

Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом священної війни: монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. К.-Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. 368 с. [Електронний ресурс] // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Наукова бібліотека. Репозитарій. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер В. И.%2с., Потильчак А. В. Украина 1941–1944–2011.pdf.pdf](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2878/1/Кучер%20В.%20И.%20Потильчак%20О.В.%20Украина%201941-1944-2011.pdf.pdf) (дата звернення: 9. 09. 2016).

Драгоманов Михайло Петрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгоманов_Михайло_Петрович (дата звернення: 9. 09. 2016).

Архівний документ

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 166 (Фонд “Міністерство освіти України”). Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 166. Од. зб. 33. 10 арк.

Посилання на назву документу з архівної справи

Положення о Киевском Педагогическом Институте // ЦДІАК. Ф. 707. Оп. 160. Спр 38. Ч.1 Арк. 272–273 зв.

Science Edition

IAPM SCIENTIFIC WORKS

*Series
Economic Science*

***Issue 1 (52)
2017***

*Founded 2001
The edition comes out 4 issues per year*

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of of economy.

For researchers, teachers, students and all those interested in the development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

*Серія
Економічні науки*

***Випуск 1 (52)
2017***

*Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік*

Відповідальний редактор за випуск *Ю. А. Носанчук*

Коректор *А. А. Тютюнник*

Комп'ютерне верстання *Н. В. Коваленко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 18.05.17. Формат 70×100¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 8,71. Обл.-вид. арк. 6,22. Наклад 150 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039, Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008 р.*